

Våld

Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran.
Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se.

ISBN 978-91-7555-303-0
Artikelnummer 2015-4-4

Foto Susanne Lindholm, Scandinav Bildbyrå
Publicerad www.socialstyrelsen.se, april 2015

Förord

Den 1 oktober 2014 trädde nya föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer i kraft. Författningen gäller för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer. Syftet med den nya författningen är att höja kvaliteten i stödet till våldsutsatta barn och vuxna samt barn som bevittnat våld och att stödja våldsutövare att upphöra med våldet. De nya föreskrifterna och allmänna råden ersätter Socialstyrelsens allmänna råd (2009:22) om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Denna handbok är ett komplement till föreskrifterna och de allmänna råden om våld i nära relationer. Den nya författningen, och således även handboken, omfattar en vidare målgrupp än de tidigare allmänna råden. Här avses vuxna kvinnor och män som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående samt barn som utsatts för eller bevittnat våld av eller mot närstående. Den nya författningen innehåller även allmänna råd om stödet till våldsutövare.

Handboken syftar till att ge socialtjänsten och hälso- och sjukvården vägledning på området och tar upp lagstiftning och förarbeten samt kunskap baserad på forskning och erfarenheter från verksamheterna. Den innehåller även avsnitt om familjerätten och förhållandet mellan socialtjänsten och ideella föreningar.

Med föreskrifterna och de allmänna råden samt handboken vill Socialstyrelsen ge socialnämnden och vårdgivare stöd både för planering av verksamheten på en övergripande nivå och för handläggning av enskilda ärenden. Handboken riktar sig även till utförare av socialtjänst, t.ex. ideella organisationer.

Handboken är skriven av utredaren Ann Jönsson och juristen Marit Birk, i samarbete med juristerna Shriti Radia och Åsa Lindberg. Värdefulla synpunkter har under arbetets gång inhämtats från referensgrupper, såväl inom som utanför Socialstyrelsen.

Annemarie Danon
Avdelningschef

Innehåll

Förord	3
Inledning.....	9
En kränkning av mänskliga rättigheter.....	9
Socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens ansvar.....	10
Tillämpningsområde för författningen.....	10
Hur handboken är upplagd.....	11
Våldsutsatta kvinnor och män.....	14
Skillnader i mäns och kvinnors våldsutsatthet.....	14
Våldets karaktär och konsekvenser.....	16
Tecken och symtom på våldsutsatthet.....	18
Våld och bindningar i parrelationer.....	18
Särskild utsatthet.....	21
Heterogena grupper.....	21
Våldsutsatta barn och barn som bevittnar våld.....	27
Många barn i utsatta situationer.....	27
Våld mot barn tar sig olika uttryck.....	28
Tecken på att ett barn har utsatts för våld.....	29
Samhällets ansvar för barn som far illa eller riskerar att fara illa.....	30
Att upptäcka våldsutsatthet.....	32
Att ställa frågan om våld – och att ta emot svaret.....	32
Hur man kan ställa frågor om våld.....	33
Socialstyrelsens rekommendationer angående rutinfrågor om våld.....	34
Socialnämndens ansvar.....	36
Kommunens övergripande ansvar.....	36
Socialnämndens uppgifter och ansvar.....	40
Socialnämndens ansvar för brottsoffer.....	41
Socialnämndens ansvar för den som utövar våld.....	42
Kvalitet.....	43
Socialnämndens ansvar för god kvalitet.....	43
Socialnämndens planering.....	47
Mål och ansvarsfördelning.....	47
Rutiner.....	50
Kartläggning och analys.....	51
Samverkan.....	54
Samverkan i enskilda ärenden.....	54
Samverkan på övergripande nivå.....	58
Socialnämndens samverkan med olika aktörer.....	59

Ansvar för samverkan.....	63
Att tidigt uppmärksamma risker	64
Ett aktivt arbetssätt	64
Kompetens	67
Personal med adekvat kompetens.....	67
Att utreda våldsutsatta vuxna	72
Utredningens innehåll.....	72
Riskbedömning – en del av utredningen	76
Säkerhetsplanering	77
Analysera och bedöma vilka insatser som behövs.....	78
Att utreda våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld	81
Socialnämndens utredningsskyldighet	81
Barns rätt att komma till tals	83
Att tala med barn om våldet	84
Bedöma risken för ytterligare våld.....	85
Säkerhetsplanering	85
Utredningens innehåll.....	86
Sekretessfrågor.....	92
Analysera och bedöma vilka insatser som behövs.....	93
Att utreda våldsutsatta barn under 18 år i vissa situationer.....	97
Partnervåld bland dem under 18 år.....	98
Hedersrelaterat våld bland dem under 18 år	98
Insatser till våldsutsatta vuxna.....	99
Ekonomiskt bistånd	105
Tillfälligt boende	110
Insatser till våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld.....	115
Individuellt anpassade insatser	115
Insatser till våldsutsatta barn under 18 år i vissa situationer	120
Insatser till personer som utövar våld	122
Socialnämndens ansvar för den som utövar våld.....	122
Insatser.....	122
Olika typer av verksamheter.....	123
Att följa upp insatserna	125
Ansvar för uppföljning	125
Dokumentera uppföljningen	125
Familjerättens arbete i familjer där det förekommer våld	127
Förekomst av våld måste uppmärksammas	127
Barnets bästa i familjerätten	127
Samarbetssamtal	130
Avtal.....	131

Upplysningar	131
Utredning om vårdnad, boende eller umgänge.....	132
Socialnämndens ansvar att följa upp familjerättsärenden	132
Hälso- och sjukvårdens ansvar	134
Vårdgivarens ansvar.....	134
Allmänt om hälso- och sjukvården	134
Rutiner	135
Samverkan	138
Kompetens.....	142
Vård och omvårdnad	143
Skyddade personuppgifter.....	151
Hantering av skyddade personuppgifter	151
Olika nivåer av skyddade personuppgifter	152
Att leva med skyddade personuppgifter.....	153
Utredningar när någon av föräldrarna har skyddade personuppgifter	154
Uppslagsdel	157
Allmänt åtal	157
Brottsbalksbestämmelser.....	157
Brottskadeersättning	158
Förstärkt besittningsskydd för brottsutsatta hyresgäster och bostadsrättsinnehavare	160
Kontaktförbud	160
Målsägandebiträde.....	161
Möjlighet att lämna ut uppgifter till åklagare och Polismyndigheten .	162
Polisanmälan	162
Rättshjälp	163
Skadestånd.....	163
Stödperson under förundersökning och rättegång	163
Särskild företrädare för barn.....	164
Tekniskt skydd	164
Underrättelse från hälso- och sjukvården	164
Underrättelser till målsäganden från Kriminalvården.....	164
Vittnesstöd	164
Referenser	166
Offentliga publikationer	172
Bilaga SOSFS 2014:4 Våld i nära relationer	176

Inledning

En kränkning av mänskliga rättigheter

Våld i nära relationer är en kränkning av mänskliga rättigheter. Sverige har ställt sig bakom en rad internationella överenskommelser som rör mänskliga rättigheter och det är en del i våra internationella åtaganden för en bättre folkhälsa på global nivå.

Sverige är folkrättsligt förpliktat att ha en lagstiftning som stämmer med kraven i de konventioner som vi har anslutit oss till, bl.a. FN:s konvention om att avskaffa all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW). Konventionen tar inte uttryckligen upp våld mot kvinnor, men kommittén för CEDAW har i en rekommendation angett att definitionen av diskriminering mot kvinnor innefattar könsbaserat våld [1]. En deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor antogs av FN 1993 [2].

Barns rätt till en uppväxt utan våld formulerades av FN 1989 i konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen) [3]. I konventionen betonas staternas ansvar att vidta åtgärder för att skydda varje barn mot alla typer av fysiskt och psykiskt våld, övergrepp, vanvård och utnyttjande (Artikel 19). I FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD) [4] konstateras att kvinnor och flickor med funktionsnedsättning ofta är utsatta för större risk, både i och utanför hemmet, för våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande. Staterna ska se till att utnyttjande, våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning identifieras, utreds och i förekommande fall lagförs (Artikel 16).

Den 7 april 2011 antog Europarådet konventionen om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (den s.k. Istanbulkonventionen). Sverige ratificerade denna i maj 2014¹ och den trädde i kraft i november samma år. Istanbulkonventionen omfattar alla former av våld mot kvinnor, men parterna uppmanas att tillämpa konventionen på alla som utsätts för våld i hemmet (artikel 2). I konventionen finns bestämmelser om brottsoffers rätt till stödtjänster såsom t.ex. skyddat boende (artiklarna 19, 20 och 22) samt om förebyggande arbete i form av behandlingsprogram för våldsutövare (artikel 16).

Inom EU har under senare år flera rättsakter tillkommit på brottsofferområdet. Det s.k. brottsofferdirektivet² syftar till att säkerställa alla brottsoffers rättigheter till stöd, skydd och medverkan i straffrättsliga förfaranden. Medlemsstaterna ska bl.a. se till att brottsoffer efter behov får kostnadsfri och konfidentiell hjälp från stödverksamheter som tillhandahåller bl.a. information, rådgivning och stöd samt skyddat boende eller annat lämpligt tillfälligt

¹ Proposition 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor

² Europaparlamentets och Rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF

boende (artiklarna 8–9). Direktivet omfattar alla brottsoffer men innehåller en beskrivning av våld i nära relationer.

Socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens ansvar

I 5 kap. 11 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL, tydliggörs att socialnämnden ska verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp samt att nämnden ska beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Vidare anges att nämnden ansvarar för att barn som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Det samma gäller för barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående.

Målet för hälso- och sjukvården och tandvården är en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen. Hälso- och sjukvården och tandvården ska bedrivas så att den uppfyller kraven på god vård. (2, 2 a och 3 §§ hälso- och sjukvårdslagen [1982:763], HSL och 2–3 §§ tandvårdslagen [1985:125], TvL). I hälso- och sjukvårdens ansvar ingår att se till att den som söker hälso- och sjukvårdens tjänster, men som också behöver annat stöd, blir hänvisad till det eller de organ som har kompetens och resurser för uppgiften.³

Tillämpningsområde för författningen

Föreskrifterna ska tillämpas i socialnämnds och i vårdgivares arbete med

1. barn och vuxna som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående (våldsutsatta), och
2. barn som har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående (barn som bevittnat våld).

1 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Föreskrifterna i 1–7 och 9 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av socialtjänstlagen (2001:453).

Föreskrifterna i 1, 2, 8 och 9 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen (1982:763).

Föreskrifterna i 1 kap., 2 kap., 8 kap. 1–3 §§ och 9 kap. ska även gälla för verksamhet som omfattas av tandvårdslagen (1985:125).

1 kap. 2 § SOSFS 2014:4

³ Proposition 1997/98:55 Kvinnofrid s. 44

Med socialnämnd avses den del av kommunen som har ansvar för kommunens uppgifter enligt socialtjänstlagen. I en del kommuner har den här nämnden ett annat namn, men det finns alltid en nämnd med samma ansvar. (Se 2 kap. 4 § SoL).

Med vårdgivare avses statlig myndighet, landsting och kommun i fråga om sådan hälso- och sjukvård som myndigheten, landstinget eller kommunen har ansvar för samt annan juridisk person eller enskild näringsidkare som bedriver hälso- och sjukvård (1 kap. 3 § patientsäkerhetslagen [2010:659], PSL).

Förutom målgrupperna våldsutsatta och barn som bevittnat våld innehåller författningen även allmänna råd om våldsutövare.

Kapitlen 1–7 i författningen riktar sig till socialtjänsten och innefattar socialnämndens arbete enligt socialtjänstlagen samt utförare av socialtjänst i tillämpliga delar. Kapitlen 1–2 och 8 i författningen vänder sig till hälso- och sjukvården. Med hälso- och sjukvård avses verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen och tandvårdslagen.

SOSFS 2014:4 innehåller både föreskrifter och allmänna råd. Föreskrifter är bindande regler. Allmänna råd är inte bindande regler utan i stället generella rekommendationer om tillämpningen av en författning (lag, förordning eller annan föreskrift) som anger hur någon kan eller bör handla i ett visst hänseende. Allmänna råd utesluter inte andra sätt att uppnå de mål som avses i författningen.⁴

Hur handboken är upplagd

Denna handbok består av tre delar.

- Den inledande kunskapsdelen beskriver hur våld i nära relationer kan ta sig uttryck, skillnader i mäns och kvinnors utsatthet för våld, omfattningen av våldet, konsekvenser av våldsutsattheten, barn som utsätts för våld och bevittnar våld, grupper med risk för särskild utsatthet. Denna del riktar sig både till socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Kunskapsdelen bygger på statistik, forskning, rapporter från Socialstyrelsen och andra myndigheter, Nationellt centrum för kvinnofrids (NCK) kunskapsbank [5] och webbstöd.⁵ Därefter följer ett kapitel som beskriver arbetet med att upptäcka våldsutsatthet.
- Den andra delen innehåller en genomgång av de nya föreskrifterna och allmänna råden (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer. Denna del i handboken består av två större separata avsnitt, ett riktat till socialtjänsten och ett till hälso- och sjukvården. Avsnittet som är riktat till socialtjänsten inleds med ett kapitel om socialnämndens ansvar för våld i nära relationer enligt socialtjänstlagen och följs av ett kapitel som handlar om god kvalitet i socialtjänsten oavsett utförare. Sist i delen som riktar sig till socialtjänsten finns även ett kapitel om familjerättens arbete i familjer där det

⁴ 8 kap. 11 § regeringsformen, Ds 1998:43 Myndigheternas föreskrifter, 1 § författningssamlingsförordningen (1976:725).

⁵ Länsstyrelsen och NCK har tillsammans utvecklat ett metod- och kompetensstöd för kommuner och socialtjänstens arbete inom området våld i nära relationer. Webbstödet innehåller praktiskt inriktade texter, publikationer från olika myndigheter samt ”lärande exempel” från kommuner.

förekommer våld. Den andra delen avslutas med ett kapitel om skyddade personuppgifter som vänder sig till både socialtjänsten och hälso- och sjukvården.

- Den tredje delen är en uppslagsdel, som till stor del innehåller förklaringar till begrepp inom rättsväsendet som har bäring på våld i nära relationer.

Begrepp i handboken

Nedan redogörs för ett antal begrepp som används i handboken. I möjligaste mån används könsneutrala begrepp. Vid hänvisningar till forskning eller annan litteratur används samma könsbestämningar som i de angivna publikationerna.

Våld

Våld är ett mångtydigt begrepp som i både forskning och praktik kan definieras på olika sätt. Bestämmelsen i 5 kap. 11 § SoL handlar om socialnämndens ansvar för brottsoffer. Med våld eller andra övergrepp av närstående avses i detta sammanhang systematisk misshandel och andra övergrepp, t.ex. det som omfattas av brottsbalkens bestämmelser om kvinnofridsbrott.⁶

Våld kan ta sig många olika uttryck. Det kan röra sig om grovt våld och sexuella övergrepp men också om handlingar som enligt rådande lagstiftning inte definieras som brott, men som kan ingå i ett mönster av utsatthet: verbala sexistiska kränkningar, isolering från familj, vänner och omgivning, ekonomiskt utnyttjande eller emotionell utpressning. För att förebygga och upptäcka våld samt för att ge ett heltäckande stöd till våldsutsatta vuxna och barn samt barn som bevittnat våld, kan socialnämnden även ofta behöva ta hänsyn till och beakta kränkningar som inte är brott.

Nämndens ansvar att ge stöd och hjälp är vidare helt oberoende av om det gjorts någon polisanmälan eller inte och socialnämnden ska kunna erbjuda hjälpinsatser av olika slag på ett mycket tidigt stadium till den som behöver det.⁷

För läsbarhetens skull används i fortsättningen uttrycket ”våld” som förkortning av ”våld eller andra övergrepp”.

Närstående

Begreppet ”närstående” är köns neutralt och syftar på varje person som den våldsutsatta bedöms ha en nära och förtroendefull relation till. Det kan handla om såväl makar, sambor, pojk- eller flickvänner, som föräldrar, syskon, barn eller andra släktingar. Det kan även gälla andra personer som den våldsutsatta har eller har haft en nära och förtroendefull relation till. Bedömningen om vem som kan betraktas som närstående ska göras utifrån familje- och levnadsförhållanden i det enskilda fallet.⁸

Barn som utsatts för brott och bevittnat våld

Enligt 5 kap. 11 § tredje stycket SoL, har socialnämnden ansvar för att stödja och hjälpa barn som har utsatts för brott och deras närstående.

⁶ Proposition 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor s. 31

⁷ Prop. 1997/98:55

⁸ Prop. 2006/07:38 s.31

Enligt det fjärde stycket ska socialnämnden ge stöd och hjälp åt barn som har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående.⁹

Med att ett barn bevittnat våld avses enligt propositionstexten att barnet sett eller hört den brottsliga gärningen begås.¹⁰ Ur barnets perspektiv kan det dock vara lika allvarligt att märka konsekvenserna av våld – att den våldsut-satta har skador eller mår psykiskt dåligt och är rädd, att möblemanget är sönderslaget, att husdjuren är rädda och liknande.

Författningen gäller oavsett kön eller könsidentitet

Alla som blir utsatta för våld i nära relationer, oavsett kön eller könsidentitet, har rätt till stöd och skydd.

Författningen har utformats med utgångspunkt i brottsofferbestämmelsen i 5 kap. 11 § SoL som omfattar alla brottsoffers rätt till stöd och hjälp, med avgränsningen för brott som avser våld i nära relationer. Föreskriften och de allmänna råden gäller därför för såväl kvinnor och män som flickor och pojkar.

Det vanligaste är att kvinnor utsätts för våld i nära relationer och att våldet utövas av en manlig partner eller före detta partner [6]. Att författningen inkluderar alla som utsätts för våld i nära relationer står inte i motsatsförhållande till det fjärde jämställdhetsmålet¹¹ att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska enligt målet ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

⁹ Se proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga s. 98 och 129

¹⁰ Proposition 2005/06:166 Barn som bevittnat våld s. 16 f och prop. 2006/07:38 s. 29

¹¹ Proposition 2005/06:155 Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken s. 51

Våldsutsatta kvinnor och män

Både män och kvinnor utsätts för våld, men våldsutsattheten ser olika ut. Det är vanligare att kvinnor utsätts för grovt och upprepat våld i nära relationer, av en partner eller före detta partner. Våld i nära relationer är ett folkhälso-
problem, som kan få allvarliga konsekvenser för den som utsätts.

Skillnader i mäns och kvinnors våldsutsatthet

Att våldsutsattheten bland kvinnor och män ser olika ut framgår bl.a. av de årliga NTU-undersökningarna.¹² När kvinnor utsätts för brott som hot, misshandel och trakasserier är gärningspersonen ofta en bekant eller närstående och brottsplatsen är ofta hemmet, arbetet eller skolan. När män utsätts för denna typ av brott är gärningspersonen oftast en okänd person och brottet sker oftare på en allmän plats [7]. NTU 2013 visade att gärningspersonen var en närstående i 37 procent av fallen med kvinnliga brottsoffer, men endast i två procent av fallen då brottsoffret var en man [7].

Våld mot kvinnor och män i nära relationer

Både kvinnor och män utsätts för våld i nära relationer [8, 9]. Våld förekommer också i samkönade relationer [10].

Under 2014 har två svenska undersökningar presenterats om mäns och kvinnors utsatthet för våld i nära relationer. De har genomförts av Brottsförebyggande rådet (Brå) [8] och Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) [9]. Enligt Brå uppger knappt sju procent av befolkningen (7 procent av kvinnorna och 6,7 procent av männen) att de utsattes för våld i en nära relation under 2012 [8]. Det innefattar både fysiskt och psykiskt våld. Även om utsattheten verkar ungefär jämnt fördelad mellan könen, så finns det betydande skillnader. I både Brå:s och NCK:s studie framkommer att kvinnorna utsätts för grövre våld [8, 9]. Under 2012 var det tio gånger vanligare att de våldsutsatta kvinnorna hade behövt uppsöka läkare, sjuksköterska eller tandläkare för sina skador [8].

Brottsförebyggande rådets kartläggning visar att drygt var femte person i befolkningen någon gång i livet har varit utsatt för våld i en nära relation [8]. Även här är kvinnorna särskilt utsatta, drygt var fjärde kvinna jämfört med var sjätte man [8]. Förutom att våldet mot kvinnorna är grövre, så är det också i högre grad upprepat [8, 9]. Båda undersökningarna visar att det är betydligt vanligare att kvinnor utsätts för sexuellt våld [8, 9]. Enligt NCK har var femte kvinna och var tjugonde man någon gång i sitt liv utsatts för sexuellt våld [9].

¹² Brottsförebyggande rådets nationella trygghetsundersökning, NTU, är en urvalsstudie där ungefär 20 000 personer i åldern 16-79 år tillfrågas om de varit utsatta för olika personbrott, förmögenhetsbrott, bedrägerier eller stöldbrott. NTU inkluderar inte bara de brott som kommit till myndigheternas kännedom, utan alla brott som de intervjuade upplever att de har utsatts för.

När det gäller dödligt våld i nära relationer är könsskillnaden betydande. Det är fyra till fem gånger vanligare att kvinnor blir dödade av en partner eller före detta partner än att män blir det [11]. Detta bekräftas av Socialstyrelsens rapport *Dödsfallsutredningar 2012–2013* [12].

Anmälningar av misshandelsbrott

Under 2012 anmäldes drygt 68 800 fall av misshandel mot män och kvinnor över 18 år i Sverige. I närmare 36 000 av fallen var förövaren bekant med den misshandlade, och i 16 300 fall hade de en pågående nära relation [13].

Under samma år gjordes 2 470 polisanmälningar om grov kvinnofridskränkning och 28 400 anmälningar om misshandel mot kvinnor som var 18 år eller äldre, och i cirka 12 900 av fallen hade kvinnan en nära relation till förövaren [13].

Det finns ett stort mörkertal. Många av fallen med våld i nära relationer kommer aldrig till polisens kännedom. Ett vanligt skäl till detta är just att brottsoffret känner förövaren. Den våldsutsatta kan känna maktlöshet och uppleva att polisen ändå inte kan göra någonting. Andra skäl att avstå från att polisanmäla kan vara rädsla för att utsättas för mer våld eller att inte tro sig orka med en rättsprocess [6].

Forskning visar att sexual- och våldsbrott som begås på privata platser, och där förövaren och den utsatta personen är bekanta eller närstående, polisanmäls mer sällan än om förövaren är okänd, och om brottet begås på allmän plats [6].

Ett allvarligt samhällsproblem

I betänkandet av Nationella samordnaren mot våld i nära relationer (SOU 2014:49) konstateras att detta våld i hög grad är en folkhälsofråga, eftersom allvarlig fysisk och psykisk ohälsa är vanlig bland dem som utsatts för våld. Det ställer därmed krav på samhällets aktörer att arbeta förebyggande, men också reagera tidigt när det finns tecken på att barn och vuxna utsatts för våld av närstående [14]. Världshälsoorganisationen (WHO), har sedan 2002 klassat mäns våld mot kvinnor som en folkhälsofråga [15].

För den som utsätts kan våldet få svåra sociala konsekvenser som isolering, arbetslöshet, ekonomiska problem, svårigheter med bostadssituationen, sjukskrivning m.m.¹³ Utöver det mänskliga lidandet får våld mot kvinnor i nära relationer dessutom samhällsekonomiska konsekvenser. Det finns få vetenskapliga studier publicerade om samhällets kostnader för våld i nära relationer. Socialstyrelsen genomförde år 2006 en analys och uppskattade kostnaderna till omkring 3 miljarder kronor per år. Då var inte kostnader för läkemedel, tandvård, psykiatrisk vård samt barnens skador och lidande inräknade [16]. Dessutom är våldet ett jämställdhetsproblem, något som hindrar våldsutsatta kvinnor från att åtnjuta sina mänskliga rättigheter och friheter [17]. Ett av målen för den svenska jämställdhetspolitiken är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.¹⁴

¹³ Prop. 2006/07:38 s. 9

¹⁴ Prop. 2005/06:155 s. 51

Orsaker till våld i nära relationer – några olika teoretiska perspektiv

Orsaker till våld i nära relationer kan diskuteras med olika teoretiska perspektiv som utgångspunkt. Våld kan ses:

- ur ett strukturellt perspektiv, med fokus på bristande jämställdhet och skev maktfördelning mellan könen
- ur ett samhällsperspektiv som omfattar socioekonomiska förhållanden
- ur ett socialpsykologiskt perspektiv, där fokus sätts på faktorer i relationen, eller
- ur ett individualpsykologiskt perspektiv, med fokus på individuella faktorer.

Det kan alltså finnas strukturella orsaker till att våld uppkommer, men ofta kan ett sådant perspektiv behöva kompletteras med andra bakomliggande faktorer för att göra bilden mer flerdimensionell och för att fånga komplexiteten i våldet.

Det finns en rad hierarkiska faktorer och samhällsliga förhållanden som påverkar människors tillvaro och livsvillkor, och som kan vara relevanta för förståelse av våld i nära relationer – exempelvis klass, sexualitet, etnicitet, nationalitet och ålder [17]. Med begreppet intersektionalitet¹⁵ kan man belysa och analysera hur olika hierarkier och maktordningar interagerar med varandra och på så sätt skapar inklusion respektive exklusion, förtryck respektive privilegier [17].

Enligt en ekologisk eller holistisk modell – som bl.a. används av FN-organet WHO – förstås våld utifrån ett samspel mellan strukturella, samhällsliga, relationsbetingade och individuella faktorer. Varken de som utövar våld eller de som utsätts för våld utgör homogena grupper, och det finns inte ett perspektiv eller en faktor som kan förklara allt. Såväl grundläggande riskfaktorer som utlösande faktorer behöver analyseras [17–20].

Våldets karaktär och konsekvenser

Våld i nära relationer kan ta sig många olika uttryck och utgör ofta ett mönster av handlingar. Eftersom våldet vanligen äger rum inom hemmets väggar blir det sällan uppmärksammat av utomstående.

Våldet tar sig olika uttryck

WHO har fastställt en definition av våld utifrån fyra olika våldstyper. Det handlar om fysiskt, sexuellt och psykiskt våld samt försummelse [15]. Genom att ha en bred definition av våld kan man inkludera handlingar som inte nödvändigtvis resulterar i skada eller död, men som innebär en betydande börda för individ, familj, samhälle och sjukvårdssystem världen över. Konsekvenserna kan vara omedelbara eller latent och kan bestå under lång

¹⁵ Begreppet söker fånga de olika dimensioner som anses nödvändiga för att förstå situationen för en viss grupp. Exempelvis blir kvinnors situation svår att förstå och förklara om man inte tar hänsyn till att denna situation också påverkas av kvinnors klasstillhörighet, etnicitet, sexualitet, ålder etc.

tid efter övergreppet. Om konsekvenserna definieras enbart i termer av skada och död begränsas möjligheterna att förstå våldets fulla omfattning [15].

Här är några exempel på våldets uttryck:

- *Fysiskt våld* kan innebära att förövaren biter, river, drar i håret, bränner, skakar eller knuffar. Det kan också bestå av örfilar, knytnävsslag, slag med tillhyggen, knivstick, sparkar, stryptag.
- *Psykiskt våld* kan handla om hot, tvång, trakasserier, glåpord och förlöjliganden. Den våldsutsatta kan också utsättas för kontroll och social isolering.
- *Sexuellt våld* kan innebära olika former av sexuellt påtvingade handlingar såsom att tvinga den utsatta att se på pornografi, samlag utan samtycke, könsstympning¹⁶, sexuella trakasserier samt att använda ett sexuellt kränkande språk.
- *Försummelse* kan exempelvis bestå i att den utsatta inte får behövlig hjälp med mat, medicin eller hygien. Den utsatta kan förvägras hjälp med att komma ur sängen, få för lite, för mycket eller felaktig medicin.

Våldet består ofta av en kombination av olika handlingar. Utöver de våldstyper som nämns ovan kan förövaren utöva *ekonomisk kontroll* och vägra den utsatta att ha insyn i ekonomin. *Materiellt våld* kan innebära förstörelse eller stöld av den utsattas personliga tillhörigheter, bohag, värdesaker etc. Våld mot husdjur kan också ingå i mönstret.

Man kan också tala om *funktionshinderrelaterat våld*. Med det menas handlingar som direkt riktar sig mot själva funktionsnedsättningen hos den våldsutsatta och försvårar en redan utsatt situation. Våldsutövaren kan exempelvis flytta undan rollatorn eller ta ut batterierna ur hörapparaten [21].

Våldet upprepas

Undersökningar om våld i nära relationer visar att våldet, hoten och trakasserierna ofta inte är en engångsföreteelse. I synnerhet kvinnorna utsätts för återkommande hot och våld [8]. Våldsutsatta kvinnor har också beskrivit att våldet trappats upp och blivit allt grövre [6]. Därför är det viktigt att våldet upptäcks tidigt.

Konsekvenser av våldet

Det finns en stark koppling mellan våldsutsatthet och fysisk och psykisk ohälsa. En kartläggning som NCK genomfört visar att psykisk ohälsa i form av t.ex. depression, självkadebeteende och riskbruk av alkohol var betydligt vanligare bland dem som utsatts för allvarligt sexuellt våld någon gång i livet jämfört med dem som inte utsatts. Symtom på posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) var flera gånger vanligare i den gruppen. Kroppsliga symtom som huvudvärk, återkommande mag- och tarmbesvär, smärtor i nacke och axlar samt yrsel var också vanliga [9].

Våldet kan få en rad sociala och ekonomiska konsekvenser för den som utsätts.

¹⁶ Socialstyrelsen har tagit fram ett webbmaterial, ett handledningsmaterial och ett kunskapsstöd om könsstympning, se vidare www.socialstyrelsen.se

Det kan handla om

- problem med tilliten till sig själv och andra
- isolering
- akuta bostadsproblem
- dyrare levnadsomkostnader
- skuldsatthet, orsakad av den som utövat våldet.

Tecken och symtom på våldsutsatthet

Att vara utsatt för våld av en närstående är en omständighet som många gånger gör att benägenheten att berätta om våldet – och att polisanmäla det – är mindre än om våldsutövaren är någon annan.

Ibland kan omgivningen lägga märke till tecken på att en individ har utsatts för våld. Ofta finns dock inga tydliga tecken, eller så kan de stå för något annat.

Fysiska skador

Nedanstående uppräknning visar vanliga skador och besvär:

- blåmärken, rodnader, sår, klösmärken, brännskador, avslitet hår
- värk och smärta
- sönderrivna eller försvunna kläder
- sömnstörningar
- ätstörningar
- kräkningsreflexer, svårigheter att svälja
- yrsel, magont, oro och diverse andra psykosomatiska problem.

Gynekologiska besvär, skador vid graviditet samt missfall kan vara tecken på att en kvinna är våldsutsatt.

Psykisk ohälsa

Våldsutsatthet kan medföra såväl kort- som långvariga psykiska besvär. Depression kan vara en reaktion på att ha utsatts för våld. Andra uttryck för psykisk ohälsa till följd av våldet är dåligt självförtroende, att den våldsutsatta förändrar sin personlighet och exempelvis blir tillbakadragen och isolerar sig. Personen kan också bli utagerande och börja utöva våld mot andra eller bli självdestruktiv. Den våldsutsatta kan också reagera genom att undvika vissa personer eller vissa platser eller motsätta sig fysisk kontakt.

Missbruk

Hög konsumtion av alkohol och/eller droger kan vara tecken på våldsutsatthet [22].

Våld och bindningar i parrelationer

För en person som utsatts för våld av sin partner kan de känslomässiga, sociala och praktiska banden utgöra hinder för att bryta förhållandet. När det finns gemensamma barn behöver föräldrarna ofta även efter en separation finna någon form av fungerande relation med samarbete kring barnet, t.ex.

om umgänge. Omsorg om barnen kan för vissa våldsutsatta vara ett skäl att bryta upp, medan det för andra kan vara ett skäl att stanna kvar. I relationer där det förekommer våld kan det hända att båda parter förnekar eller förringar våldet. Det kan bl.a. bero på känslor av skam och skuld inför omgivningen. Enligt teorin om den s.k. normaliseringsprocessen antas en våldsutsatt kvinna internalisera partnerns våld, motiv och krav på henne och därmed uppfatta våldet som något normalt. För båda parterna förskjuts då gränserna för vad som kan accepteras. Våldet förminskas och värdet av de positiva handlingarna förstoras. Våldet normaliseras för båda [23, 24].

Perioder av våld kan växla med perioder utan våld. I de senare perioderna kan den våldsutövande partnern visa ånger och lova att aldrig mer ta till våld. Dessa växlingar kan skapa band som gör det svårt för den våldsutsatta att bryta upp [24].

Den bindning som uppstår mellan den våldsutsatta och våldsutövaren har beskrivits som ett s.k. traumatiskt band, en fläta bestående av många olika band där varje band representerar en känsla. Det kan vara kärlek, rädsla, hat, medlidande, vilja att förstå, skuld – och hopp om att relationen ska bli bättre [25].

Bryta upp eller inte?

Både de som lämnar en våldsutövande partner och de som inte gör det kan känna sig klivna inför de olika svårigheter som ett uppbrott kan innebära. Det händer att våldsutsatta som lämnat relationen senare återvänder till den som utsatt dem, och då återigen utsätts för våld och på nytt söker hjälp från socialtjänsten. En del vill i första hand inte bryta upp, utan önskar stöd och hjälp för hela familjen [26]. Socialtjänsten har ett ansvar att stödja, oavsett om individen väljer att stanna eller lämna relationen.

När det förekommit våld i familjen kan det vid en separation bli svåra konflikter mellan vårdnadshavarna i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Oron för att förlora kontakten med barnet kan leda till att den våldsutsatta stannar kvar i en miljö som inte är bra för vare sig barnets trygghet och utveckling eller för föräldern själv.

Uppbrottsprocessen

Den process som det många gånger innebär att bryta upp från en våldsutövande partner har schematiskt beskrivits i tre faser [25]. I den första, att bryta upp, finns en vändpunkt, som antingen föregår eller sammanfaller med själva uppbrottet. Den andra fasen, att bli fri, handlar om frigörelsen från de känslomässiga banden till våldsutövaren. Den tredje fasen innebär att på djupet komma till insikt om våldsutsattheten. För att kunna ge adekvat stöd och hjälp i uppbrottsprocessen kan det vara viktigt att bedöma och ta hänsyn till var i processen den våldsutsatta befinner sig [24, 25].

Finns det barn i familjen kan detta vara en mycket påfrestande tid för dem. De kanske måste bryta upp från sin invanda miljö utan att ha stöd från en tillgänglig vuxen. Barn kan samtidigt känna en lojalitetskonflikt i förhållande till föräldrarna.

Separation

Kvinnor riskerar ofta att utsättas för mer och kraftigare våld i samband med en separation.¹⁷ När det gäller dödligt våld framgår att separation ofta varit ett motiv eller del av motiv till gärningen [12]. En separation kan också utlösa våld, även om det inte förekommit tidigare i relationen. Hot och våld kan också utövas i situationer som rör det gemensamma föräldraskapet, t.ex. i samband med hämtning eller lämning av barnet. Att ha tillgång till barnet kan vara ett sätt för den våldsutövande föräldern att fortsätta ha kontroll över sin partner. Även om det fysiska våldet efter hand upphör kan hoten ibland kvarstå under lång tid [27].

¹⁷ Prop. 2006/07:38 s. 9

Särskild utsatthet

När det gäller våld i nära relationer har vissa grupper av kvinnor lyfts fram i förarbetena, eftersom de riskerar en särskild utsatthet. Personal inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården behöver därför ökade kunskaper. De grupper som uppmärksammas är äldre kvinnor, kvinnor med funktionsnedsättning, kvinnor med utländsk bakgrund, kvinnor med missbruks- och beroendeproblem samt kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Även våld i samkönade relationer har uppmärksamats som ett eget problem- och kunskapsområde liksom våldsutsatta som tillhör nationella minoriteter.¹⁸

Heterogena grupper

Grupperna är heterogena och överlappar varandra. En och samma kvinna kan beröras av flera omständigheter som inverkar på förhållandet till en närstående våldsutövare. Därför kan det vara bra för personal som träffar en våldsutsatt att inte fokusera på ”gruppstillhörighet” utan utgå ifrån olika faktorer som kan påverka den våldsutsattas sårbarhet. Det är alltid individen som måste vara utgångspunkten för bedömningen av situationen och behoven.

Inom viktimologin¹⁹ används begreppet sårbar bl.a. för att beskriva brottets konsekvenser för dem som utsätts – det vill säga att brottet kan ge upphov till särskilt allvarliga reaktioner, problem eller behov. En annan dimension av sårbarhet handlar om en grupps resurser eller förmåga att utnyttja sina resurser – ekonomiska, sociala eller politiska [28].

Det finns många omständigheter som rör sårbarhet och som kan spela roll för en och samma individ: migrations-/utländsk bakgrund, fysisk och psykisk funktionsförmåga, närståendes normer kring självbestämmande över sexualitet och familjebildning, ålder, sexuell läggning, drogvanor med mera. Exempel på olika sårbarhetsfaktorer är

- okunnighet om de rättigheter man har
- socialt och ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället
- konflikt mellan närståendes och andras förväntningar
- isolering och ensamhet
- beroende av andra för att klara vardagslivet
- starkt beroende av våldsutövaren.

¹⁸ Prop. 2006/07:38 s. 16 samt Skr 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Socialstyrelsen har publicerat fem utbildningsmaterial om särskilt utsatta grupper när det gäller våld i nära relation. Materialen berör kvinnor med missbruks- och beroendeproblem, kvinnor med funktionsnedsättning, kvinnor med utländsk bakgrund, äldre kvinnor samt hedersrelaterat våld och förtryck. De två förstnämnda materialen publicerades 2011, de övriga 2014.

¹⁹ Viktimologi är det akademiska studiet av viktimisering och brottsoffer och personer som riskerar att utsättas för brott, och är en delvetenskap inom kriminologin.

Att utsättas för brott kan få särskilt allvarliga konsekvenser om gärningspersonen till exempel är någon som brottsoffret känner och litar på. Reaktionen, problemen och behoven kan påverkas när brotten kan sägas vara ”tillitsbrott”, det vill säga då gärningspersonen är bekant, brotten inträffar i hemmet och andra inte får kännedom om det. Sårbarheten kan förstärkas om den våldsutsatta är beroende av omsorg, exempelvis på grund av en funktionsnedsättning, eller vistas i Sverige med ett tidsbegränsat uppehållstillstånd.

Sårbarheten kan också handla om isolering och svårigheter att berätta om våldet eller bristande kännedom om vart man kan vända sig för att få hjälp. Den våldsutsatta kan ha negativa erfarenheter av möten med myndighetspersoner, vilket kan bidra till att hon inte söker hjälp och stöd.

Dessutom kan det finnas hinder i omgivningen på grund av okunskap eller förutfattade meningar om olika grupper. Ett sådant exempel är när omvärlden passivt accepterar våld mot en missbrukande kvinna enbart som en följd av hennes missbruk, och ett annat är när våldet antas ha samband med en viss kultur.

Begreppet sårbar används även inom folkhälsovetenskapen för att förklara varför ohälsan är större i vissa grupper. Tanken är att vissa grupper utmärks av en ökad allmän sårbarhet som gör dem sämre ställda i en rad olika avseenden [29].

Äldre kvinnor

Det är först på senare år som det börjat uppmärksammas att äldre kvinnor utsätts för våld. Samhällets syn på äldre personer är förmodligen en bidragande orsak till att problemet länge varit osynligt i den offentliga debatten. I många sammanhang betraktas äldre personer som en homogen grupp, där den utmärkande egenskapen är just åldern. I stället för att ses som män och kvinnor ”blir” personerna sin ålder, så kallad ålderism [30]. Det finns exempelvis föreställningar om att äldre personer inte har sexuella relationer. Detta riskerar bl.a. att leda till att sexuella övergrepp osynliggörs.

Både äldre män och kvinnor utsätts för våld – i nära relationer, av anställda inom vård och omsorg, av grannar i särskilt boende och av deltagare i dagverksamhet. Våldet mot kvinnorna är i högre grad upprepat och det är nästan enbart kvinnor som utsätts för sexuell våld.

Med hög ålder följer ofta ett ökat beroende av omgivningen, såväl av närstående som av personal. Beroendet är en viktig riskfaktor när det handlar om att utsättas för våld. Det för också med sig en risk för upprepat våld, och möjligheten att ta sig ur en destruktiv relation minskar. Ansträngda vårdrelationer är en annan riskfaktor när det gäller våld och övergrepp. Personer med demenssjukdom löper dubbelt så stor risk att utsättas för vanvård av personal och anhörigvårdare [31]. Äldre kvinnor kan också – som yngre kvinnor – leva i en parrelation där våldet funnits under många år [32].

Kvinnor med funktionsnedsättning

Kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för våld i minst lika hög utsträckning som kvinnor generellt [33]. Kvinnor med intellektuella och psykiska funktionsnedsättningar brukar nämnas som särskilt sårbara [34].

Många personer med funktionsnedsättning är beroende av andra i sitt dagliga liv. Det handlar om vård, stöd och service utförd av nära anhöriga, personliga assistenter, färdtjänstchaufförer eller annan personal. De här personerna kan upptäcka våldsutsattheten, men de kan också vara förövare.

Beroendet av andra har lyfts fram som en förklaring till en högre risk för kvinnor med funktionsnedsättning att utsättas för våld, jämfört med kvinnor i övrigt. Beroendet kan även medföra en risk för upprepat våld [34].

Utsattheten för brott bland personer med funktionsnedsättning kan osynliggöras genom att betraktas som ”missförhållanden” eller ”brister” i vården och omsorgen. Våldet förvandlas på så sätt till vårdfrågor istället för rättsliga frågor [35, 36].

Men våld mot kvinnor med funktionsnedsättning kan också osynliggöras mer allmänt. Kvinnorna betraktas som könlösa och icke-sexuella, de ”blir” sin funktionsnedsättning. Denna ”könsblindhet” bidrar bl.a. till att osynliggöra sexuella övergrepp [21].

Personer med könsöverskridande identitet eller uttryck

Transpersoner är ett paraplybegrepp för ett antal olika transidentiteter som exempelvis transvestiter, intersexuella (personer som fötts med oklar könsidentitet) samt personer som definierar sig bortom kön och inte inom könsidentiteten kvinna eller man [37].

Transpersoner är en speciellt utsatt grupp på grund av sitt normbrytande könsuttryck. De får utstå hatbrott och diskriminering och de normbrytande könsuttrycken kan även användas mot dem i nära relationer [38].

Hbt-personer

Våld i samkönade relationer är ett relativt nytt forskningsområde. Merparten av studierna behandlar våld i lesbiska parrelationer. Betydligt färre studier finns om homosexuella män som utsätts för våld av sin partner. Kunskapen om bisexuellas och transpersoners erfarenheter av våld är också begränsad [10].

Våld i samkönade relationer följer i princip samma mönster som i heterosexuella relationer. Det handlar om begränsningar i den våldsutsattas liv, kontroll, hot om våld och utövande av våld. Men det finns också olikheter, vilket gör att särskild kunskap om våld i samkönade relationer behövs.²⁰

Könstillhörigheten hos förövaren och den våldsutsatta har betydelse både för hur omgivningen uppfattar våldet, benägenheten hos den våldsutsatta att anmäla och söka hjälp samt för det bemötande hon eller han får. Det omgivande samhällets heterosexuella normer innebär att våld i samkönade relationer ofta osynliggörs eller bagatelliseras. Konsekvenserna kan vara att omgivningen har svårare att se, förstå och hantera våldet och därmed kunna

²⁰ Skr 2007/08:39

ge adekvat stöd och hjälp.²¹ När en våldsutsatt person t.ex. söker vård och följs av en samkönad person är personal inte alltid medveten om att det kan vara förövaren som kanske är med i syfte att kontrollera sin partner.

En svensk studie – *Våldsamt lika och olika* – och tidigare erfarenhet visar bl.a. att homo- och bisexuella inte söker hjälp i samma utsträckning som heterosexuella. De gör exempelvis mycket sällan polisanmälningar om våld i parrelation. Det kan bero på att många i denna grupp har negativa erfarenheter av bemötande från olika myndigheter och inte tror sig kunna få hjälp [39]. Erfarenhet från både Sverige och andra länder visar att homo- och bisexuella kvinnor och män har svårt att söka sig till vanliga brottsofferjourer, eftersom det kräver ett visst mått av öppenhet. Den tidigare nämnda studien indikerar att de inte heller är benägna att kontakta brottsofferjourer som har homo- och bisexuella som målgrupp, eftersom de är osäkra på om de där kan förbli anonyma [39].

I en enkät från Ungdomsstyrelsen finns uppgifter om unga hbt-personers utsatthet för hot och våld av föräldrar eller andra vuxna närstående. Även om antalet ungdomar i undersökningen som uppger sig vara något annat än heterosexuella är begränsat, så är det möjligt att göra en grov uppskattning.

Av de unga hbt-personerna uppgav var femte att de hade blivit utsatta för fysiskt våld av någon vuxen i familjen. Andelen bland unga icke-heterosexuella som uppgav att de blivit utsatta för fysiskt våld av sin familj var signifikant högre än bland heterosexuella unga [40]. Att unga hbt-personer är utsatta för våld i familjen i högre grad än heterosexuella unga bekräftas även av en norsk studie [41].

Den nationella tillsynen som Inspektionen för vård och omsorg (IVO) genomförde 2012–2013 visade att socialtjänsten sällan har insatser för våldsutsatta hbt-personer och att det finns ett stort behov av att utveckla insatserna för gruppen [42].

Traditionellt har hbt-personer inte haft tillgång till samma hjälp som finns för våldsutsatta heterosexuella kvinnor. På senare tid har lesbiska och bisexuella kvinnors situation börjat uppmärksammas. Genom de utbildningsinsatser som genomförts har kvinnojourer till viss del blivit mer öppna för att ta emot även dem som utsatts för våld i samkönade relationer [38].

Nationella minoriteter

En liknande problematik som när det gäller de särskilt utsatta grupperna kan man också finna i de nationella minoriteterna – d.v.s. att omgivningen fokuserar mer på den våldsutsattas bakgrund än på våldet som personen utsatts för.²²

Kvinnor med utländsk bakgrund

Flera svenska studier har visat att kvinnor med utländsk bakgrund utsätts för våld i större omfattning än kvinnor som har minst en förälder som är född i Sverige. Det kan bero på att dessa kvinnor oftare har lägre utbildning, befinner sig i en utsatt ekonomisk situation och är isolerade, vilket är riskfaktorer för att utsättas för våld.

²¹ Skr 2007/08:39

²² Skr 2007/08:39

Det finns även andra faktorer som gör att kvinnor med utländsk bakgrund kan vara särskilt utsatta och sårbara. Det kan handla om språksvårigheter, okunskap om de rättigheter de har på grund av dålig kännedom om det svenska samhället, starkt beroende av våldsutövaren och begränsat socialt nätverk. Samtidigt är det viktigt att påpeka att våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund är en heterogen grupp med olika sociala bakgrunder. Många av sina erfarenheter delar de med våldsutsatta kvinnor i allmänhet, medan andra aspekter av utsattheten är specifikt kopplade till deras bakgrund. En del har bara varit i Sverige under en kortare tid och andra är födda här.

Kvinnor med utländsk bakgrund utsätts, liksom kvinnor generellt, främst för våld i parrelationer.

Etnisk diskriminering kan göra utländska kvinnor särskilt utsatta. Det kan drabba en våldsutsatt kvinna när hon söker hjälp för sin våldsutsatthet, att våldet förklaras i termer av kultur till skillnad från om förövaren tillhör den inhemska kulturella eller etniska majoritetsgruppen. Risken finns då att kvinnan i första hand blir sedd som en representant för en kultur och i andra hand som individ [43].

Kvinnor med missbruks- och beroendeproblem

Kvinnor i missbruk eller beroende befinner sig många gånger i livssituationer som ökar risken för att utsättas för våld, samtidigt som de kan ha svårare än andra våldsutsatta att få stöd och hjälp. Kvinnorna beskriver hur de möts av omgivningens attityder att de "får skylla sig själva" för våldet, ett förhållningssätt som de dessutom själva ger uttryck för. Våldet ses som en konsekvens av missbruket, och därmed tenderar våldsutsattheten att negligeras och osynliggöras.

Liksom andra våldsutsatta kvinnor utsätts kvinnor med missbruksproblem både fysiskt, psykiskt och sexuellt. Oftast är förövaren en partner eller före detta partner. Det kan också vara bekanta eller yrkesutövare som kvinnorna möter, exempelvis poliser, väktare eller behandlingspersonal.

Det är inte ovanligt att kvinnan har problem på flera livsområden som gör att hon behöver stöd, behandling och vård. Utöver problem med våldsutsatthet och missbruk kan det handla om psykisk eller fysisk ohälsa, arbetslöshet, svag ekonomi, osäker bostadssituation m.m. Kvinnan kan ha erfarenhet av att sälja sex och av kriminalitet. Om kvinnan är förälder, kan hon ha varit med om att få sitt eller sina barn omhändertagna och placerade av socialtjänsten.

För våldsutsatta kvinnor i allmänhet kan det vara svårt att söka hjälp – men kanske är det särskilt svårt för våldsutsatta kvinnor med missbruksproblem. Bl.a. beror det på rädsla: för att bli dåligt bemött, bli avvisad på grund av missbruket, att inte bli trodd, att missbruket ska avslöjas, att råka ut för repressalier om hon skvallrar, att bli sedd som en dålig förälder och därmed riskera att få sina barn omhändertagna [22].

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas bl.a. av att det är kollektivt utövat. Det innebär att det kan vara flera förövare, t.ex. i den närmaste familjen, samt att omgivningen sanktionerar eller driver på. Kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet är central liksom att valet av partner inte är individens utan familjens eller ett större kollektivs angelägenhet. Våldet och förtrycket kan ta sig många olika uttryck: fysiskt, psykiskt, socialt och sexuellt. Det kan röra sig om en rad olika handlingar – från relativt sett vardagliga begränsningar i livet som gäller klädval och socialt umgänge, till livsval som utbildning och val av äktenskapspartner samt grovt våld, inklusive dödligt våld.

Både flickor och kvinnor, pojkar och män utsätts för hedersrelaterat våld och förövarna kan vara både kvinnor och män. Homo- och bisexuella personer samt transpersoner kan vara särskilt utsatta [44, 45].

Våldsutsatta barn och barn som bevittnar våld

Våld i nära relationer sker oftast i hemmet där det saknas utomstående vittnen. Barn som lever i familjer där det förekommer våld riskerar allvarlig fysisk och psykisk ohälsa. Det finns en stark koppling mellan att bevittna våld och att själv utsättas för våldet.

Många barn i utsatta situationer

Utifrån data om omfattningen av våld i parrelationer uppskattas att cirka 150 000 barn lever i hem där det förekommer våld [8]. Nästan elva procent av 13–17-åringar uppger i en svensk studie att de någon gång under uppväxten har upplevt våld i nära relation. Fjorton procent av niondeklassare uppger att de blivit slagna någon gång, nästan tre procent av dem många gånger. Barn med kroniska sjukdomar och funktionsnedsättningar uppger dubbelt så ofta som andra barn att de blivit slagna. De lever också oftare i familjer där det förekommit våld mellan föräldrarna [46].

Under 2012 anmäldes drygt 18 300 fall av misshandel mot barn i åldern 0–17 år. I cirka 14 300 av fallen var förövaren bekant med den misshandlade. I statistiken över barn som utsatts för misshandel anges inte om barnet och den som misshandlar har en nära relation [13].

Forskning visar på tydliga samband mellan våld i den vuxna parrelationen och barnmisshandel. I olika studier har det förekommit samtidigt i mellan 22 och 67 procent av fallen [47].

Våld i familjen är ofta en familjehemlighet. Barn berättar sällan för andra om vad de varit med om när de bevittnat våld, bl.a. av rädsla och förvirring, lojalitet, skuld och skam. Det finns därför risk för att deras utsatthet inte uppmärksammas.²³

Barns behov av trygghet

Barns grundläggande behov behöver bli tillgodosedda för att de ska må bra och utvecklas i gynnsam riktning. Barn behöver få utveckla en trygg anknytning, få omvårdnad och skydd i en stabil och trygg miljö. Om barnet inte ges möjlighet att t.ex. uttrycka egna känslor och upplevelser, inte får sina behov bekräftade för att föräldrarna är upptagna av inbördes konflikter, så behöver barnet stöd och hjälp från annat håll. Barnet är i beroendeställning till sin familj och andra närstående. Den primära tryggheten får de flesta barn i denna krets av personer.

²³ Prop. 2006/07:38 s. 23

Våld mot barn tar sig olika uttryck

Våld och andra övergrepp mot barn kan ta sig många olika uttryck. Här följer några exempel.

Fysiskt våld

Fysiskt våld innebär att ett barn av någon annan orsakas kroppsskada, sjukdom, smärta eller blir försatt i vanmakt eller annat liknande tillstånd. Det kan handla om att en person slår barnet med eller utan tillhygge, nyper, sparkar, knuffar, kastar, skakar, luggar, river eller biter barnet, trampar eller stampar på barnet eller tvingar in föremål i barnets mun. Andra former av fysiskt våld är att förgifta, bränna, skälla, försöka dränka eller kväva barnet.

Varje form av kroppslig bestraffning räknas som fysiskt våld. I flera former av sexuella övergrepp ingår fysiskt våld, dels för att tvinga barnet till underkastelse dels som del av övergreppet.²⁴

Psykiskt våld

Psykiskt våld betyder att ett barn systematiskt utsätts för nedvärderande omdömen, nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande. Även en enstaka allvarlig företeelse kan innebära att ett barn riskerar att fara illa. Att ett barn tvingas bevittna våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld och hot om våld förekommer ofta kan också göra att ett barn far psykiskt illa.²⁵ Utredningen *Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda* (SOU 2001:72) framhåller att dessa erfarenheter av våld är att betrakta som psykisk misshandel [48].

Sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp mot barn innefattar alla former av sexuella handlingar som påtvingas ett barn av en annan person. Det innebär att personen utnyttjar barnets beroendeställning, att handlingen utgår från den personens behov, att handlingen kränker barnets integritet, att handlingen sker mot barnets vilja eller är en handling som barnet inte kan förstå och inte är moget för. Många olika handlingar ryms inom begreppet sexuella övergrepp – verbala sexuella anspelningar, att någon blottar sig inför barnet, att titta på pornografisk film tillsammans med barnet, sexuellt betonade smekningar och fullbordade samlag.²⁶

Kränkningar

Kränkning innebär att barnets psykiska hälsa skadas eller äventyras, oftast under lång tid, genom att en person i ord eller handling behandlar barnet på ett nedlåtande sätt eller angriper barnets personlighet.

Att utsätta ett barn för fysiskt eller psykiskt våld eller sexuella övergrepp är alltid kränkande.²⁷

²⁴ Proposition 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. s. 48

²⁵ Prop. 2002/03:53 s. 48

²⁶ Prop. 2002/03:53 s. 48

²⁷ Prop. 2002/03:53 s. 48

Tecken på att ett barn har utsatts för våld

Det kan finnas många tecken på att ett barn har utsatts för våld. Nedan ges några exempel.

Tecken på fysiskt våld

Blåmärken, rodnader och rivmärken kan vara tecken på fysiskt våld. Andra tecken kan vara oförklarliga fysiska skador i form av skador i mjukvävnader, frakturer eller inre blödningar. Tillväxtavvikelser, kroppsliga och psykiska symtom, inblandning i mobbning i skolan, skolsvårigheter, hög förekomst av olyckor och skador, avvikande beteende eller missbruk kan också vara tecken på att ett barn är utsatt för fysiskt våld [49–51].

Tecken inom tandvården

Förutom de tecken på våldsutsatthet som hittills har beskrivits, så finns det tecken som kan vara särskilt viktiga för tandvården att uppmärksamma.

Misshandel riktad mot mun, käkar och ansikte kan innefatta sårskador, blåmärken, utslagna tänder och frakturer i käkar eller tänder [52]. Munskaador kan orsakas av bl.a. olika föremål, knytnävsslag eller vätskor som bränner eller fräter [53]. Kunskap om de vanligaste tandskadorna är viktig för att tandvårdspersonalen ska kunna bedöma hur skadornas omfattning stämmer överens med redogörelsen för hur skadorna har uppkommit [54].

Tecken på sexuella övergrepp

Fysiska tecken som kan tala för sexuella övergrepp på barn är exempelvis rodnade könsorgan, sveda, flytningar, sexuellt överförbara sjukdomar, blödningar, rodnad/förstorad analöppning och greppmärken på lår och skinkor [55, 56].

Sexuella övergrepp kan medföra påtagliga förändringar i agerande eller tillbakagång i utvecklingen. Det kan också innebära posttraumatiskt stress-tillstånd, ångest, oro, rädsla och/eller mardrömmar.

Det kan också förekomma sexuella övergrepp mot andra barn, aggressivitet, rymningar hemifrån, skolsvårigheter, psykosomatiska symtom och självmordsförsök.

Tecken hos tonårsbarn som har blivit utsatta för sexuella övergrepp kan vara självskadebeteende, missbruk, en överdriven sexualitet, tidig graviditet eller en fientlig inställning till sex [55, 57].

Tecken på hedersrelaterat våld

Flickor som inte får delta i idrotts-, sex- och samlevnadsundervisning, skolresor samt lägerskolor kan vara utsatta för hedersrelaterat våld eller förtryck. Likaså pojkar och flickor som har starka begränsningar i privatlivet när det gäller pojkvän/flickvän, umgänge och fritidsaktiviteter. Det kan vara pojkar som tvingas bevaka sin syster eller kusin på skolan. Andra tecken kan vara sänkt studiemotivation, koncentrationssvårigheter, tidvis nedstämdhet, oro och uppgivenhet, psykosomatiska symtom, sömnsvårigheter eller rädsla [5, 44, 45, 58].

Konsekvenser av att ha utsatts för eller bevittnat våld

Att leva med våld äventyrar barnets psykologiska, fysiologiska och sociala utveckling [47]. Att ett barn tvingas bevittna våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld förekommer gör att barnet riskerar att fara psykiskt illa.²⁸

Barnet kan utveckla allvarlig och långvarig psykisk ohälsa, som depressivitet, ångest, självdestruktivitet, aggressivitet, svårigheter i umgänget med andra barn samt koncentrationssvårigheter och svårigheter att klara av skolan. Barnet kan även utveckla en hyperaktivitet, med grund i en ständig beredskap att snabbt upptäcka tecken på fara [59].

Barn som upplevt våld kan också drabbas av hälsoproblem som astma, eksem, magont, sömnsvårigheter, huvudvärk och ätstörningar [59].

Upprepade hotfulla situationer där anknytningspersoner är orsaken till faran, respektive känslomässigt otillgängliga, ökar risken för att barn ska utveckla en desorganiserad anknytning. Detta ökar risken för en rad allvarliga svårigheter i livet [60].

Att barnets omsorgsgivare utsätts för hot utgör en tydlig risk för posttraumatisk stress hos barn och unga. Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) ökar risken för annan psykisk ohälsa. Våld i nära relationer kan pågå under lång tid. Upprepad utsatthet för trauma kan leda till kronisk stress [47]. Särskilt allvarligt är det att en hög andel barn utsätts för multipel traumatisering i dessa familjer, som vanvård, brist på trygghet, psykisk och fysisk misshandel och sexuella övergrepp [47].

Våld från en partner innebär en stor risk för att föräldraförmågan påverkas även hos den som utsätts för våldet. Flera studier har visat att mammor som utsätts för våld i nära relation upplever en hög stress i sitt föräldraskap. En del studier visar att mammor som utsätts för våld i nära relation uppger att de använder ökat fysiskt och psykiskt våld mot sina barn [47].

Liksom barn som har blivit konkret utsatta för våld, är barn som har bevittnat våld mer olycks- och skadedrabbade, samt har i högre utsträckning än andra barn både mobbat och blivit mobbade i skolan [50, 59]. Barn som har bevittnat våld är i högre grad själva utsatta för direkt våld [46].

Samhällets ansvar för barn som far illa eller riskerar att fara illa

Samhället har ett långtgående ansvar för barn som far illa eller riskerar att fara illa.

Anmälningsskyldighet

Myndigheter vars verksamheter berör barn och unga samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten, Kriminalvården, Polismyndigheten och Säkerhetspolisen har en lagstadgad skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de i sin

²⁸ Prop. 2002/03:53 s. 82

verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Detsamma gäller även för dem som är anställda hos sådana myndigheter (14 kap. 1 § första stycket SoL).

Samma skyldighet gäller enligt bestämmelsen även dem som är verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn och unga eller annan sådan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvårdens eller socialtjänstens område. Exempel på sådana verksamheter kan vara hem för vård eller boende, HVB, eller friskolor.

Ideella föreningar som genom avtal med kommunen utför insatser enligt SoL omfattas också av anmälningsplikten.²⁹ Detsamma gäller för frivilligorganisationer som bedriver tillståndspliktig verksamhet enligt 7 kap. 1 § SoL.

Ideella föreningar i övrigt omfattas inte av anmälningsplikten. De omfattas i stället av den allmänna rekommendationen i 14 kap. 1 c § SoL att var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla detta till socialtjänsten.

Läs mer: Anmäla oro för barn – stöd för anmälningskyldiga och andra anmälare (2014) samt Barn som far illa eller riskerar att fara illa – en vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningskyldighet och ansvar (2014)

Socialnämndens ansvar

Socialnämndens särskilda ansvar för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och det stöd som de behöver tydliggörs i 5 kap. 1 § SoL. I bestämmelsen klargörs att socialtjänsten både har möjlighet och skyldighet att följa utvecklingen för barn som far illa eller riskerar att fara illa. Socialnämnden ska verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden. En av huvuduppgifterna är att ge såväl vuxna som barn hjälp och stöd som inte kan tillgodoses på annat sätt.³⁰ Det är således socialnämnden som har det yttersta ansvaret för barns välfärd när vårdnadshavare av något skäl sviktar i sina uppgifter.³¹

Socialnämndens ansvar för att särskilt beakta att barn som utsatts för brott eller som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående kan vara i behov av stöd och hjälp lyfts fram i 5 kap. 11 § tredje och fjärde stycket SoL.

²⁹ Proposition 2011/12:4 Utredningar avseende vissa dödsfall s. 60

³⁰ Prop. 2005/06:166 s. 14 ff

³¹ JO 1995/96 s. 247

Att upptäcka våldsutsatthet

En förutsättning för att hälso- och sjukvården och socialtjänsten ska kunna erbjuda den våldsutsatta adekvat vård, stöd och hjälp är att våldsutsattheten upptäcks. Inom vissa verksamheter, exempelvis psykiatri och missbruks- och beroendevården är våldsutsatta personer överrepresenterade bland patienterna.

Men våldsutsatta finns överallt i samhället och det är därför viktigt att vara uppmärksam på signaler och tecken på våldsutsatthet.

Att ställa frågan om våld – och att ta emot svaret

Att vilja se, vilja veta och att våga fråga är grundläggande förutsättningar för att kunna identifiera och hjälpa en person i svåra situationer [32]. Det handlar om att lyssna och kunna ta emot den våldsutsattas berättelse. Genom att fråga signalerar verksamheten också att våld i nära relationer inte är acceptabelt [61].

Många drar sig för att berätta

Våldsutsatta söker ofta hälso- och sjukvård för diffusa fysiska och psykiska symtom som kan ha orsakats av våldet. Men de berättar oftast inte om våldet, eftersom de inte alltid sätter sina besvär i samband med att de är eller har varit våldsutsatta. Symtomen förklaras i stället med att livet är stressigt och otillfredsställande. Ofta har de också ”normaliserat” sin situation i förhållande till den partner eller före detta partner som utövar våldet [23].

Många våldsutsatta söker sig även till socialtjänsten för att få stöd och hjälp med exempelvis ansökan om ekonomiskt bistånd eller andra stödinsatser, utan att berätta om våldet de blir utsatta för.

En förklaring till att den våldsutsatta inte berättar om sin situation kan vara känslor av skuld och skam och en rädsla för att inte bli trodd.

Barn berättar sällan själva att de utsätts för våld. En enkätundersökning bland elever i årskurs nio visade att endast tolv procent av de barn som blivit slagna hemma hade vänt sig till socialtjänsten, skolan, polisen eller andra verksamheter [50].

Förutsättningar för att kunna fråga om våld

När frågor om våld ska ställas inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten är det betydelsefullt *hur* och under vilka omständigheter frågan ställs. Några viktiga förutsättningar enligt WHO för att en verksamhet ska kunna ställa frågor om våld är att:

- verksamheten har en rutin för hur frågeproceduren går till
- personalen har utbildning i hur man frågar om våld
- personalen ställer frågan i en för patienten/klienten trygg miljö
- personalen inger förtroende

- verksamheten har rutiner för vart patienten/klienten kan hänvisas inom organisationen eller till annan verksamhet [62].

Underlätta för den våldsutsatta att berätta

Kommunikation är grundläggande i alla möten. Det handlar om att våga lyssna och att kunna ta emot den våldsutsattas berättelse. Många våldsutsatta kvinnor vittnar om hur viktigt det var att det första samtalet kändes bra, när de valde att berätta om sin situation och söka stöd [5].

Respekt, lyhördhet och förståelse är nyckelord. Den som utsatts för våld kan känna sig utlämnad och vara rädd för sin och eventuella barns säkerhet. Det kan också finnas en oro för att inte bli trodd och förstådd. Den våldsutsatta kan ha en sjukdom eller funktionsnedsättning som medför svårigheter att kommunicera eller ge en sammanhängande skildring av det som hänt. Detta ställer särskilda krav på att personalen är lyhörd och anpassar formerna för samtalet. Det kan underlätta att samtalet kan föras i en lugn miljö och att det får ta tid [21].

Personalen bör vara medveten om att det kan vara svårt för en våldsutsatt person att berätta allt på en gång och därför erbjuda flera samtal. Det är angeläget att bekräfta allvaret i den våldsutsattas berättelse [32].

Att samtala genom tolk

Om den våldsutsatta inte behärskar svenska eller har t.ex. hörselnedsättning, bör socialtjänsten anlita tolk i enlighet med 8 § förvaltningslagen (1986:223), FL. Tolk bör, om det behövs, anlitas för såväl muntlig tolkning som skriftlig översättning.

Det är viktigt att använda en tolk som är neutral både i förhållande till den våldsutsatta och till den som utövar våldet. En annan förutsättning för att den våldsutsatta ska känna sig trygg är att den våldsutsatta litar på tolken. Tolkens kön kan ha betydelse och frågan kan därför ställas ifall den våldsutsatta önskar en manlig eller kvinnlig tolk.

Vid samtal med tolk behöver man vara medveten om att det i en redan känslig situation ytterligare kan begränsa den våldsutsattas vilja och möjlighet att tala fritt. Det kan behövas mer tid för att skapa tillit. Man behöver också ta hänsyn till att samtal genom tolk i sig tar mer tid i anspråk.

Ibland kan det vara svårt att hitta en tolk som inte känner parterna eller viktiga personer i deras närhet. En lösning kan vara att använda telefontolk som saknar personlig kontakt med någon av parterna.

Läs mer: [Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten \(2015\)](#)

Hur man kan ställa frågor om våld

Många som utsatts för våld ser sig inte själva som våldsutsatta och tänker kanske inte på våldet som misshandel, övergrepp eller våldtäkt. När man ställer frågor om våld är det därför viktigt att använda konkreta ord, exempelvis slag och knuffar. Det är också betydelsefullt att personalen fokuserar på den våldsutsattas egen upplevelse genom att använda uttryck som ”blivit rädd”, ”varit med om något obehagligt”, ”gjort dig illa” [63].

Nedan följer några exempel på direkta frågor:

- Har någon slagit, sparkat, skrämt eller gjort dig illa?
- Jag ser att du har ett blåmärke på armen, hur fick du det?
- Jag undrar lite, är det något som har hänt dig?
- Har det hänt att du känt dig rädd för någon?
- Känner du dig trygg där du bor nu?
- Känner du dig trygg med din partner?

Det kan vara smärtsamt att redogöra för våldsamma händelser och därför kan samtalet behöva ta tid. Det underlättar om man redan från början försöker sätta upp en ram för samtalet, bestämmer hur lång tid som finns till förfogande och när uppföljningen ska ske. I vissa fall kan den våldsutsatta på en gång behöva få information om olika handlingsalternativ, få kontakt med en kurator eller olika insatser inom socialtjänsten, eller få veta hur man gör en polisanmälan. Ibland behöver den våldsutsatta få hjälp med att ta sådana kontakter.

NCK har tagit fram ett utbildningsmaterial till stöd för personal inom hälso- och sjukvården om att ställa frågor om våld [64].

Socialstyrelsens rekommendationer angående rutinfrågor om våld

Socialstyrelsen rekommenderar hälso- och sjukvården att alla kvinnor som uppsöker mödrahälsovården bör tillfrågas om erfarenhet av våld [65]. Det vetenskapliga stödet för denna rekommendation är forskning som visar att rutinfrågor inom mödrahälsovården markant ökar upptäckten av våld [66]. Mödrahälsovården lyfts fram som en lämplig verksamhet, eftersom de gravida kvinnorna befinner sig i en viktig fas i livet [67]. Mödrahälsovården framhålls också som en passande verksamhet eftersom de blivande mamorna har möjlighet till kontinuerlig kontakt med personalen och att samtala i en trygg miljö [68]. Även WHO anger mödrahälsovården som en verksamhet där rutinfrågor om våld kan ställas. WHO pekar på att den dubbla sårbarhet som graviditet kan innebära är en viktig faktor i sammanhanget [62].

Socialstyrelsen rekommenderar att hälso- och sjukvården bör fråga alla kvinnor som uppsöker psykiatrisk vård om erfarenhet av våld. Våldsutsatta kvinnor är överrepresenterade inom den psykiatriska vården. Våld i nära relationer kan även leda till allvarlig psykisk ohälsa. WHO har framhållit att rutinfrågor om våld kan vara en del av god klinisk praxis, särskilt eftersom detta kan påverka behandling och vård av den våldsutsatta. WHO uttalar detta mot bakgrund av att det finns starka bevis för det nära sambandet mellan våld i nära relationer och psykiska problem hos kvinnan [62].

Socialstyrelsen rekommenderar även att hälso- och sjukvården bör ta upp frågan om våld i alla ärenden inom barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Forskning visar att psykisk ohälsa är vanlig hos barn som lever med våld i familjen [59]. Att ta upp frågan om våld i alla ärenden inom BUP kan

innebära att upptäckten av barn som bevittnat våld ökar och, liksom inom vuxenpsykiatri, utgöra en del av god klinisk praxis [65].

Socialstyrelsen rekommenderar utifrån bästa tillgängliga kunskap socialtjänsten och hälso- och sjukvården att erbjuda personal fortbildning om våld i nära relationer, i syfte att upptäcka våldet. En anledning till att personal idag inte ställer frågor om våld kan vara att man anser sig ha otillräckliga kunskaper och saknar beredskap för att hantera svaret [65].

Läs mer: Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – en vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet (2014)

Socialnämndens ansvar

Enligt socialtjänstlagens så kallade portalparagraf (1 kap. 1 §) ska samhällets socialtjänst på demokratins och solidaritetens grund främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Vidare ska socialtjänsten, med hänsyn till människans ansvar för sin och andras sociala situation, inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten ska bygga på respekt för människors rätt till självbestämmande och integritet.

Kommunens övergripande ansvar

Varje kommun ansvarar för socialtjänsten inom sitt område. Kommunen har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp de behöver. Detta innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän (2 kap. 1 § SoL).

Kommunens uppgifter inom socialtjänsten fullgörs av den eller de nämnder som kommunfullmäktige bestämmer. Det som sägs i socialtjänstlagen eller annan författning om socialnämnd gäller i förekommande fall den eller de nämnder som kommunen har inrättat för att fullgöra kommunens uppgifter inom socialtjänsten (se 2 kap. 4 § SoL).

Ansvarsfördelning mellan kommuner

Bestämmelser om ansvarsfördelning mellan kommuner finns i 2 a kap. SoL. Huvudregeln är att den kommun där den våldsutsatta vistas ska ansvara för det stöd som den enskilde behöver. Är den våldsutsatta däremot bosatt i en annan kommun än vistelsekommunen så är det bosättningskommunen som har ansvaret, men vistelsekommunen ansvarar för att ge stöd och hjälp i akuta situationer (se 2 a kap. 1 – 5 §§ SoL).

Vistelsekommunen är den kommun där den enskilde vistas när det aktuella behovet uppstår och den enskilde ansöker om en insats. Var behovet ursprungligen uppstått saknar betydelse.³²

Socialnämnden i vistelsekommunen är skyldig att pröva en ansökan om bistånd enligt socialtjänstlagen och skyldigheten påverkas inte av vistelsetidens längd. Vistelsekommunens yttersta ansvar innebär att den enskilde aldrig kan nekas bistånd i en kommun med beskedet att behovet kan tillgodoses i en annan kommun, om det inte står klart vilken kommun som ska ha ansvaret.³³

Läs mer: Socialstyrelsens meddelandeblad nr 3/2011 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011

³² Proposition 2010/11:49 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun s. 85

³³ Prop. 2010/11:49 s. 35

Bosättningskommunens ansvar

En person som utsätts för våld måste ibland lämna hemmet oplanerat. Om den hotade på eget initiativ åker till en annan kommun och under vistelsen där söker stöd och hjälp gäller vistelsekommunens yttersta ansvar i den akuta situationen, t.ex. för skyddat boende och ekonomiskt bistånd. Vistelsekommunen är ansvarig för att genomföra de akuta insatserna i avvaktan på att bosättningskommunen erbjuder de insatser som behövs.³⁴ Med bosättningskommun avses den kommun där den enskilde är stadigvarande bosatt, eller en annan kommun till vilken han eller hon har sin starkaste anknytning om det är en annan kommun än den där han eller hon är stadigvarande bosatt eller om den enskilde inte har någon stadigvarande bostad (se 2 kap. 3 § SoL). Vid bedömningen av när en vistelsekommun övergår till att vara bosättningskommun kan det finnas anledning att ta särskild hänsyn till våldsutsattas speciella situation, och därmed tillåta den enskilde att vistas tillfälligt i en kommun under längre tid utan att den gamla bosättningskommunens ansvar upphör och övergår till vistelsekommunen, i egenskap av ny bosättningskommun. Detta gäller under förutsättning att den enskilde inte vill byta bosättningskommun permanent.³⁵ Vistelsekommunen ska anses vara bosättningskommun så snart den enskilde uppger att han eller hon inte ämnar återvända till ursprungskommunen.³⁶

När det gäller en utredning enligt 11 kap. 2 § SoL rörande ett barn är socialnämnden skyldig att slutföra och fatta beslut i ärendet även om barnet byter vistelsekommun. Den nya vistelsekommunen är skyldig att på begäran bistå med den utredning som socialnämnden kan behöva för att fatta beslut i ärendet. Detta framgår av 11 kap. 4 § SoL.

Läs mer: *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)*

Exempel 1

Emil och hans familj bor i kommun A, bosättningskommunen. De har av kommun A beviljats tillfälligt skyddat boende i kommun B. Kommun A, som fortfarande är familjens bosättningskommun, har kvar ansvaret för familjens stöd- och hjälpbehov, t.ex. det skyddade boendet. Familjen vill dock inte under några omständigheter återvända till kommun A och kommun B övergår till att vara bosättningskommun, med hela ansvaret för familjens stöd- och hjälpbehov. Kommun A, som har ett pågående ärende om skyddat boende, får ansöka skriftligt om överflyttning av ärendet till kommun B. Ärendet ska då flyttas över om den som berörs av ärendet har starkast anknytning till den andra kommunen och det med hänsyn till den enskildes önskemål, hjälpbehovets varaktighet och omständigheterna i övrigt framstår som lämpligt. Den andra kommunen ska skriftligen och utan dröjsmål meddela sin inställning. Om berörda kommuner inte är överens om att flytta över ärendet får den som begärt överflyttningen ansöka om det hos Inspektionen för vård och omsorg. Om familjen har en stadigvarande bostad kvar i

³⁴ Prop. 2010/11:49 s. 42

³⁵ Prop. 2010/11:49 s. 42

³⁶ Prop. 2010/11:49 s. 39

kommun A och det inte klart framgår att familjen faktiskt bytt bosättningskommun, har familjen ändå möjlighet att ansöka om akuta insatser i kommun B enligt bestämmelserna i 2 a kap. 8 § 2 SoL.

Exempel 2

Emma bor i kommun A, bosättningskommunen. Hon hotas och flyr akut tillsammans med sin son till kommun B, där hon ansöker om hjälp och beviljas skyddat boende i den akuta situationen. Då de inte hann få med sig något hemifrån beviljas hon även ekonomiskt bistånd. Kommun B hänvisar dock Emma till kommun A för mer långsiktiga insatser, eftersom kommun A är hennes bosättningskommun, dit hon har för avsikt att återvända. Kommun A är enligt 2 a kap. 3 § 1 SoL skyldig att ansvara för Emmas hjälp- och stödbehov, även om hon tillfälligt vistas i en annan kommun. Om kommun B fattat ett beslut som löper under längre tid får kommun B ansöka skriftligt om överflyttning av ärendet till kommun A. Om Emma inte vill kontakta sin bosättningskommun (A), är vistelsekommunen B, så länge Emma har för avsikt att återvända till kommun A, skyldig att vidta alla de insatser som krävs i den akuta situationen. Kommun B är som vistelsekommun skyldig att enligt 2 a kap. 2 § SoL vidta alla insatser som krävs i den akuta situationen.³⁷

Exempel 3

Sofia är stadigvarande bosatt i kommun A. Hon beviljas ett tillfälligt boende i kommun B. Hon tar med sig dottern Klara till boendet. Någon bedömning av Klaras behov gjordes inte av kommun A. I kommun B uppmärksammas att Klara behöver insatser från socialtjänsten. Kommun B har i egenskap av vistelsekommun ansvar för att bevilja Klara de akuta insatser hon kan behöva (2 a kap. 2 § SoL). Kommun A är enligt 2 a kap. 3 § SoL ansvarig för de övriga insatser Klara behöver.

När den enskilde vill byta kommun

En person som på eget initiativ önskar flytta till en annan kommun får ansöka om insatser i den önskade kommunen om han eller hon på grund av våld eller andra övergrepp behöver flytta till en annan kommun, men inte kan göra det utan att de insatser som han eller hon behöver lämnas (2 a kap. 8 § 2 SoL). En sådan ansökan ska behandlas som om den enskilde var bosatt i inflyttningsskommunen och hänsyn får inte tas till att sökandens behov är tillgodosedda i bosättningskommunen. Bosättningskommunen är skyldig att på begäran bistå med den utredning som den andra kommunen behöver för att kunna pröva ansökan (2 a kap. 9 § SoL).

Begreppet våld eller andra övergrepp i 2 a kap. 8 § SoL har samma innebörd som i 5 kap. 11 § andra stycket SoL, men är inte begränsat till kvinnor och inte heller till att övergreppen ska ha begåtts av en närstående. Behovet att flytta ska vara styrt av den enskildes utsatta situation. Det kan t.ex. röra sig om hjälp med att ordna boende eller ekonomiskt bistånd. Vilka personer som ska anses ha behov av att flytta på grund av våld eller andra övergrepp får avgöras i varje enskilt fall utifrån den enskildes situation, men omfattar i vart fall den som har skyddade personuppgifter.³⁸

³⁷ Prop. 2010/11:49 s. 43

³⁸ Prop. 2010/11:49 s. 88 f

Kommunens ansvar för asylsökande m.fl.

Kommunen har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp de behöver (2 kap. 1 § SoL). För vuxna över 18 år som är asylsökande har dock Migrationsverket ansvar för att de vid behov beviljas logi, bostadsersättning, dagersättning och särskilt bidrag. Av 1, 3 och 13 §§ lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl., LMA, framgår att den personkrets som omfattas av denna lag inte har rätt till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL för insatser av motsvarande karaktär. Om någon som omfattas av LMA ansöker om bistånd för särskilda behov som inte täcks av LMA är kommunen skyldig att pröva ansökan.³⁹ Det kan t.ex. gälla behov av kontaktperson eller samtalskontakter.

Även i de fall en person under asyltiden utsätts för våld eller andra övergrepp av en närstående, har kommunen enligt 2 a kap. 1 § SoL det yttersta ansvaret för att en den våldsutsatta får det stöd och den hjälp hon behöver som avses i 5 kap. 11 § andra stycket SoL. Om socialnämnden bedömer det lämpligt för den våldsutsatta kan Migrationsverket placera om personen inom sin egen förläggningsorganisation. Det är angeläget att socialtjänsten och Migrationsverket i dessa fall samråder för att den våldsutsatta ska få det stöd och den hjälp som behövs.

I förordningen (2002:1118) om statlig ersättning för asylsökande m.fl. regleras kommunernas rätt till ersättning för de faktiska kostnader som kommunerna haft.

EU/EES-medborgare

EU/EES-medborgare som har uppehållsrätt i en annan medlemsstat ska i fråga om bl.a. socialt bistånd behandlas på samma sätt som om de är bosatta i Sverige. För dem som saknar hemvist i Sverige, och som vistas här utan att ha sökt asyl eller har fått sin begäran om uppehållstillstånd avslagen, finns inga undantag när det gäller tillämpningen av socialtjänstlagen. Det innebär att en ansökan från en person som saknar hemvist i landet måste prövas av vistelsekommunen enligt principen i 2 a kap. 1 § SoL om vistelsekommunens yttersta ansvar. Kommunens insatser kan dock i vissa fall komma att begränsas till insatser i en akut nödsituation.⁴⁰

Två-årsregeln

Upphållstillstånd får beviljas en utländsk kvinna eller man som är make eller sambo till någon som är bosatt i Sverige eller har för avsikt att gifta sig eller inleda ett samboförhållande med en person som är bosatt i Sverige.

³⁹ Jfr proposition 1993/94:94 Mottagande av asylsökande m.m. s. 93 f

⁴⁰ Jfr JO 1994/95 s. 272 och RÅ 1995 ref. 70

(Se 5 kap. 3 och 3 a §§ utlänningslagen [2005:716], UtIL). I dessa situationer tidsbegränsas uppehållstillståndet, såvida man inte är makar som har bott ihop utomlands (5 kap. 16 § UtIL). Efter en frist om två år kan permanent uppehållstillstånd beviljas, om förhållandet består. Om det finns särskilda skäl får permanent uppehållstillstånd ges före tvåårsperiodens slut (5 kap. 16 § UtIL). Sådana skäl kan t.ex. vara att parterna har gemensamma barn.⁴¹

Om förhållandet har upphört under två-årstiden kan en person med denna anknytning som grund inte beviljas permanent uppehållstillstånd.

Av 5 kap. 16 § tredje stycket 2 UtIL framgår dock att undantag kan göras bl.a. om förhållandet har upphört främst på grund av att den utländska personen eller personens barn har utsatts för våld eller för annan allvarlig kränkning av sin frihet eller frid av den som hon eller han har levt med.

Forskare har lyft fram den rättsliga regleringen av uppehållstillstånd som en faktor som i värsta fall kan göra det svårare för kvinnan att skydda sig mot våld och lämna en våldsam relation [69].

Läs mer: *Ensam och utsatt – utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med utländsk bakgrund (2014)*

Socialnämndens uppgifter och ansvar

Socialnämnden har bl.a. ansvar för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det. Dessutom ska nämnden främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden, exempelvis genom att bedriva uppsökande verksamhet. Socialnämnden ska också informera om socialtjänsten i kommunen (3 kap. 1 § SoL).

Ansvaret för den som behöver stöd och hjälp

Alla som utsätts för våld eller kränkningar av olika slag har, efter individuell prövning, rätt att få det stöd och den hjälp som de kan behöva i den mån de själva inte kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt (se 4 kap. 1 § SoL).

Kommunen kan även erbjuda öppna insatser som service enligt 3 kap. 1 § SoL.

Bistånd eller service

Socialtjänsten kan erbjuda insatser till enskilda i form av service (3 kap. 1 och 6 §§ SoL). Till service räknas insatser som är allmänt inriktade och generellt utformade.⁴² De allmänna erbjudandena kan vara information och rådgivning och stöd genom t.ex. rådgivningsbyråer eller andra former av öppna verksamheter. Men om den insats som erbjuds är anpassad till den enskildes behov och förutsätter någon form av prövning av det aktuella behovet är insatsen inte att anse som service. Då kan den endast beviljas med stöd av 4 kap. 1 § SoL.⁴³

⁴¹ Proposition 1999/2000:43 Upphållstillstånd på grund av anknytning s. 63

⁴² Se proposition 1979/80:1 Del A. Om socialtjänsten s. 152

⁴³ Jfr RÅ 1991 ref 61

Socialnämndens ansvar för brottsoffer

I socialtjänstlagens femte kapitel finns bestämmelser som avser särskilda grupper.

Brottsoffer generellt

Socialnämnden har ett ansvar att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp (5 kap. 11 § första stycket SoL). Bestämmelsen omfattar alla brottsoffer, oavsett ålder och kön, och nämnden ska efter en individuell bedömning i varje enskilt fall enligt 4 kap. 1 § SoL bevilja behövligt bistånd till dem och deras närstående, om de själva inte kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt.

Denna bestämmelse omfattar exempelvis kvinnor som utsätts för våld av andra än närstående. De som utövar våldet kan t.ex. vara hemtjänstpersonal eller personal på särskilda boenden. En annan grupp är unga brottsoffer som utsätts för hot, rån, våld och kränkningar av jämnåriga.

Bestämmelsen omfattar även män som blir utsatta för våld av närstående, t.ex. av en kvinnlig eller manlig partner. Det kan också handla om unga män som utsätts för våld av medlemmar av familjen eller släkten.

Kvinnor som utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående

Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation (5 kap. 11 § andra stycket SoL).

Socialnämnden ska kunna erbjuda hjälpinsatser av olika slag på ett mycket tidigt stadium till en kvinna som behöver det. Det finns inget krav på att den som har utövat våldet ska vara dömd eller ens polisanmäld för något brott.⁴⁴

Begreppet ”kvinna” är inte avgränsat nedåt i ålder, utan omfattar även barn under 18 år. Våld kan utövas i situationer där en flicka betraktas som kvinna, till exempel vid hedersrelaterad brottslighet.⁴⁵

Barn som utsatts för brott

I 5 kap. 11 § tredje stycket SoL betonas att socialnämnden ansvarar för att ett barn, som utsatts för brott, och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver. Det kan till exempel vara barn som utsätts för misshandel av sina föräldrar.⁴⁶

Barn som bevittnat våld av eller mot närstående

Socialnämnden ska också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvarar för att

⁴⁴ Prop. 2006/07:38 s. 27

⁴⁵ Prop. 2006/07:38 s. 31

⁴⁶ Prop. 2012/13:10 s. 98

barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver (5 kap. 11 § fjärde stycket SoL).

Med att ha bevittnat våld eller andra övergrepp avses att ett barn t.ex. har sett eller hört den brottsliga gärningen begås.⁴⁷

Med närstående till ett barn avses förutom barnets föräldrar, syskon, fosterföräldrar eller styvföräldrar, även personer som inte direkt ingår i den närmaste familjen, som till exempel mor- och farföräldrar, mostrar och fastrar.⁴⁸

Den som är närstående till barnet kan antingen vara den som utsatts för våld eller den som utövat våld.⁴⁹

Socialnämndens ansvar för den som utövar våld

Insatser som riktar sig till våldsutövare är en viktig del i arbetet för att bekämpa och förebygga våld. I detta sammanhang har socialtjänsten ett ansvar för att ta ett helhetsgrepp om frågan och se till att hela familjen får den hjälp och det stöd som respektive person behöver. Insatser till våldsutövaren är av avgörande betydelse för att förebygga att våldet upprepas.⁵⁰ Socialnämnden bör med utgångspunkt i barnets behov kunna erbjuda insatser dels till våldsutövande föräldrar, dels till andra våldsutövande vuxna som bor tillsammans med barn. Nämnden bör vidare, utöver detta, kunna erbjuda våldsutövare insatser som syftar till att de förändrar sitt beteende och upphör med att utöva våld. (Allmänna råd i 7 kap. SOSFS 2014:4).

⁴⁷ Prop. 2006/07:38 s. 29 och prop. 2005/06:166 s. 16

⁴⁸ Prop. 2006/07:38 s. 31

⁴⁹ Prop. 2005/06:166 s. 37

⁵⁰ Prop. 2006/07:38 s. 25 och prop. 2011/12:4 s. 29

Kvalitet

Kravet på god kvalitet gäller både privat och offentlig verksamhet inom socialtjänsten, för såväl myndighetsutövning som övriga insatser.⁵¹

Socialnämndens ansvar för god kvalitet

Insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet och det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet för att utföra socialtjänstens uppgifter. Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras. (3 kap. 3 § SoL).

Ledningssystem

Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att den som bedriver socialtjänst ska ansvara för att det ledningssystem som ska finnas innehåller de processer och rutiner som behövs för att utveckla och säkerställa att verksamheten uppfyller de krav som ställs i det följande.

2 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Med stöd av ledningssystemet ska den som bedriver socialtjänst planera, leda, kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten (3 kap. 1 § SOSFS 2011:9).

Läs mer: Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete (2012)

Socialnämndens ansvar för god kvalitet oavsett utförare

Om socialnämnden har lämnat över genomförandet av insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) till någon annan, ska nämnden fastställa hur kontroll och uppföljning av sådan verksamhet ska göras.

3 kap. 3 § SOSFS 2014:4

⁵¹ Proposition 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen s. 51

Kommunen får sluta avtal med annan om att utföra kommunens uppgifter inom socialtjänsten. Myndighetsutövning får dock inte överlämnas till andra juridiska personer eller en enskild individ. (2 kap. 5 § SoL). Ett sådant avtal kan gälla verksamhet på entreprenad eller köp av enstaka tjänster, t.ex. en plats på ett HVB eller på en kvinnojour.

När så sker ska nämnden se till att verksamheten bedrivs i enlighet med de mål och riktlinjer som fullmäktige bestämt samt de föreskrifter som gäller för verksamheten (se 3 kap. 16 § och 6 kap. 7 § kommunallagen [1991:900], KL). När kommunen sluter ett avtal och låter någon annan, t.ex. en ideell förening, utföra kommunens uppgifter förblir verksamheten alltså en kommunal angelägenhet. Socialnämnden ansvarar för att den verksamhet som utför insatsen har tillräcklig kvalitet och att personalen har den kompetens som fordras. Det är alltid den nämnd som har beviljat en insats enligt socialtjänstlagen som i förhållande till den enskilde ansvarar för att insatsen håller tillräcklig kvalitet. Med detta följer en skyldighet att dokumentera att beslutet har verkställts samt att följa upp det beviljade biståndet.⁵²

Läs mer: Socialstyrelsens meddelandeblad nr 2/2012 Socialnämnders respektive ideella föreningars ansvar för god kvalitet m.m. vid utförandet av insatser enligt socialtjänstlagen

Enskilda verksamheters ansvar för god kvalitet

Bestämmelserna i 3 kap. 3 § SoL gäller direkt för den som utför socialtjänst. Det innebär att den som bedriver enskild verksamhet, t.ex. en ideell förening, har ett eget ansvar både för kvaliteten i verksamheten och för att det finns personal med lämplig utbildning och erfarenhet. I ansvaret enligt 3 kap. 3 § SoL ingår också att bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete. Ansvaret för god kvalitet gäller även om ett avtal mellan kommunen och den som bedriver enskild verksamhet skulle sakna uttryckliga bestämmelser om t.ex. säkrandet av kvaliteten i verksamheten eller personalens kompetens. Den gällande lagstiftningen kan således inte avtalas bort eller bortses ifrån med hänsyn till att dessa kvalitetskrav saknas i avtalet.⁵³

Läs mer: Socialstyrelsens meddelandeblad nr 2/2012 Socialnämnders respektive ideella föreningars ansvar för god kvalitet m.m. vid utförandet av insatser enligt socialtjänstlagen

Ideella föreningars olika roller

Frivilligorganisationer bedriver ett betydelsefullt arbete för bl.a. våldsutsatta kvinnor som väljer att direkt vända sig till t.ex. en kvinnojour i stället för kommunen för att få stöd och hjälp.

En ideell förening har i kraft av sin självständiga och oberoende roll rätt att avgöra om den vill genomföra insatser enligt socialtjänstlagen eller inte. Socialnämnden kan lämna över genomförandet av insatser enligt socialtjänstlagen till exempelvis en ideell förening som driver en kvinnojour. Detta gäller såväl beslutade insatser enligt 4 kap. 1 § SoL som s.k. serviceinsatser

⁵² Proposition 2005/06:115 Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre s. 118, proposition 2008/09:160 Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten s. 95, proposition 2009/10:131 Lex Sarah och socialtjänsten – förslag om vissa förändringar s. 27

⁵³ Prop. 2008/09:160 s. 105, prop. 2009/10:131 s. 27

enligt 3 kap. 1 och 6 §§ SoL (se vidare ovan s. 40). En förutsättning är även att föreningen förklarar sig villig att utföra insatsen.⁵⁴

Den ideella föreningens rättsliga ansvar ser olika ut beroende på om föreningen utför socialtjänst på uppdrag av socialnämnden.

När den ideella föreningen utför socialtjänst enligt socialtjänstlagen på uppdrag av socialnämnden

- har den enligt 3 kap. 3 § SoL ett eget ansvar för att genomförandet av insatserna håller god kvalitet
- har den enligt 7 kap. 3 § SoL ett eget ansvar för att dokumentera genomförandet av beslutade insatser
- har den enligt 3 kap. 3 § SoL ett eget ansvar för att bedriva systematiskt kvalitetsarbete
- gäller enligt 14 kap. 3 § SoL bestämmelserna om rapporteringsskyldighet enligt lex Sarah
- gäller bestämmelserna om anmälningsskyldighet om barns behov av skydd enligt 14 kap. 1 § SoL
- gäller bestämmelserna om tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § SoL
- omfattas den enligt 13 kap. 1 § SoL av det tillsynsansvar som IVO har.

En ideell förening som utför insatser enligt socialtjänstlagen kan behöva göra tydligt i vilka delar föreningen bedriver insatser enligt denna lag och i vilka delar den bedriver annan föreningsverksamhet, t.ex. hjälper kvinnor som vänder sig direkt till jouren eller ordnar utbildningar eller bedriver opinionsbildning.

Dokumentation av uppdrag till utföraren

Socialnämnden har ansvar för att dokumentera det uppdrag som lämnas till utföraren av insatsen. Av uppdragsbeskrivningen ska det bl.a. framgå vad som ingår i uppdraget och de mål som gäller för insatsen. Vidare ska det framgå former för uppföljning i det enskilda fallet och vilken information utföraren av insatsen ska lämna till socialnämnden när insatsen avslutas (5 kap. 22 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd [SOSFS 2014:5] om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS).

Dokumentation – en förutsättning för att utveckla kvaliteten

En förutsättning för att socialtjänsten ska kunna utveckla och bedöma kvaliteten i verksamheten är bl.a. att kunskapen systematiskt dokumenteras. Kontinuerlig uppföljning och utvärdering av de samlade insatserna är viktig för att identifiera behovet av andra eller ytterligare åtgärder samt av samverkan mellan olika aktörer.⁵⁵ För att socialtjänsten ska kunna förbättras och utvecklas och för att det ska gå att systematiskt undersöka om arbetet bedrivs på föreskrivet sätt är det en grundläggande förutsättning att verksamheten

⁵⁴ Prop. 2011/12:4 s. 39

⁵⁵ Prop. 2006/07:38 s. 21 och 33

dokumenteras på ett tillfredsställande sätt.⁵⁶ Det kan också vara en förutsättning för att systematiskt kunna undersöka om insatser leder till förbättringar för den enskilde.

Dokumentationen är vidare nödvändig för huvudmannens egen uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring av verksamheten samt för statens möjlighet att följa hur verksamheten utvecklas i förhållande till nationella mål. Även framställning av statistik och forskning inom socialtjänstområdet är beroende av dokumentation.⁵⁷

Läs mer: [Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten \(2015\)](#)

Dokumentera genomförandet av insats

Genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling som rör enskilda ska dokumenteras (11 kap. 5 § SoL). När en beslutad insats genomförs i en enskild verksamhet, t.ex. i en ideell förening, ska den verksamheten dokumentera genomförandet och uppföljningen av insatsen (7 kap. 3 § SoL). Även om genomförandet av en insats har lämnats över till en enskild verksamhet, har socialnämnden ett ansvar för dokumentationen i den personakt som upprättats under handläggningen av ett ärende så länge insatsen pågår. Att genomförandet av insatsen också dokumenteras på t.ex. en kvinnojour gör ingen skillnad i detta avseende.

Den socialnämnd som fattar beslutet om biståndet ansvarar för att det verkställs och följs upp.⁵⁸

Läs mer: [SOSFS 2014:5 och Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten \(2015\)](#)

Lex Sarah ingår i kvalitetsarbetet

Den som fullgör uppgifter inom socialtjänstens ansvarsområde ska genast rapportera om han eller hon uppmärksammar eller får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande som rör den som får, eller kan komma i fråga för, insatser inom verksamheten. Lex Sarah gäller för den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten. Bestämmelserna om rapporteringsskyldighet, informationsplikt och anmälan enligt 14 kap. 3–7 §§ SoL är således även tillämpliga på till exempel ideella föreningar som utför socialtjänst.

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah framgår att det ska finnas rutiner för hur skyldigheten att rapportera, utreda, avhjälpa och undanröja missförhållanden och risker för missförhållanden ska fullgöras och dokumenteras. Det ska även finnas rutiner för hur skyldigheten att anmäla allvarliga missförhållanden och risk för missförhållanden ska fullgöras (7 kap. 1 § SOSFS 2011:5).

Läs mer: [Lex Sarah – handbok för tillämpning av bestämmelserna om lex Sarah \(2014\)](#)

⁵⁶ Prop. 1996/97:124 s. 149, proposition 2004/05:39 Kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), m.m. s. 27

⁵⁷ Prop. 2004/05:39 s. 19

⁵⁸ Prop. 2005/06:115 s. 118

Socialnämndens planering

För att våldsutsatta och barn som bevittnat våld ska få det stöd och den hjälp som de behöver fordras att socialnämnden har en planering med uppföljningsbara mål, tydligt ansvar och fastlagda rutiner för hur ärenden om våldsutsatthet ska handläggas. Det ska också finnas en tydlig ”ingång” till socialnämnden för dessa ärenden.

Mål och ansvarsfördelning

Socialnämnden ska fastställa mål för arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld samt beskriva när och hur målen ska uppnås.

3 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Mål för arbetet

Målen kan t.ex. handla om att upptäcka och dokumentera våldserfarenhet, fortlöpande sammanställa statistik, ha en strukturerad verksamhetsuppföljning, genomföra kompetenshöjning inom olika områden, ha metoder för stöd till våldsutsatta med olika behov, barn som bevittnat våld och våldsutövare, införa en större tilldelning av resurser eller ny organisation av arbetet. För att tillgodose behov som identifieras i kartläggningar och uppföljningar kan det vara nödvändigt att utveckla de stöd- och hjälpverksamheter som finns eller skapa nya.

Exempel på övergripande mål kan vara att

- alla våldsutsatta får det stöd och den hjälp som de behöver oavsett ålder och kön, utländsk bakgrund, sexuell läggning, funktionsnedsättning eller missbruk och beroende,
- alla barn som utsatts för eller bevittnat våld får det stöd och den hjälp som de behöver samt att
- alla personer som utövar våld söker och får det stöd och den hjälp som de behöver.

Önskvärda förbättringar av verksamheten låter sig inte alltid mätas. Förutom statistiska uppgifter kan underlaget för måluppföljning bestå av strukturerad verksamhetsuppföljning och kvalitativa bedömningar utifrån intervjuer med bl.a. berörda personer och andra aktörer.

Fastställa ansvar

Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret ligger för att utreda, fatta beslut i och följa upp ärenden som gäller våldsutsatta eller barn som bevittnat våld.

3 kap. 2 § SOSFS 2014:4

Det är viktigt att det tydligt framgår var ansvaret i organisationen ligger för ärenden som rör våldsutsatta eller barn som bevittnat våld. Det behövs en planering för att kunna utreda våldsutsattas många gånger sammansatta behov. Risken finns annars att dessa frågor ”faller mellan stolarna” med följderna att den våldsutsatta inte får det stöd och den hjälp som behövs. Det måste därför finnas ett utpekat ansvar för var i organisationen våldet ska utredas.

Bästa tillgängliga kunskap

Nämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp har utformats med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

Socialt arbete styrs bl.a. av lagstiftning, myndigheters föreskrifter och allmänna råd. Kunskapsbasen i socialt arbete bygger också på teorier och forskning från olika discipliner samt samlade praktiska kunskaper och erfarenheter.

Ett sätt att föra in kunskap i verksamheterna är att använda ett evidensbaserat arbetssätt. Det innebär att socialnämnden i utrednings- och uppföljningsarbete samt vid beslut om insatser på ett kritiskt sätt använder kunskap hämtad från såväl forskning som professionen och väger ihop denna med individens önskemål och aktuella situation. Det innebär också att dokumentationen behöver göras på ett systematiskt sätt och insatserna kontinuerligt följas upp för att visa om de svarar mot brukarens, i det här fallet den våldsutsattas och barnets behov [70].

Beakta särskilda behov

Nämnden bör såväl i planering av verksamheten som i enskilda ärenden beakta de särskilda behov som en våldsutsatt kan ha på grund av bl.a.

- sin ålder,
- funktionsnedsättning,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- sin sexuella läggning,
- att hon eller han tillhör en nationell minoritet,
- att hon eller han har en utländsk bakgrund,
- missbruk eller beroende, eller
- risken för hedersrelaterat våld.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

Det finns många omständigheter som rör sårbarhet och som kan spela roll för en och samma individ (se s. 21). Nämnden bör därför – såväl i planering av verksamheten som i mötet med enskilda – beakta särskilda behov som kan finnas hos enskilda.

Verksamhet som överlämnats

Om socialnämnden har lämnat över genomförandet av insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) till någon annan, ska nämnden fastställa hur kontroll och uppföljning av sådan verksamhet ska göras.

3 kap. 3 § SOSFS 2014:4

När nämnden lämnar över det praktiska genomförandet av en insats, exempelvis till en kvinnojour, har nämnden kvar sitt ansvar för att den verksamhet som utför insatsen kan fullgöra den med god kvalitet.⁵⁹ Se även ovan s. 43. Det är exempelvis viktigt att dessa verksamheter har kunskap om dokumentationsbestämmelserna eller hur man hanterar skyddade personuppgifter. För att säkra kvaliteten i insatserna till enskilda måste nämnden därför fastställa hur den ska fullgöra ansvaret för kontroll och uppföljning.

En sådan uppföljning kan avse bl.a. lokaler, personaltätthet, personalens kompetens, tillgänglighet, rutiner och säkerhetsanordningar.

⁵⁹ Prop. 2008/09:160 s. 95, prop. 2009/10:131 s. 27 samt prop. 2005/06:115 s. 118

Rutiner

Överföring av information

Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information som har kommit till nämndens kännedom ska föras vidare till den del av verksamheten som enligt 2 § har utredningsansvaret när det har uppmärksammats att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld.

3 kap. 4 § SOSFS 2014:4

Socialnämnden har ett långtgående utredningsansvar när det gäller barn. Verksamheter inom socialtjänsten har skyldighet att vidarebefordra uppgifter om barn som är i behov av stöd och skydd till den enhet som ansvarar för den sociala barn- och ungdomsvården.⁶⁰

När socialnämnden får kännedom om att ett barn kan ha utsatts för våld eller andra övergrepp eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående ska nämnden utan dröjsmål inleda utredning (6 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Nämnden behöver ha rutiner för att säkerställa informationsöverföringen.

Hantera skyddade personuppgifter

Socialnämnden ska vidare fastställa rutiner för hur skyddade personuppgifter ska hanteras.

3 kap. 5 § SOSFS 2014:4

I Socialstyrelsens meddelandeblad om skyddade personuppgifter lyfts socialtjänstens behov av beredskap, säkerhetsrutiner och samverkan fram.⁶¹

Det är viktigt att överväga vilka som ska delta i handläggningen av ett visst ärende där den enskilde har skyddade personuppgifter. Nämnden kan exempelvis utse en särskild handläggare som ansvarar för frågor avseende sekretessäker hantering av skyddade personuppgifter. Det kan bl.a. handla om att upprätta checklistor för säkerhetsåtgärder när det gäller hantering av personakter med skyddade personuppgifter, dokumentation, IT-frågor, postfrågor och att motringa i kontakter som rör en person med skyddade personuppgifter. I arbetet kan vidare ingå att bestämma formerna för samverkan med bl.a. Polismyndigheten och Skatteverket kring hanteringen av skyddade personuppgifter.

Läs mer i kapitlet Skyddade personuppgifter

⁶⁰ Prop. 2012/13:10 s. 45

⁶¹ Socialstyrelsens meddelandeblad om skyddade personuppgifter, maj 2005

Barn vars förälder avlidit till följd av våld

Socialnämnden ska även fastställa rutiner för hur barn ska tas om hand och stödjas av personal med adekvat kompetens om en förälder har avlidit till följd av våld.

3 kap. 6 § SOSFS 2014:4

Syftet med bestämmelsen är att barnet ska få bästa möjliga omhändertagande i en traumatisk situation, att barnet ska få hjälp att successivt ta in och hantera det som hänt. I vissa fall har barn till och med bevittnat när föräldern blivit dödad.

När en förälder avlider till följd av våld i nära relation, finns det risk för att vuxna omkring barnet i stället för att ge barnet adekvat hjälp blir handlingsförlamade och handfallna. För att undvika att ytterligare förvärra situationen för barnet är det angeläget att det finns rutiner att följa och snabb tillgång till adekvat kompetens om vad barn bäst behöver akut och på längre sikt. Det handlar t.ex. om att ge barnet grundläggande omsorg och förmedla att det finns ansvarstagande vuxna som försöker skapa trygghet och lugn. Om kommunen inte har egen kompetens för att stödja barnet kan kommunen behöva uppjobba samarbete med annan aktör för att tillgodose barnets behov.

Kartläggning och analys

För att kunna veta vilka insatser som behövs bör en problemanalys göras.⁶² Det är också viktigt att kontinuerligt följa upp insatserna, för att kunna se ifall det behövs ytterligare – eller andra – åtgärder och vilka aktörer som kan behöva samverka.

Hur tjänsterna svarar mot behoven

Socialnämnden ska analysera om utbudet av insatser och andra sociala tjänster som erbjuds våldsutsatta och barn som bevittnat våld svarar mot behoven i kommunen.

3 kap. 7 § SOSFS 2014:4

En analys av utbud och insatser kan gälla bl.a. rådgivning, samtalskontakter och boende dit våldsutsatta kan ta sig med barn, samt särskilt anpassat boende för våldsutsatta i missbruk eller beroende eller med funktionsnedsättning. Det kan vidare gälla insatser för barn som utsatts för eller bevittnat

⁶² Prop. 2006/07:38 s. 21

våld. Ett ytterligare område rör boenden dit våldsutövare kan flytta istället för att den som utsätts för våldet behöver göra det.

Det är viktigt att uppmärksamma att vissa våldsutsatta kan ha särskilda behov, exempelvis på grund av ålder, utländsk bakgrund, sexuell läggning, funktionsnedsättning, missbruk och beroende eller hedersrelaterade konflikter med närstående.

Olika sätt att kartlägga förekomst av våld

För att kunna göra denna analys bör socialnämnden fortlöpande kartlägga förekomsten i kommunen av våldsutsatta och barn som bevittnat våld genom att bl.a.

- gå igenom dokumentationen i pågående ärenden,
- hämta in uppgifter från lokal eller officiell statistik, och
- hämta in uppgifter om förekomsten av våldsutsatta och barn som bevittnat våld från hälso- och sjukvården och andra myndigheter samt organisationer.

Allmänna råd till 3 kap. 7 § SOSFS 2014:4

Syftet med kartläggningarna är att få underlag till att analysera om de insatser som erbjuds svarar mot behoven i kommunen. Varje kommun måste själv bedöma hur ofta en kartläggning bör göras för att analysera behoven. När det gäller vilka tjänster som kan erbjudas är det viktigt att en sådan kartläggning både omfattar det som socialtjänsten har att tillgå i den egna kommunen och i vissa fall även utbudet i andra kommuner. Detta kan exempelvis vara aktuellt då mindre kommuner samverkar med andra kring vissa typer av tjänster. Resultatet av kartläggningarna kan vara en viktig utgångspunkt för planering av verksamheter och insatser, t.ex. kompetensbehov, personaltäthet, behov av samverkan med andra kommuner eller behov av tillfälliga boenden. Att kartlägga omfattningen av våld och övergrepp är ett sätt för nämnden att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen.

Våldsutsatta vuxna

För att få kunskap om omfattningen av våld mot vuxna personer av närstående kan det göras en inventering av pågående ärenden inom socialtjänsten där det förekommer våld, t.ex. inom enheten för ekonomiskt bistånd, familjerätten, barn- och ungdomsgrupper, omsorgen om personer med funktionsnedsättning, äldreomsorg samt missbruks- och beroendevård. Ett sätt skulle även kunna vara att under en begränsad period ställa frågor om våldserfarenhet i samtliga relevanta kontakter med brukare.

Andra aktörer som kan bidra med uppgifter till kartläggningen är t.ex. Polismyndigheten, hälso- och sjukvården, skolan, kvinno- och brottsofferjourerna och andra frivilligorganisationer. När man använder befintlig lokal

statistik är det nödvändigt att uppmärksamma att en och samma individ kan förekomma i uppgifter från olika källor.⁶³

Genom intervjuer och fokusgrupper med olika aktörer inom kommunen, inklusive socialtjänsten, kan en kartläggning i syfte att genomföra en analys söka svar på frågor om vilka uttryck våldet tar sig, våldsutsattas livssituation, upplevda hinder för att söka hjälp m.m.

För att man ska få en mer övergripande bild av omfattningen kan näraliggande kommuner tillfrågas om motsvarande uppgifter. Detta kan vid behov även underlätta samverkan kring olika typer av insatser.

I kombination med andra källor kan officiell kriminalstatistik över polisanmälda brott användas. Sådan statistik kan särredovisas på kommunal nivå. Misshandel redovisas bl.a. fördelat på kategorierna bekant respektive obekant förövare och nära relation. En annan relevant brottstyp är grov kvinnofridskränkning, som per definition begåtts av en manlig partner eller f.d. partner till kvinnan. Mörkertalet antas emellertid vara stort när det gäller brott som begås i nära relationer.

Resultat av återkommande nationella undersökningar från SCB (undersökningarna av levnadsförhållanden, ULF), Brå (de nationella trygghetsundersökningarna, NTU) samt NCK:s omfångsundersökningar kan redovisas på länsnivå.

Våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

Det kan också finnas skäl att gå igenom aktuella ärenden rörande barn inom socialtjänsten, inklusive familjerätten, för att få vetskap om hur många av dem som lever i familjer där det förekommer våld. Uppgifter om våld i s.k. orosanmälningar från polisen till socialtjänsten kan hämtas in. Vid inhämtandet av individuppgifter behöver dock nämnden säkerställa att reglerna i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, inte hindrar detta.

Personer som arbetar på kvinnojourer, brottsofferjourer eller kommunala kriscentra kan bidra med uppgifter om hur många barn de kommer i kontakt med och omständigheter kring barnen. En del information kan också fås från de kommunala bostadsbolag som gör trygghetsundersökningar i bostadsområden.

⁶³ En våldsutsatt kvinna som både gjort en polisanmälan och som sökt vård p.g.a. våldet kan exempelvis finnas med i både Polisens och hälso- och sjukvårdens statistik.

Samverkan

Våld i nära relationer är ett mångsidigt problem och kräver att många samverkar. Socialnämndens insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar (3 kap. 5 § SoL).

Samverkan kan vara nödvändig för att komma i kontakt med våldsutsatta vuxna och barn, barn som bevittnat våld och personer som utövar våld samt för att ge dem det stöd och den hjälp som de har rätt till. Samverkan kan också behövas för att utveckla verksamheter för målgrupperna.

Samverkan behövs ofta både i enskilda ärenden och på övergripande nivå.

Samverkan i enskilda ärenden

Samverkan på individnivå utgår från den enskilda vuxnas eller barnets behov. Insatserna till våldsutsatta och barn som bevittnat våld behöver samordnas så att de inte motverkar varandra, och då är samverkan nödvändig. Handlar det om en familj där det förekommer våld behöver insatserna samordnas för var och en, eftersom behoven ser olika ut (3 kap. 9–10 §§ SOSFS 2014:4).

Individuell plan

Bestämmelser om att kommunen tillsammans med landstinget ska upprätta en individuell plan när en enskild har behov av insatser både från socialtjänsten och hälso- och sjukvården finns i 2 kap. 7 § socialtjänstlagen (2001:453).

3 kap. 8 § SOSFS 2014:4

Planen ska upprättas om kommunen eller landstinget bedömer att den behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda, och om den enskilde samtycker till att den upprättas. Arbetet med planen ska påbörjas utan dröjsmål. (2 kap. 7 § första stycket SoL).

Planen ska, när det är möjligt, upprättas tillsammans med den enskilde. Närstående ska ges möjlighet att delta i arbetet med planen, om det är lämpligt och den enskilde inte motsätter sig det. (2 kap. 7 § andra stycket SoL).

Syftet med den individuella planen är att säkerställa samarbetet mellan huvudmännen, så att individers samlade behov av socialtjänst och hälso- och sjukvård blir tillgodosedda.⁶⁴

⁶⁴ Proposition 2008/09:193 Vissa psykiatrifrågor m.m. s 19

Samverkan internt

Socialnämnden ska samverka för att samordna sina insatser så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera i en familj, ska samtliga insatser samordnas. Detta ska göras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453).

3 kap. 9 § SOSFS 2014:4

Våldsutsatta kan vara aktuella på flera enheter inom socialtjänsten samtidigt. Det kan till exempel gälla personer med funktionsnedsättning, missbruks- och beroendeproblem eller personer med ekonomiskt bistånd. I vissa fall kan insatserna vara gemensamma, i annat fall ska de samordnas.

Handläggarna från de olika enheterna kan behöva träffa den våldsutsatta tillsammans och bedöma hela situationen och behovet av stöd och hjälp. Hanteringen av den enskildes säkerhet kan också behöva samordnas.

Insatser som ges till flera i en familj kan t.ex. handla om att en våldsutsatt mamma får samtalsstöd samtidigt som barnet eller barnen deltar i trappansamtal. Dessa insatser ska samordnas, t.ex. genom att mamman får stöd i sin föräldraroll. Det innebär att insatserna både samordnas tidsmässigt och att innehållet överensstämmer.

Om en våldsutövande förälder samtidigt får insatser för att förändra sitt beteende måste även dennes insatser samordnas så att tryggheten hos såväl den andra föräldern som barnet tillgodoses. När det samtidigt pågår en vårdnads-, boende- eller umgängesutredning hos familjerätten för gemensamma barn, är det viktigt att handläggarna från de olika enheterna inom socialtjänsten samverkar så att både den våldsutsattas behov och barnets bästa tillgodoses.

Samverkan externt

Socialnämnden ska vidare samverka externt med andra verksamheter, myndigheter och organisationer som berörs för att skapa förutsättningar för att samordna insatserna från de olika aktörerna så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera i en familj, ska nämnden även samverka för att skapa förutsättningar för att samordna samtliga insatser. Detta ska göras med beaktande av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453).

3 kap. 10 § SOSFS 2014:4

Socialtjänstens insatser till våldsutsatta barn och vuxna behöver även samordnas med insatser från andra aktörer, t.ex. inom hälso- och sjukvården. I det konkreta fallet kan det exempelvis gälla en våldsutsatt gravid kvinna som behöver stöd och hjälp både från hälso- och sjukvården och socialtjänsten.

Ett barn som får insatser från barnpsykiatri kan samtidigt behöva insatser från socialtjänsten. Då är det viktigt att barnets hela situation och behoven av stöd och hjälp beaktas. Socialtjänsten kan också behöva samverka med polisen i enskilda ärenden för att bedöma risk för fortsatt våld (allmänna råd till 5 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Ett exempel på samverkan med polisen kan vara när den enskilde behöver hämta personliga tillhörigheter i bostaden (se vidare s. 104). En våldsutövare kan få insatser av Kriminalvården, och då är det viktigt att dessa samordnas med eventuella insatser från socialtjänsten till våldsutsatta och deras barn utifrån ett trygghets- och säkerhetsperspektiv.

Samverkan kring barn som far illa

Socialnämnden ska i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs (5 kap. 1 a § SoL). Socialnämndens samverkan med andra huvudmän enligt 5 kap. 1 a § SoL under utredningen bör syfta till att dels få en god helhetsbild av barnets situation, dels samordna eventuella insatser (Socialstyrelsens allmänna råd [SOSFS 2014:6] om handläggning av ärenden som gäller barn och unga).

Ytterligare bestämmelser om samverkan när det gäller barn finns i polislagen (1984:387), HSL och i skollagen (2010:800), Skoll. Samverkansparter kan finnas i exempelvis fritids- och kultursektorn, ideella organisationer samt andra offentliga och privata företrädare för olika samhällsintressen [71].

För att kunna hjälpa barn och deras familjer kan samverkan behövas i olika skeden under hela handläggningen. Behovet av samverkan kan se olika ut i de olika skedena i processen.

Läs mer: [Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen \(2015\)](#)

Utbyte av information

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453).

3 kap. 9 och 10 §§ SOSFS 2014:4

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men (26 kap. 1 § OSL). Sekretesskyddade uppgifter om en enskild får lämnas ut om den enskilde samtycker till detta (12 kap. 2 § OSL). Det innebär att det som regel krävs samtycke från den som uppgiften gäller för att en uppgift ska kunna lämnas ut. Att flera myndigheter som socialtjänsten, Polismyndigheten eller hälso- och sjukvården arbetar i en fast grupp för samverkan innebär inte att den sekretess som gäller mellan myndigheterna ändras. I en samverkansgrupp företräder varje tjänsteman sin myndighet och är bunden av dess sekretessbestämmelser.⁶⁵

Om samtycke inte finns, så kan uppgifter även lämnas med stöd av sekretessbrytande bestämmelser i 10 och 26 kap. OSL. Ett exempel på en sådan sekretessbrytande regel finns i 26 kap. 9 § OSL. Enligt bestämmelsen hindrar sekretessreglerna inte att uppgift om ett barn eller någon närstående till barnet lämnas från en myndighet inom socialtjänsten till en annan sådan myndighet eller till en myndighet inom hälso- och sjukvården om det behövs för att ett barn ska få nödvändig vård, behandling eller annat stöd. Detsamma gäller personer som fortgående missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel, vårdas med stöd av lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård eller lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Detsamma gäller även för uppgift om en gravid kvinna eller någon närstående till henne, om uppgiften behöver lämnas för en nödvändig insats till skydd för det väntade barnet.

Ofta kan sekretesshinder för samverkan i enskilda ärenden lösas genom den enskildes samtycke till att information lämnas mellan myndigheter. Om det rör uppgifter som avser ett barn måste båda vårdnadshavarna samtycka till att uppgiften lämnas ut, om barnet ännu inte uppnått sådan ålder och mognad att barnet själv förfogar över sekretessen, se vidare s. 92. I de fall den enskilde inte samtycker kan ärenden diskuteras i avidentifierad form, d.v.s. utan att nämna sådana uppgifter som kan bidra till att den enskilde går att identifiera.

Sekretessgränserna inom OSL innebär att det finns en sekretessgräns runt en myndighet eller runt en självständig verksamhetsgren inom en myndighet (8 kap. 2 § OSL). När det gäller utbyte av uppgifter inom en och samma myndighet (eller inom den självständiga verksamhetsgrenen) finns det därför

⁶⁵ JO 1987/88 s. 148

inga sekretessgränser enligt OSL. I den situationen är det i alla fall inte fritt fram för personalen utbyta uppgifter. Uppgifter som omfattas av sekretess får bara lämnas mellan befattningshavarna i den utsträckning som är normal eller behövlig för ett ärendes handläggning eller för verksamhetens bedrivande i övrigt. Detta brukar kallas inre sekretess.

Om uppgifter behöver lämnas innanför en sekretessgräns och OSL därför inte hindrar detta så kan det också vara olämpligt att lämna uppgifterna. Det kan vara fallet om man inte beaktar den enskildes vilja utifrån dennes självbestämmande och integritet (se 1 kap. 1 § tredje stycket SoL).

Läs mer: [Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten \(2015\) samt Sekretess- och tystnadspliktsgränser – i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården \(2012\)](#)

Möjlighet att lämna ut uppgifter till åklagare och polis

Myndigheter och personal inom den offentliga hälso- och sjukvården och socialtjänsten har, om vissa förutsättningar är uppfyllda, en möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till åklagare och polis när det gäller misstanke om vissa brott.

Läs mer: [Uppslagsdel](#)

Samverkan på övergripande nivå

Den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska identifiera de processer där samverkan behövs för att säkra kvaliteten på de insatser som ges i verksamheten.

Det ska framgå av processerna och rutinerna hur samverkan ska bedrivas i den egna verksamheten.

Det ska genom processerna och rutinerna även säkerställas att samverkan möjliggörs med andra verksamheter inom socialtjänsten eller enligt LSS och med vårdgivare, myndigheter, föreningar och andra organisationer (4 kap. 5 § SOSFS 2011:9).

Områden för samverkan

Det kan vara lämpligt att sätta upp gemensamma mål för de samverkande parterna, att fastställa samverkansområden och att precisera respektive samverkansparters roller, uppgifter och ansvar.

Exempel på områden där det kan vara aktuellt att samverka är:

- kartläggning av omfattningen av våld i nära relationer i kommunen
- hanteringen av anmälningar om barn som får illa eller riskerar att fara illa enligt 14 kap. 1 § SoL.
- hur polisen uppmärksammar barn som bevittnat våld av eller mot närstående
- hantering av skyddade personuppgifter

- identifiering av våld mot äldre personer, personer med funktionsnedsättning, med missbruks- eller beroendeproblem, utländsk bakgrund samt hedersrelaterat våld och hur dessa ärenden ska handläggas
- tillgång till insatser för barn som utsatts för och bevittnat våld
- tillfälligt boende för våldsutsatta
- möjligheter till nytt permanent boende för våldsutsatta
- tillgång till insatser för personer som utövar våld
- tillfälligt boende för personer som utövar våld och som lämnar hemmet, i stället för att den som utsatts för våldet tvingas göra det
- information på olika språk, på lätt svenska och i olika format om vilka typer av stöd och hjälp som finns
- tillgång till olika typer av spetskompetens hos handläggare
- myndighetsövergripande och/eller yrkesövergripande utbildningar.

Flera av dessa exempel förutsätter såväl intern som extern samverkan, och i vissa fall även samverkan mellan kommuner. Samverkan externt är även viktig för att det ska finnas en samsyn mellan olika myndigheter, t.ex. vad gäller riskbedömningar.

Socialnämndens samverkan med olika aktörer

Samverkan inom socialtjänsten

Det är angeläget att de enheter som handlägger individ- och familjefrågor samverkar med andra enheter inom kommunen som handlägger exempelvis ärenden gällande äldreomsorg eller funktionsnedsättning. Det gäller såväl på övergripande nivå som i enskilda ärenden.

Samverkan med andra förvaltningar eller nämnder i kommunen

Socialtjänsten kan behöva samverka med skolförvaltningen för att förskola och skola ska bli uppmärksamma på barn som utsatts för och bevittnat våld. Samverkan är också viktig när det gäller skolgången för barn som bor med en förälder i ett tillfälligt boende i en annan kommun. Barn har rätt till fortsatt skolgång, men det kan av olika skäl bli aktuellt med byte av skola. Barnets hemkommun har enligt 10 kap. 24 § SkoL ansvar för att se till att barnet får den skolgång som barnet har rätt till. När ett barn bor med en förälder i ett tillfälligt boende i en annan kommun, känner skolan ibland inte till att barnet flyttat. För att barnet ska få sin skolgång är detta något som behöver uppmärksammas av socialtjänsten.

Samverkan med fritidsförvaltningen är angelägen för att på fritidsgårdar och i ungdomsföreningar sprida information om våld i nära relationer samt om möjligheten att få stöd och hjälp.

Ärenden som gäller personer med funktionsnedsättningar handläggs ibland inom en annan nämnd än socialnämnden. Det är viktigt att den förvaltning som ansvarar för sådana ärenden får kunskap om dessa personers risk för att

utsätts för våld av närstående på grund av sitt beroendeförhållande. Ifall frågor om ekonomiskt bistånd handläggs inom en annan nämnd än socialnämnden är samverkan med den berörda nämnden ofta nödvändig på motsvarande sätt.

Överförmyndarnämnden är ytterligare en förvaltning som det kan bli aktuellt att samverka med. Det gäller exempelvis våldsutsatta kvinnor med demenssjukdom eller som har en psykisk funktionsnedsättning, för vilka det kan finnas behov att förordna en god man.

Det kan även vara viktigt att samverka med den förvaltning som ansvarar för SFI och med Arbetsförmedlingen kring nyanländas etablering och samhällsorientering, med syfte att informera deltagarna om bl.a. samhällets ansvar samt möjligheterna till stöd och hjälp för den som har utsatts för våld.

Samverkan mellan kommuner

Kommuner kan behöva samverka kring olika typer av insatser, inte minst om de p.g.a. begränsat befolkningsunderlag saknar specialistkompetens eller resurser. Det kan handla om samtalsgrupper eller boende till hjälp och stöd för våldsutsatta med särskilda behov, t.ex. boende med flerspråkig personal eller boende som är tillgängligt för personer med funktionsnedsättningar. Det kan också gälla insatser för våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld eller att ordna barns skolgång i samband med vistelse på tillfälliga jourboenden i en annan kommun.

Kommunen kan träffa överenskommelser och upparbeta rutiner för samverkan med andra kommuner, så att behoven hos våldsutsatta vuxna och barn samt barn som bevittnat våld kan tillgodoses också när insatsen genomförs utanför den egna kommunen.

Kommunerna kan även behöva samverka när det gäller insatser för våldsutövare, t.ex. att erbjuda den som utövar våld att flytta ifrån den som utsatts för våld.

Samverkan med hälso- och sjukvården

Många våldsutsatta och barn som bevittnat våld behöver insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. De kan vara i behov av kontakt med vårdcentraler, BVC, MVC, ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatri samt vuxenpsykiatri. Det kan även vara viktigt att samverka med elevhälsan.

Samverkan med andra myndigheter

Samverkan med Polismyndigheten

Personer som utsatts för våld av närstående kan erbjudas skydd och hjälp av Polismyndigheten. Inom Polismyndigheten finns s.k. brottsoffersamordning av myndighetens information, stöd och hjälp till brottsoffer. Det kan handla om samtal med brottsoffer, uppföljning av kontaktförbud och skyddslarm.

När beslut om kontaktförbud meddelas, ska socialnämnden genast underrättas, om den mot vilken förbudet gäller och den som förbudet avser att skydda har gemensamma barn. När ett beslut om kontaktförbud avseende gemensam bostad meddelas ska socialnämnden alltid underrättas. (4 a § förordningen [1988:691] om kontaktförbud).

I Uppslagsdel finns mer att läsa om kontaktförbud.

Socialtjänsten kan behöva samverka med Polismyndigheten när det gäller riskanalyser. En riskanalys genomförs bl.a. för personer som har utsatts för eller riskerar att utsättas för våld eller hot om våld eller upprepade allvarliga trakasserier. Med riskanalys avses att identifiera hot, göra en bedömning av risken att hotet ska realiseras och bedöma konsekvenserna av det. I riskanalysen ingår också att beskriva vilka åtgärder som ska vidtas för att minska hot och sårbarhet, d.v.s. riskhantering [73].

Ett sätt att strukturera samarbetet kan vara att upprätta en samverkansöverenskommelse mellan Polismyndigheten och socialtjänsten om arbetet med brottsoffer som polisanmält hot, våld eller trakasserier. På så sätt kan respektive myndighets ansvar och befogenheter klargöras. Ett sådant avtal kan slutas mellan en polismyndighet och flera kommuner inom ett län.

Brottsförebyggande rådet, Rikspolisstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting har tagit fram en handbok om samverkansöverenskommelser. Syftet med boken är att ge förslag på hur samverkan kan gå till och den innehåller också verktyg för samverkansprocessen [74].

Samverkan med Migrationsverket

Socialtjänsten och Migrationsverket kan behöva samråda bl.a. för att kunna informera en asylsökande person om rätten att få ansöka om bistånd enligt socialtjänstlagen när en asylsökande utsätts för våld samt om en person som saknar permanent uppehållstillstånd i Sverige utsätts för våld.

Samverkan med Skatteverket

Samverkan med Skatteverket kan behövas i fråga om skyddade personuppgifter. Det kan gälla konsultation beträffande lämplig typ av skyddade personuppgifter i ett specifikt ärende, liksom att upprätthålla kompetens inom socialtjänsten, så att klienter ges korrekt information om vad de olika typerna av skyddade uppgifter innebär.

Enligt 17 a § folkbokföringslagen (1991:481) ska socialnämnden på Skatteverkets begäran lämna biträde vid utredning av frågor om kvarskrivning eller sekretessmarkering i folkbokföringen. Av 7 § förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet framgår att socialnämnden snarast ska underrättas när sekretessmarkering i fråga om ett barn har förts in i databasen.⁶⁶

Samverkan med Kriminalvården

Behandling av män som utövar våld mot kvinnor i nära relationer har bedrivits inom kriminalvården sedan 1980-talet och byggts ut under 1990-talet. Arbetet har bedrivits lokalt och i samverkan med polis, åklagare, hälso- och sjukvård, socialtjänst och frivilligorganisationer. Sedan 2004 arbetar kriminalvården enligt ett program som kallas IDAP (Integrated Domestic Abuse Programme). Bedömningen av om en enskild ska remitteras till IDAP-behandling görs enligt en s.k. SARA-checklista (Spousal Assault Risk Assessment Guide). I programmet IDAP erbjuds partnern en kontakt i

⁶⁶ Se vidare proposition 2013/14:178 Förstärkt skydd av personuppgifter för hotade och förföljda personer

Kriminalvården parallellt, för att öka säkerheten för kvinnan och eventuella barn.⁶⁷

Övriga myndigheter

Socialtjänsten kan behöva samverka med Försäkringskassan, om den våldsutsatta är sjukskriven p.g.a. fysiska skador eller psykiska konsekvenser, Arbetsförmedlingen, om den våldsutsatta behöver byta arbete och Kronofogdemyndigheten, om det finns skulder som är föremål för indrivning.

Barnahus

På ett 20-tal platser i landet finns s.k. Barnahus, där myndigheter och andra inblandade aktörer samverkar, som socialtjänst, Polismyndigheten, åklagare samt hälso- och sjukvård. Rikspolisstyrelsen har i samverkan med Åklagarmyndigheten, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen tagit fram nationella riktlinjer för samverkan kring barn som utsatts för brott [72]. Målet för samverkan är att tillförsäkra barn som misstänks vara utsatta för brott rättstrygghet, gott bemötande och stöd, samt vid behov omgående kris- och behandlingsinsats. En övergripande målsättning är att barnet ska få skydd och stöd från samhället utifrån en helhetssyn. Barnets bästa ska vara i fokus under processen.

Målgruppen för samverkan är barn som misstänks vara utsatta för brott enligt 3, 4 och 6 kap. BrB. I målgruppen ingår även barn som lever med våld i familjen, t.ex. barn som bevittnat våld.

Alla Barnahus tar dock inte emot barn som bevittnat våld. Barn som bevittnat våld är många gånger själva utsatta för våld. Socialtjänsten får därför kontakta närmaste Barnahus för närmare information.

Samverkan med ideella föreningar

Kvinno- och brottsofferjourer samt brukarorganisationer, invandrарorganisationer eller funktionshindersorganisationer m.fl., kan ha omfattande kontakter med våldsutsatta och barn som bevittnat våld samt personer som utövar våld. Historiskt sett har kommunerna varit beroende av ideella föreningars verksamhet på detta område. I utvecklingen av socialtjänstens verksamhet när det gäller våld i nära relationer kan det vara av stort värde att ta till vara kompetens och erfarenhet hos sådana organisationer. På övergripande nivå kan samverkan handla om att t.ex. ta fram handlingsplaner, göra kartläggningar samt att planera och genomföra utbildningar för olika målgrupper.

En grundläggande förutsättning är att socialtjänstens respektive ideella föreningars ansvar, roller och uppgifter ömsesidigt klargörs och respekteras. Ideella föreningar har en självständig ställning och kan välja att arbeta på uppdrag av socialnämnden. (Se vidare i kapitlet Kvalitet).

⁶⁷ Ds 2012:52 Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet samt vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad s. 58 och www.kriminalvarden.se

Ansvar för samverkan

Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret för den interna och externa samverkan ska ligga.

3 kap. 11 § SOSFS 2014:4

En förutsättning för att samverkan internt och externt ska fungera i praktiken är att det i verksamheterna är tydligt var ansvaret för samverkan ska ligga.

Framgångsfaktorer

Att samverka kan ibland vara problematiskt eftersom olika verksamheter har olika uppdrag och ansvar. Förutsättningarna för en fungerande samverkan kan därför vara

- att alla yrkesroller och ansvar är tydliga
- att man hyser respekt för varandras kompetens
- att parterna har gemensamma och tydliga mål
- att det finns samsyn, struktur och styrning [71].

Att tidigt uppmärksamma risker

Ett aktivt och uppsökande arbete, riktat mot våldsutsatta, är viktigt. Det kan få fler att söka hjälp och ytterligare våld kan förebyggas. Lättillgänglig information som är anpassad till olika grupper är en väsentlig del i detta arbete.

Ett aktivt arbetssätt

Socialnämnden bör avgöra när och hur personalen i nämndens verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna identifiera våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

Förutsättningarna för när man i verksamheterna ska fråga om våld ser olika ut. Därför behöver rutiner för hur man ställer frågor och i vilka situationer detta görs anpassas efter situationen lokalt.

Genom att socialtjänsten ställer frågor om våld ges den våldsutsatta möjlighet att berätta om sin situation, som kanske annars riskerar att inte uppmärksammas. Att socialtjänsten ställer frågor om våld signalerar också att nämnden har kunskaper om området, och att våld i nära relation inte är acceptabelt.

Läs mer i kapitlet **Att upptäcka våldsutsatthet** i denna handbok samt Socialstyrelsens vägledning **Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet (2014)**

Information och uppsökande arbete

Socialnämnden bör planera för hur grupper och enskilda, såväl vuxna som barn, ska nås med information om nämndens verksamhet för våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

En av socialnämndens uppgifter är att informera om socialtjänsten i kommunen (3 kap. 1 § SoL). I sitt uppsökande arbete ska nämnden upplysa om socialtjänsten och erbjuda sin hjälp (3 kap. 4 § SoL). Informationen och formerna för arbetet behöver anpassas så att man kan nå olika grupper.

När det är lämpligt ska socialnämnden samverka med andra samhällsorgan samt med organisationer och andra föreningar (3 kap. 1 och 4 §§ SoL).

Det är viktigt att nämnden har ett aktivt och uppsökande arbete som är riktat till dem som utsätts för våld av närstående. Det kan få fler våldsutsatta att söka stöd och hjälp och därigenom kan ytterligare våld förebyggas. Socialtjänsten bör vara uppmärksam på situationer där det kan förekomma våld, även om en hjälpsökande inte direkt talar om detta, t.ex. då en kvinna kontaktar socialtjänsten för att få hjälp med andra problem.⁶⁸ För nämnden kännedom om förhållanden som kan föranleda någon åtgärd ska nämnden vända sig till den som saken berör, upplysa om vad som blivit känt och föreslå stöd och hjälpinsatser som kan vara lämpliga.⁶⁹

Viktigt är också att rikta insatser till dem som utövar våld. Information om olika verksamheter för personer som utövar våld kan även få fler våldsutövare att söka hjälp för att ändra sitt beteende. Men det räcker inte. Lika betydelsefullt är att försöka nå dem som befinner sig i riskzonen för att utöva våld.⁷⁰

Nämnden kan behöva ta fram en plan för hur och till vilka informationen ska spridas – internt, till enskilda, myndigheter och ideella föreningar. Det kan även framgå om informationsinsatserna ska samordnas med andra myndigheters eller om man ska ta fram gemensamt informationsmaterial. Exempelvis kan Polismyndigheten och socialtjänsten ta fram gemensam information där deras respektive ansvar och kompetens framgår. När det gäller barn kan skolan eller ungdomsmottagningen vara en viktig aktör. Migrationsverket och socialtjänsten kan ta fram gemensam information som riktar sig till nyanlända.

Det är angeläget att nämnden har en plan för att följa upp om informationsinsatserna behöver ändras eller förtydligas. Informationen behöver också fortlöpande uppdateras.

Informationens innehåll

Här är några exempel på vad informationen kan innehålla:

- adresser och telefonnummer till socialtjänsten
- vilken form av stöd och hjälp socialnämnden kan erbjuda
- vad som karaktäriserar våld och övergrepp av närstående
- familjerättens och familjerådgivningens arbete
- möjligheten att få skyddade personuppgifter
- möjligheten att få kontaktförbud.

⁶⁸ Prop. 1997/98:55 s.38

⁶⁹ Jfr prop. 2011/12:4 s. 16, prop. 2006/07:38 s. 27

⁷⁰ Prop. 2006/07:38 s. 23

Att anpassa och sprida informationen

Det är av stor betydelse att information om socialtjänstens arbete sprids brett, genom flera olika kanaler. Det är viktigt att informationen är tydlig och lättillgänglig, t.ex. lätt att hitta på kommunens webbplats.

När det gäller skriftlig information, t.ex. i form av broschyrer, är det centralt att ta ställning till på vilka platser sådan information behöver finnas tillgänglig.

Informationen behöver vara anpassad så att personer med olika förutsättningar kan ta del av den, t.ex. vara översatt till olika språk och finnas på lättläst svenska. Information om socialtjänstens möjligheter att ge stöd och hjälp kan också vara en del av samhällsorienteringen till nyanlända. Sådan information kan ges både skriftligt och muntligt. Det kan även finnas andra sammanhang eller tillfällen då det är relevant att ge muntlig information.

Information behöver också ges i punktskrift, elektroniskt med talsyntes, på teckenspråk och i andra format som är tillgängliga för personer med olika funktionsnedsättningar.

Information till barn

Barn som utsatts för våld eller bevittnat våld behöver få information om vart de ska vända sig, vilka rättigheter de har att få hjälp och stöd, vilken hjälp som kan erbjudas dem inom socialtjänsten och av andra aktörer samt att det inte är acceptabelt att bli utsatt för våld eller att behöva bevittna våld.

Informationen behöver anpassas till barn i olika åldersgrupper och spridas via media och kanaler som når barn och ungdomar.⁷¹

Information till socialtjänstens klienter

Personer som söker någon form av stöd eller hjälp hos socialtjänsten kan vara utsatta för våld utan att detta är känt för socialtjänsten. Även personer som utövar våld kan vara aktuella hos socialtjänsten av olika anledningar.

Lättillgänglig information, t.ex. i form av broschyrer eller informationsblad, om vad som utmärker våld och andra övergrepp samt om tillgängligt stöd för våldsutsatta vuxna och barn, barn som bevittnat våld och personer som utövar våld kan bidra till att man väljer att tala om våldet.

Information till myndigheter och frivilligorganisationer

Information om socialtjänstens arbete kan även behöva spridas till andra myndigheter och organisationer. Utöver kvinnojourer och brottsofferjourer kan det exempelvis vara invandrarorganisationer, trossamfund, pensionärsföreningar eller funktionshindersorganisationer.

Närliggande kommuner kan med fördel informeras eftersom det i vissa fall kan behövas samverkan över kommungränser.

Det är även angeläget att i informationen upplysa om anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL.

⁷¹ Brottsförmyndigheten har i samverkan med Barnombudsmannen tagit fram ett informationsmaterial Jag vill veta som riktar sig till barn och unga som brottsoffer.
<http://www.brottsformyndigheten.se/Filer/B%C3%B6cker/Slutredovisning,%20regeringsuppdrag%20information%20till%20barn%20som%20brottsoffer,%20S2013-2348FST.pdf>

Kompetens

Socialnämnden har ansvar för att det finns personal med lämplig utbildning och erfarenhet att utföra socialtjänstens uppgifter (3 kap. 3 § andra stycket SoL). Utredningar av god kvalitet ställer krav på både formell kompetens och erfarenhet av socialt arbete. Nämnden har ansvar för att se till att personalen har tillräcklig kompetens för det arbete den ska utföra. Nämnden kan även behöva ge personalen förutsättningar för kompetensutveckling som svarar mot verksamhetens behov.

En enskild verksamhet som genomför insatser enligt socialtjänstlagen har även ett eget ansvar för att personalen har lämplig utbildning och erfarenhet.⁷²

Personal med adekvat kompetens

Begreppet kompetens handlar i allmän mening om förmåga att klara de olika krav som ställs i en organisation och i en viss verksamhet. Begreppet syftar inte enbart på formell behörighet, utan hänvisar också till ord som kvalifikation, kunskap, erfarenhet, förmåga, lärande och färdighet.⁷³ Det är en tillgång om det finns personal inom socialtjänsten som speglar befolkningens språkliga, kulturella och etniska mångfald.

En person som är eller har varit utsatt för våld kan ofta befinna sig i ett akut läge när det gäller fysisk och psykisk hälsa, behov av skydd, ekonomi och bostad. När det handlar om att tillgodose behoven hos barn som utsatts för eller bevittnat våld, är det av största vikt att det finns såväl tillräcklig bemanning som personal med adekvat kompetens för att nämnden ska kunna uppfylla kraven på god kvalitet, såväl akut som på kort och lång sikt.

Eftersom vuxnas och barns behov av stöd och hjälp i samband med våld många gånger aktualiseras på kvällar och helger är det viktigt att personal som ansvarar för kommunens sociala jourverksamhet har kompetens för att i akuta skeden kunna hantera sådana frågor på ett adekvat sätt.

Kompetens för att kunna upptäcka och ställa frågor om våld

Socialnämnden bör avgöra när och hur personalen i nämndens verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna identifiera våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

⁷² Prop. 2008/09:160 s. 105

⁷³ Prop. 1996/97:124 s. 48

Personalens kunskap är avgörande för att socialtjänsten ska kunna upptäcka och förstå våldsproblem samt på ett respektfullt sätt ta upp frågor om våld med de berörda. Socialstyrelsen rekommenderar utifrån bästa tillgängliga kunskap att personalen i hälso- och sjukvården och socialtjänsten bör erbjudas fortbildning om våld i nära relationer i syfte att öka förutsättningarna att upptäcka våld.

Personer som utsatts för våld kan – utan att de berättar om våldet – ha kontakt med olika delar av socialtjänsten, som individ- och familjeomsorgen, äldreomsorgen, verksamheter för personer med funktionsnedsättningar eller familjerätten. Det är därför viktigt att handläggare inom alla verksamheter inom socialtjänsten har kompetens och medvetenhet om våldsutsatthet.

Det är också viktigt att ha kunskap om hur man hanterar svaret på frågan om våldsutsatthet. Om en våldsutsatt person aktualiseras på en enhet som handlägger missbruks- och beroendefrågor kan det vara aktuellt att motivera och hjälpa personen att vända sig till en enhet som mer specifikt kan utreda och bedöma behovet av stöd och hjälp som konsekvens av våldsproblemen. Det kan även bli aktuellt med samhandläggning av ärendet.

Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information som har kommit till nämndens kännedom ska föras vidare till den del av verksamheten som har utredningsansvaret när det har uppmärksammats att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld (3 kap. 4 § SOSFS 2014:4).

Läs mer: [Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet \(2014\)](#)

Personal som arbetar med handläggning och uppföljning

Den personal som arbetar med handläggning och uppföljning av alla slags ärenden som gäller enskilda enligt socialtjänstlagen (2001:453) bör ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående samt ha förmågan att omsätta kunskaperna i det praktiska arbetet.

Om ärendena avser våldsutsatta vuxna, bör personalen dessutom ha socionomexamen.

Allmänna råd i 4 kap. SOSFS 2014:4

Med ”personal” avses all personal inom socialtjänstens verksamheter, t.ex. individ- och familjeomsorgen, familjerätten, ekonomiskt bistånd, äldreomsorgen eller verksamheter för personer med funktionsnedsättning eller verksamheter för personer med missbruks- och beroendeproblem.

Den personal som arbetar med handläggning och uppföljning av ärenden som avser våldsutsatta vuxna bör, utöver ovan nämnda kunskaper, dessutom ha socionomexamen. Denna personalgrupp behöver ofta ha en mer fördjupad sakkunskap inom området våld eller andra övergrepp av eller mot närstående än övriga handläggare inom socialtjänsten.

När det gäller handläggning och uppföljning av ärenden som avser äldre personer respektive personer med funktionsnedsättning bör personalen ha socionomexamen, eller social omsorgsexamen enligt tidigare studieordning. Se vidare Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2007:17) om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser äldre personer samt Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2008:32) om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser personer med funktionshinder.

Ärenden som gäller barn

Personal som arbetar med handläggning och uppföljning av ärenden som gäller våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld bör dessutom ha kunskaper om

- hur man för samtal med ett barn om våld och andra övergrepp, och
- vilka konsekvenser det kan få för ett barn att utsättas för eller bevittna våld eller andra övergrepp av eller mot närstående.

Allmänna råd i 4 kap. SOSFS 2014:4

För vissa uppgifter inom socialtjänstens barn- och ungdomsvård finns det i 3 kap. 3 a § andra stycket SoL krav på att socialnämnden ska använda handläggare som har avlagt svensk socionomexamen eller annan relevant examen på grundnivå i högskolan eller som har utländsk utbildning som erkänts enligt 3 b § andra stycket SoL.

Vad som anses vara en annan relevant examen på grundnivå regleras i Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2014:7) om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn och ungdomsvård.

I Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2012:4) om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge anges vidare att personal som arbetar med handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge enligt föräldrabalken, FB, och socialtjänstlagen bör ha kunskaper om våld, hot och missbruk samt psykisk ohälsa.

Läs mer: Socialstyrelsens meddelandeblad nr 4/2014 Nya regler om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn- och ungdomsvård

Personal som genomför insatser

Personal som genomför insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) bör ha kunskap om våld och andra övergrepp för att kunna uppmärksamma att en person är våldsutsatt och se till att hon eller han får hjälp för sin våldsutsatthet.

Vidare bör personal som genomför insatser i verksamheter som särskilt är inriktade på att ge stöd och hjälp till våldsutsatta ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående samt ha förmågan att omsätta kunskaperna i det praktiska arbetet.

Allmänna råd i 4 kap. SOSFS 2014:4

Personal som genomför insatser enligt socialtjänstlagen – som arbetar på äldreboenden, inom hemtjänsten, i verksamheter för personer med funktionsnedsättning, dagverksamheter, inom missbruks- och beroendevården, på HVB etc – bör ha kunskap om våld och andra övergrepp för att kunna uppmärksamma att en person är våldsutsatt och se till att hon eller han får hjälp för sin våldsutsatthet.

Den personal som genomför insatser i verksamheter som särskilt är inriktade på stöd och hjälp till våldsutsatta, t.ex. skyddade boenden, behöver ha en mer fördjupad sakkunskap inom området våld eller andra övergrepp av eller mot närstående än övrig personal som genomför insatser.

Viktiga kunskaper inom området våld i nära relationer

Här följer exempel på kunskaper som kan behövas inom området:

- vad som utmärker våld i nära relationer, olika former av våld och konsekvenserna av att vara utsatt för våld
- konsekvenser för barn av att ha bevittnat våld av eller mot närstående
- identifiera, bemöta, stödja och hjälpa våldsutsatta vuxna och barn samt barn som bevittnat våld
- bedöma risk för ytterligare våld
- uppbrottsprocessen från en våldsutövande partner
- hantering av skyddade personuppgifter samt om följderna för vuxna och barn av att leva med skyddade personuppgifter
- rutiner för samverkan inom kommunen och mellan kommunen och olika myndigheter.

Kompetens att beakta särskilda behov

Nämnden bör såväl vid planering av verksamheten som i enskilda ärenden beakta de särskilda behov som en våldsutsatt kan ha på grund av bl.a.

- sin ålder,
- funktionsnedsättning,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- sin sexuella läggning,
- att hon eller han tillhör en nationell minoritet,
- att hon eller han har en utländsk bakgrund,
- missbruk och beroende, eller
- risken för hedersrelaterat våld.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

För att kunna bedöma om personalen har lämplig utbildning och erfarenhet kan nämnden behöva gå igenom och värdera personalens kompetens inom de olika områdena.

Att utreda våldsutsatta vuxna

Om en person vänder sig till kommunen för att söka stöd och hjälp och det framkommer att hon eller han är våldsutsatt har socialnämnden ett ansvar för att personen får det stöd och den hjälp hon eller han behöver. Den våldsutsatta behöver uppmärksammas på sin rätt att få sina behov utredda, erbjudas insatser till stöd och hjälp och att få ett beslut som kan överklagas. Om det inte är helt klart att den enskilde endast önskar upplysningar ska hennes eller hans begäran uppfattas som en framställan om bistånd och avgöras i ett beslut.⁷⁴

Utredningens innehåll

Utredning enligt 11 kap. 1 § SoL

I ärenden som gäller

- våldsutsatta vuxna,
- den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner, eller
- den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld
- bör socialnämnden, med anledning av våldet, utreda bl.a.
- behovet av stöd och hjälp akut,
- våldets karaktär och omfattning,
- våldets konsekvenser för den våldsutsatta,
- hur den våldsutsatta hanterar sin situation,
- hur den våldsutsattas nätverk ser ut,
- om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap, och
- behovet av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Allmänna råd i 5 kap. SOSFS 2014:4

När socialnämnden genom en ansökan, anmälan eller på annat sätt får kännedom om något som kan föranleda någon åtgärd av nämnden ska den utan dröjsmål inleda en utredning (11 kap. 1 § SoL). Det är dock inte tillåtet att inleda utredning mot en vuxen persons vilja, förutom om personen befinner sig i en situation som kan leda till åtgärder enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM eller åtgärder enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

⁷⁴ JO:s ämbetsberättelser 1987/88 s. 155 och 1997/98 s. 347

Behovet av stöd och hjälp akut

Med akuta behov avses vad som är nödvändigt att tillgodose omgående, t.ex. ett tillfälligt boende om den våldsutsatta har tvingats att lämna sin bostad, eller omedelbara behov av ekonomiskt bistånd. Den våldsutsatta kan även behöva hjälp med att kontakta hälso- och sjukvården eller Polismyndigheten. Hjälp kan också behövas med att eventuella barn får stöd i den akuta situationen. Ett beslut om akuta hjälpinsatser kan tas under pågående utredning.

Enligt allmänna råd i 7 kap. SOSFS 2014:4 bör socialnämnden ha beredskap att kunna handlägga ett ärende om ekonomiskt bistånd som gäller en våldsutsatt person och är akut.

Det är viktigt att fråga om något barn utsatts för eller bevittnat våldet. Det behöver inte vara den våldsutsattas egna barn, utan kan också vara andra barn, t.ex. barn till en sambo.

Socialnämnden ska ha rutiner för hur information som har kommit till nämndens kännedom ska föras vidare till den del av verksamheten som har utredningsansvaret när det har uppmärksammats att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld (3 kap. 4 § SOSFS 2014:4).

Våldets karaktär och omfattning

Socialnämnden bör utreda våldets karaktär och omfattning (allmänna råd i 5 kap. SOSFS 2014:4). Detta är nödvändigt för att kunna bedöma den våldsutsattas behov av stöd och hjälp. Avsikten är inte att göra en polisiär bedömning av vad som inträffat. Följande är exempel på frågor att ställa:

- Hur länge har våldet pågått?
- Har det ökat eller minskat i omfattning?
- Är det enstaka slag eller knuffar eller är det ett utdraget och långvarigt våld?
- Hur ofta förekommer det?
- Har våldet och kränkningarna ändrat karaktär med tiden?
- Förekommer våldet vid vissa tillfällen eller i vissa situationer?
- Har den som utövat våldet använt tillhyggen av något slag, som t.ex. knivar, bälten eller cigarettändare?
- Har våldsutövaren varit påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel när våldet ägde rum?

Våldsutsatta personers situation omfattar ofta många fler svårigheter än själva våldet. Socialtjänsten kan behöva ta hänsyn till alla dimensioner av utsatthet samt göra en helhetsbedömning av situationen och behovet av stöd och hjälp.

Händelser av betydelse

En väsentlig del i utredningen är att den våldsutsatta själv får beskriva vad som hänt. Som tidigare nämnts kan våldsutsattheten bestå av ett mönster av olika slags handlingar. Det kan handla om knuffar, slag, att bli skuren med kniv, dragen i håret, få örfilar, bli brännskadad eller sparkad. Det kan också vara frågan om hot, både mot den våldsutsatta själv och mot eventuella barn. Hot om våld mot husdjur kan också förekomma. Våldet kan även innefatta våldtäkt och andra sexuella övergrepp.

Nedsättande och förlöjligande uttalanden, t.ex. om en våldsutsatt kvinna som mamma, hotfulla kommentarer eller gester är ytterligare handlingar som kränker den våldsutsatta. Extrem svartsjuka och ägandebegär från den våldsutövandes sida är andra exempel på sådana handlingar. Våldsutövaren kan även kontrollera och hindra den våldsutsatta från att träffa släkt och vänner och från att delta i olika aktiviteter. Den våldsutsatta kan också hindras från att röra sig fritt, t.ex. genom att våldsutövaren tar bilnycklarna.

Om paret har gemensam ekonomi kan kränkningen bestå i att den våldsutsatta inte får ha insyn i familjens ekonomi och inte får tillgång till gemensamma pengar.

Äldre kvinnor och kvinnor med funktionsnedsättning är många gånger särskilt sårbara på grund av starkt beroende av omgivningen.

Dokumentera våldet

Det är viktigt att dokumentera våldet utifrån bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL och Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd SOSFS 2014:5.

Våldets konsekvenser för den våldsutsatta

Socialnämnden bör vidare utreda våldets konsekvenser för den våldsutsatta (allmänna råd i 5 kap. SOSFS 2014:4). En del av detta kan vara konsekvenser som påverkat den våldsutsattas fysiska och psykiska hälsa. Har den våldsutsatta haft kontakt med läkare för somatiska eller psykiska besvär på grund av våldet? Varit inlagd på sjukhus på grund av våldet? Är eller har varit sjukskriven? Använder den våldsutsatta några mediciner, i så fall vilka? Det är viktigt att vara uppmärksam på att många som utsätts för våld kan utveckla olika tecken på stress-, kris- och traumareaktioner.

Andra konsekvenser av våldet kan vara sociala, ekonomiska och praktiska. Är den våldsutsatta arbetslös eller har nedsatt arbetsförmåga till följd av våldet? Har det varit nödvändigt att flytta från bostaden? Har den våldsutsatta möjligheten att ordna det tillfredsställande för eventuella barn?

Hur den våldsutsatta hanterar sin situation

Nämnden bör utreda hur den våldsutsatta hanterar sin situation (allmänna råd i 5 kap. SOSFS 2014:4). Detta är angeläget bl.a. för att kunna göra en säkerhetsplanering, både för den egna säkerheten men även för eventuella barns säkerhet. Här kan faktorer behöva beaktas såsom t.ex. att den våldsutsatta har en ambivalent relation till den som utövar våldet eller underskattar risken för fortsatt våld.

Hur den våldsutsattas nätverk ser ut

Socialnämnden bör utreda hur den våldsutsattas nätverk ser ut (allmänna råd i SOSFS 5 kap. 2014:4). Detta är viktigt för att få en uppfattning om det finns någon eller några personer som känner till situationen och kan vara ett stöd. Det kan aldrig förutsättas att en våldsutsatt person har ett väl fungerande nätverk. En del blir isolerade från omgivningen och saknar stöd från anhöriga och vänner. Kvinnor med utländsk bakgrund kan i vissa fall vara mer isolerade och sakna ett kontaktnät som de litar på i situationer av våldsutsatthet.

I en del fall kan även någon eller några i den våldsutsattas nätverk utgöra ett hot, vilket är väsentligt att känna till för socialtjänsten. Även om det inom

ett nätverk finns personer som stödjer den våldsutsatta i sak, kan det ibland ändå av olika skäl vara svårt för dem att ge stöd, för att de då tar egna risker. Det kan exempelvis vara fallet vid hedersrelaterat våld eller partnervåld i ett litet samhälle där alla känner varandra, liksom i religiösa samfund.

Om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap

Nämnden bör utreda om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap (allmänna råd i 5 kap. SOSFS 2014:4). Våld från en partner innebär en stor risk för att föräldraförmågan påverkas negativt även hos den som utsätts för våldet genom att det påverkar den våldsutsattas psykiska hälsa. Den förälder som utsätts för våld behöver hantera våldets påfrestningar och samtidigt upprätthålla sin föräldrafunktion. Flera studier har visat att mammor som utsätts för våld i nära relation upplever en hög stress i sitt föräldraskap. En del studier visar att mammor som utsätts för våld i nära relation uppger att de använder ökat fysiskt och psykiskt våld mot sina barn. Förmågan att vara lyhörd för ett barns signaler och behov är en viktig aspekt av omsorgsförmågan och ligger till grund för barnets utveckling av en trygg anknytning. I situationer där det finns yttre hot eller fara blir även förmågan att skydda barnet en central aspekt av omsorgsförmågan. Att bli utsatt för våld i nära relation kan påverka båda dessa aspekter negativt [47]. Det är viktigt att kunna fånga upp om den våldsutsatta kan behöva stöd i sitt föräldraskap med anledning av våldet.

Behov av stöd och hjälp på kort och lång sikt

Stöd och hjälp kan behövas under lång tid, och variera över tid. Därför är det väsentligt att bedöma och beskriva behovet av insatser under olika tidsperioder (jfr allmänna råd i 5 kap. SOSFS 2014:4).

Att utreda behovet av stöd och hjälp på kort och lång sikt innebär att ta reda på hur den våldsutsatta tänker kring sin framtid samt behovet av hjälp och stöd från socialtjänsten. Det kan till exempel handla om arbetssituationen, boendet, behov av kontakt med hälso- och sjukvården, situationen för eventuella barn.

Behovet av stöd och hjälp kan också påverkas av om den våldsutsatta har utländsk bakgrund, en funktionsnedsättning eller missbruks- och beroendeproblem.

I vissa fall kan det bli aktuellt med samhandläggning, d.v.s. att två handläggare från olika enheter handlägger den våldsutsattas ärende utifrån sina specifika ämnes- och kompetensområden. Om det t.ex. gäller en våldsutsatt person med missbruks- och beroendeproblem kan våldet och missbruket utredas parallellt och utmyнна i en bedömning av insatser för såväl våldsut-sattheten som missbruksproblemen. I vissa fall kan insatserna vara gemensamma, i annat fall ska de samordnas. Detsamma gäller för våldsutsatta äldre personer eller våldsutsatta personer med funktionsnedsättning. Insatserna ska samordnas så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera i en familj, ska samtliga insatser samordnas. (3 kap. 9 § SOSFS 2014:4).

Att en våldsutsatt person beviljas t.ex. ett boende under en viss tid innebär inte att socialnämnden kan avsluta ärendet efter detta. Det är viktigt att följa upp om det finns ett fortsatt eller annat behov av insatser.

Riskbedömning – en del av utredningen

I en utredning som gäller

1. våldsutsatta vuxna
2. den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner, eller
3. den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

ska socialnämnden bedöma risken för ytterligare våld.

5 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Socialtjänstens bedömning av risken för ytterligare våld utgör en del av utredningen av den våldsutsattas behov av skydd och stöd. En riskbedömning är alltid en uppskattning av en specifik risk och oavsett hur riskbedömningen genomförs kan den inte sägas fånga ”en sann risk”. Den bidrar med en kvalificerad uppskattning av risken för ytterligare våld.

Standardiserade bedömningsmetoder bör användas

När socialnämnden gör riskbedömningen bör den använda en standardiserad bedömningsmetod.

Allmänna råd till 5 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Riskbedömningsinstrument är en form av standardiserade bedömningsmetoder, konstruerade för att utgöra ett stöd i uppskattningen av en viss risk. Standardiserade bedömningsinstrument bidrar generellt sett med ett kunskapsbaserat stöd i utredningar av en enskild persons situation och behov eftersom de är baserade på forskning och vetenskapligt prövade för instrumentets målgrupp. Av socialtjänstens dokumentation ska det framgå om nämnden har använt standardiserade bedömningsmetoder som en del i utredningen och i så fall vilken eller vilka (5 kap. 7 § 2 SOSFS 2014:5).

Freda-farlighetsbedömning

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag tagit fram riskbedömningsinstrumentet FREDA-farlighetsbedömning, baserat på det aktuariska riskbedömningsinstrumentet Danger Assessment [75].

Syftet med att ta fram ett riskbedömningsinstrument var att stödja socialtjänsten i den specifika uppgiften att inom ramen för professionella utredningar om våldsutsattas behov av skydd och stöd göra riskbedömningar beträffande ytterligare våld.

Riskbedömningsinstrumentet utgör bara en liten del av den utredning som ska göras enligt socialtjänstlagen. Instrumentet är ett komplement till en i övrigt kvalificerad utredning.

Kommunen kan utifrån professionella erfarenheter och överväganden själva välja vilka riskbedömningsinstrument de vill använda.

Andra aktörer som kan bedöma risk för fortsatt våld

Nämnden bör, med samtycke från den våldsutsatta, ta del av polisens bedömning av risken för fortsatt våld. Nämnden bör vidare delge polisen sin riskbedömning, om det inte finns hinder enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Allmänna råd till 5 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Förutom socialtjänstens utredning av en enskilds behov av skydd och stöd kan även polisen bedöma risken för den enskilde att utsättas för fortsatt våld. Det är viktigt att socialtjänsten kommunicerar med polisen om riskbedömningar för att komplettera underlaget och underlätta samverkan kring den våldsutsatta personen.

Även skyddade boenden och Kriminalvården kan bedöma risken för den enskilde att utsättas för fortsatt våld.

Om sekretessbelagd information ska utbytas förutsätter detta dock att reglerna om sekretess i OSL eller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § SoL medger ett utbyte.

Kontinuerlig bedömning av risk

Det räcker ofta inte att bedöma risken för fortsatt våld vid ett tillfälle och betrakta utfallet som ett slutgiltigt svar på frågan om vilka hot eller riskfaktorer som den våldsutsatta kan möta. Bedömningen av risk kan snabbt bli inaktuell. Så fort nya omständigheter inträffar kan det vara skäl att göra en ny bedömning. Därför är det ofta nödvändigt att socialtjänsten kontinuerligt omprövar helhetsbedömningen av den enskildes utsatthet.

Läs mer: [Fristad från våld – en vägledning om skyddat boende \(2013\)](#)

Säkerhetsplanering

Socialtjänstens handläggning när det gäller våldsutsatta behöver präglas av ett säkerhetstänkande. Det gäller såväl valet av mötesplats för samtalet med den våldsutsatta som hanteringen av dokument och datasystem.

Om den våldsutsatta har en funktionsnedsättning kan man behöva vara särskilt uppmärksam på speciella svårigheter, exempelvis när det handlar om att reagera snabbt vid hotfulla situationer, orientera sig, slå larm eller fly. Beroende av till exempel färdtjänst kan också medföra att den våldsutsatta kan ha svårt att ta sig hemifrån vid en akut situation.

I säkerhetsplaneringen är det viktigt att beakta att modern teknik, exempelvis GPS i mobiltelefonen, innebär ökade möjligheter för våldsutövaren att söka upp den våldsutsatta.

Analysera och bedöma vilka insatser som behövs

Det som kommer fram i utredningen och beskrivningen av den våldsutsattas hela livssituation och nätverk samt riskbedömningen är utgångspunkten för en samlad bedömning av behoven av stöd och hjälp på kort och lång sikt (jfr 7 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Det är angeläget att denna samlade bedömning omfattar såväl de behov som kan finnas av exempelvis ekonomiskt stöd och boende som andra typer av stöd och hjälp, t.ex. psykologisk och psykiatrisk hjälp.

Bedöma behov

Även andra faktorer än våldsutsattheten kan behöva bedömas. Behoven kan skifta beroende på den våldsutsattas ålder, om den våldsutsatta har utländsk bakgrund, om hon eller han har en funktionsnedsättning eller missbruksproblem, eller om det är fråga om hedersrelaterat våld eller förtryck. Behoven kan även variera beroende på om den våldsutsatta lever kvar i en relation där våld förekommer, eller har lämnat eller håller på att lämna den. Socialtjänsten får dock inte kräva att en våldsutsatt lämnar relationen för att erbjudas stöd.

När det gäller vård i familjehem eller HVB finns särskilda bestämmelser. Se vidare i kapitlet Att utreda våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld s. 81.

Val av insatser

Nämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp är utformade med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

Utredningen, inklusive riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

7 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Dokumentation vid handläggning, genomförande och uppföljning av insatser

Socialstyrelsen har tagit fram nya reviderade föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS. Nedan följer ett urval av tillämpliga bestämmelser.

Läs mer: [SOSFS 2014:5 och Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten \(2015\)](#)

Dokumentera behovsbedömningen

Av dokumentationen ska det bl.a. framgå hur den enskilde uppfattar sina behov, vilken bedömning som nämnden har gjort av den enskildes behov och vilka faktiska omständigheter och händelser av betydelse som ligger till grund för nämndens bedömning (5 kap. 7 § SOSFS 2014:5).

Dokumentera beslutsunderlaget

Inför nämndens beslut i ett ärende ska faktiska omständigheter, händelser av betydelse och bedömningar som ligger till grund för nämndens beslut sammanställas till ett beslutsunderlag. Av beslutsunderlaget ska det bl.a. framgå

- vad ärendet gäller
- vem eller vilka personer ärendet avser, och
- vilka överväganden som ligger till grund för nämndens förslag till beslut (5 kap. 9 § SOSFS 2014:5).

Utöver detta ska ett beslutsunderlag som gäller en insats enligt socialtjänstlagen också innehålla uppgifter om

- den enskildes uppfattning om sina behov och hur dessa kan tillgodoses
- den bedömning som har gjorts av den enskildes behov
- hur utredningen har genomförts
- den bedömning som har gjorts av den enskildes förmåga att själv tillgodoses sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt
- vilka andra insatser som har övervägts tillsammans med den enskilde, och
- målet eller målen för den insats som föreslås (5 kap. 10 § SOSFS 2014:5).

Dokumentation hos socialnämnden

Nämndens uppdrag till en utförare ska dokumenteras. Dokumentationen ska bl.a. innehålla uppgifter om vilken bedömning som nämnden har gjort av den enskildes behov, vad som ingår i uppdraget och vilket eller vilka mål som gäller för insatsen (5 kap. 22 § SOSFS 2014:5).

Vid beslut om insatser i form av kontaktperson, kontaktfamilj eller särskilt kvalificerad kontaktperson enligt 3 kap. 6 b § SoL bör uppgifter om hur insatsen ska genomföras dokumenteras i en genomförandeplan som upprättas av nämnden i samråd med den enskilde och uppdragstagaren (allmänna råd till 5 kap. 22 § SOSFS 2014:5).

Genomförandeplan som upprättas hos utföraren

Hur en insats ska genomföras bör dokumenteras i en genomförandeplan som upprättas hos utföraren med hänsyn tagen till den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Planen bör upprättas med utgångspunkt i den beslutande nämndens uppdrag till utföraren. Om uppdraget gäller vård i ett hem för vård eller boende, bör genomförandeplanen även upprättas med utgångspunkt från nämndens vårdplan. (Allmänna råd till 6 kap. 2 § SOSFS 2014:5). Det bör vidare framgå av genomförandeplanen hur utföraren ska samverka med nämnden, andra utförare eller andra huvudmän, t.ex. hälso- och sjukvården, skolan eller Arbetsförmedlingen (allmänna råd till 6 kap. 2 § SOSFS 2014:5). Det ges även i allmänna råd till 6 kap. 2 § SOSFS 2014:5 ytterligare rekommendationer om vad en genomförandeplan bör innehålla.

Behoven förändras

För att kunna uppmärksamma behov av att ändra eller utöka beslutade insatser behöver socialnämnden följa upp dem.⁷⁵ Utgångspunkten för uppföljningen kan vara de mål för insatsen som formulerats i genomförandeplanen.

Om behoven hos den enskilde förändras på ett sätt som gör att nämnden bedömer att den beslutade insatsen inte längre svarar mot den enskildes behov, ska detta dokumenteras. Av dokumentationen ska det också framgå vilka åtgärder som har vidtagits av nämnden för att anpassa insatsen till den enskildes behov. (5 kap. 24 § SOSFS 2014:5).

Läs mer i kapitlet [Att följa upp insatserna](#)

⁷⁵ Prop. 2006/07:38 s. 12

Att utreda våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

Med föreskrifterna och de allmänna råden (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer skärps kommunernas ansvar att ingripa när ett barn misstänks ha blivit utsatt för våld eller bevittnat våld av eller mot en närstående.

Socialnämndens utredningsskyldighet

När socialnämnden får kännedom om att ett barn kan ha

1. utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående, eller
2. bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot en närstående

ska nämnden utan dröjsmål inleda en utredning om barnets behov av stöd och hjälp.

6 kap. 1 § SOSFS 2014:4.

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden (11 kap. 1 § SoL).

När det gäller barn som kan vara i behov av skydd eller stöd har nämnden ett långtgående utredningsansvar. Om nämnden får kännedom om något som kan innebära att nämnden kan behöva ingripa till ett barns skydd eller stöd kan en utredning genomföras oavsett barnets eller vårdnadshavarens inställning.⁷⁶ Utredningar som gäller barn som kan behöva skydd bör enligt förarbetena ha högsta prioritet inom socialtjänsten och ska inledas utan dröjsmål.⁷⁷

En utredning av ett barns behov av skydd eller stöd ska inte göras mer omfattande än vad som behövs och utredningen ska bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet (se 11 kap. 2 § första stycket SoL). Bestämmelserna omfattar såväl utredningar i fall som avses i bestämmelsen om anmälningskyldighet och utredningar om behov av stödinsatser i andra fall.⁷⁸

Om det under en förhandsbedömning framkommer uppgifter om att ett barn kan ha utsatts för våld eller bevittnat våld ska en utredning inledas enligt 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4.

⁷⁶ Prop. 2012/13:10 s. 55

⁷⁷ Prop. 1996/97:124 s. 110

⁷⁸ Prop. 1996/97:124 s. 180

I förarbetena anges att en ansökan till socialnämnden alltid ska leda till att en utredning inleds. Samma sak gäller när en annan myndighet eller en domstol begär ett yttrande från nämnden, till exempel en åklagare.⁷⁹

BBIC – stöd för socialnämndens arbete

Socialstyrelsen har utvecklat handläggnings- och dokumentationssystemet Barns behov i centrum (BBIC) som stöd för socialnämndens arbete med barn och unga. Från halvårsskiftet 2015 finns en uppdaterad version av systemet tillgänglig. Nya BBIC har uppdaterats utifrån aktuella regelverk. Uppdateringen har också gjorts utifrån aktuell forskning vad gäller tecken på att barn far illa och kända risk- och skyddsfaktorer för framtida psykosociala problem. Dessutom har professionens erfarenheter av BBIC bidragit till förändringen.

Systemet ger stöd genom hela processen, från aktualisering till dess att en eventuell insats är avslutad. Det är även tänkt att fungera som ett verktyg för systematisk verksamhetsuppföljning på aggregerad nivå av socialnämndens arbete med barn och unga. BBIC kan vara ett stöd för nämnden i arbetet med att utveckla ett ledningssystem för kvalitet [76].

Underrättelse om att en utredning inleds

Den som berörs av en så kallad barnavårdsutredning enligt 11 kap. 2 § SoL ska, om inte särskilda skäl talar mot det, genast underrättas om att en utredning har inletts (11 kap. 2 § tredje stycket SoL). Det får inte råda något tvivel om att en utredning pågår. Vårdnadshavarna ska alltid informeras om nämndens beslut och avsikten med att genomföra utredningen.⁸⁰ Däremot kan socialnämnden i vissa fall dröja med att underrätta vårdnadshavaren (se 11 kap. 2 § tredje stycket SoL). Socialnämnden bör samråda med polis eller åklagare innan vårdnadshavaren underrättas om att en utredning inleds vid misstanke om vissa brott och den misstänkte är en närstående (SOSFS 2014:6).

Av JO-beslut framgår att om barnet har två vårdnadshavare ska båda underrättas oavsett om de bor tillsammans eller inte.⁸¹

Beslutet att inleda en utredning kan således inte undanhållas för vårdnadshavaren, men i vissa situationer kan nämnden vänta något med att informera en vårdnadshavare om att en utredning har påbörjats.⁸² Det måste dock finnas särskilda skäl till varför en underrättelse inte görs direkt efter att en utredning inletts (11 kap. 2 § tredje stycket SoL).

Dessa skäl kan enligt förarbetena⁸³ vara:

- när vårdnadshavaren eller någon annan familjemedlem är misstänkt för övergrepp mot barnet, och polisutredningen befinner sig i ett känsligt läge. I en sådan situation behöver polisens och socialtjänstens utredningar samordnas.

⁷⁹ Prop. 2012/13:10 s. 60

⁸⁰ Prop. 1996/97:124 s 110

⁸¹ JO:s beslut den 28 november 2001, dnr 3846-2001

⁸² Prop. 2012/13:10 s. 62

⁸³ Prop. 2012/13:10 s. 62

- om barnet är misstänkt för att ha begått brott, och om vårdnadshavaren underrättas kan det innebära ett men för brottsutredningen.
- om barnet självt har önskemål om att socialtjänsten avvaktar med att underrätta vårdnadshavarna. Barnet kan ha vänt sig till socialtjänsten och berättat om förhållanden i hemmet som föranleder en utredning, men motsätter sig att vårdnadshavarna kontaktas. Det kan bl.a. handla om barn som rymmer eller kastas ut hemifrån eller situationen där någon utsatts för hedersrelaterat våld. I dessa lägen kan socialnämnden behöva tala med personer i barnets professionella nätverk, ha ytterligare samtal med barnet och i särskilt allvarliga fall planera för hur skyddet av barnet ska utformas innan vårdnadshavaren informeras om att en utredning inletts.

Läs mer: *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)*

Barns rätt att komma till tals

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad (11 kap. 10 § första stycket SoL).

Barnets rätt att uttrycka sina åsikter i saker som berör det personligen innebär enligt förarbetena att barnets inställning ska klargöras utan att barnet för den skull ställs inför svåra valsituationer.⁸⁴ Behovet av att klarlägga barnets inställning är särskilt stort i de fall då barnet är i behov av skydd. Ett barn kan framföra sina åsikter muntligt, skriftligt eller på annat sätt.⁸⁵

Barn som har fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen. Barn som inte fyllt 15 år får höras i domstol om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det (11 kap. 10 § andra stycket SoL).

Det framgår av förarbetena att det är viktigt att ta reda på om barnet har kunnat ta emot och förstå vad informationen innebär. Socialnämnden har en skyldighet att se till att barnet får relevant information om vad som pågår, vad som planeras och som har med barnets situation att göra. I förarbetena anges vidare att information bör ges vid flera tillfällen under hela handlägningsprocessen. Det är också angeläget att informationen inte ges på sätt som är olämpligt för barnet. Det krävs lyhördhet från den som ska informera. Att informera barnet kräver förmåga att lyssna till och förstå barnet och att leva sig in i hans eller hennes situation. Informationen måste anpassas på ett sådant sätt att barnet eller den unge kan ta till sig den.⁸⁶ Att samtalsmiljön känns trygg för barnet och metoder och arbetssätt är väl anpassade till

⁸⁴ Prop. 1996/97:124 s. 98

⁸⁵ Prop. 2012/13:10 s. 135

⁸⁶ Jfr proposition 2006/07:129 Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m. s. 38 och s. 112

barnets förutsättningar är andra betydelsefulla faktorer för att barnets åsikter ska kunna inhämtas.⁸⁷

Läs mer: *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)*

Att tala med barn om våldet

Det kan finnas många hinder för barn att berätta om sina upplevelser av våld av eller mot närstående. Barnet kan ha svårt att komma ihåg vad som hänt, ha minnesluckor, känna hopplöshet och ångest och vara rädd för konsekvenserna av att berätta om vad som inträffat. I vissa fall kan barnet ha avkrävts tystnadslöfte eller hotats [77].

Barn kan ha svårt att berätta och uttrycka sina känslor och behov, exempelvis p.g.a. rädsla och lojalitet med föräldrarna. För barnet kan det därför kännas tryggt att vid kontakten med socialtjänsten ha med någon annan närstående person som stöd.

Om barnet befinner sig i en pressad situation i förhållande till sina föräldrar måste man acceptera att barnet inte alltid vill eller kan berätta om sina förhållanden. Barnet får under inga förhållanden pressas på ställningstaganden och synpunkter.⁸⁸ Barnet har rätt att uttrycka sin åsikt, men ingen skyldighet.

Utredaren behöver också på olika sätt underlätta för barnet, exempelvis genom att visa att hon eller han förstår. Utredaren kan hänvisa till sina erfarenheter av att ha träffat andra barn i liknande situationer eller berätta vad man redan känner till om familjens situation. Barnet behöver få veta att våld inte kan accepteras, samtidigt som föräldrarna som personer inte får fördömas. Det är de våldsamma och hotfulla handlingarna som är felaktiga.

Det kan behövas flera möten med barnet för att det ska få förtroende för utredaren och berätta vad som har hänt och hur det har upplevt det. Det kan också behövas för att ett samtal kan aktualisera både nya minnen och svåra känslor hos barnet som kan behöva följas upp. Barnet kan behöva stöd efter att i samtal ha berättat om och aktualiserat skrämmande upplevelser.

Ibland kan samtal med utredaren få negativa konsekvenser för barnet. Efter samtalen med socialtjänsten kan barnet få skuldskänslor och i en del fall bli hotat eller på annat sätt ställas till svars för vad det berättat. Det är angeläget att socialnämnden i den situationen tar ställning till om barnet behöver akut skydd.

Naturligtvis bör samtal med barn alltid genomföras varsamt och med hänsyn till barnets situation och individuella förutsättningar. Det är av särskild vikt att respektera den lojalitetskonflikt som barnet kan befinna sig i.⁸⁹

Läs mer: *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)*

⁸⁷ Prop. 2012/13:10 s 37-39

⁸⁸ Proposition 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn s 34

⁸⁹ Prop. 2009/10:192 s. 33

Vårdnadshavarens samtycke

Vid en utredning om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd har socialnämnden rätt att tala med barnet utan samtycke av vårdnadshavaren, och utan att vårdnadshavaren är närvarande (11 kap. 10 § tredje stycket SoL). Vårdnadshavarens rätt att bestämma över barnet får i en sådan situation stå tillbaka.⁹⁰ Att socialtjänsten har möjlighet att samtala med barnet utan att vårdnadshavaren är närvarande innebär inte att samtalet måste genomföras på det sättet. Man får avgöra från fall till fall om det finns anledning att använda sig av möjligheten att prata med barnet utan vårdnadshavarens närvaro, utifrån barnets behov och ärendets karaktär. Socialsekreteraren måste vara lyhörd för vårdnadshavarens och barnets synpunkter. I vissa fall kan vårdnadshavarens närvaro leda till ett bättre resultat.⁹¹

Någon regel om att vårdnadshavarens inställning ska kontrolleras före samtalet finns inte. Däremot följer av bl.a. 1 kap. 1 § och 3 kap. 5 § SoL att vårdnadshavaren bör informeras om samtalet innan det genomförs. Det kan ofta vara av stor betydelse för barnets bästa att eftersträva ett samtycke, även om samtalet i och för sig får genomföras utan sådant. Socialnämnden kan t.ex. i samband med diskussion om tid och plats för samtalet informera vårdnadshavaren om vad samtalet kommer att handla om, och söka förankra behovet av att det genomförs på ett för barnet bra sätt.⁹²

Bedöma risken för ytterligare våld

Nämnden ska vidare bedöma risken för att barnet kommer att utsättas för eller bevittna ytterligare våld.

6 kap. 1 § SOSFS 2014:4

En utredning som rör våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld ska också innehålla en bedömning av risken för att barnet utsätts för ytterligare våld. Även när ett barn har utsatts för våld av sin partner eller utsatts för hedersrelaterat våld ska nämnden bedöma risken för ytterligare våld (5 kap. 1 § SOSFS 2014:4).

Säkerhetsplanering

Det är viktigt att socialtjänsten har ett säkerhetstänkande och ett arbetssätt som underlättar för barnen i situationer som kan vara riskfyllda. Det kan exempelvis handla om att personal från socialtjänsten är med när barnet träffar föräldrarna efter ett förhör. För barn är det vanligen sådana situationer som är förenade med risk för påtryckning, hot eller ytterligare våld.

⁹⁰ Prop. 2009/10:192 s. 33

⁹¹ Prop. 2009/10:192 s. 33

⁹² Prop. 2009/10:192 s. 33

Utredningens innehåll

Socialnämnden bör utreda bl.a.

- barnets behov av stöd och hjälp akut, inklusive vård eller boende i ett annat hem än det egna,
- våldets karaktär och omfattning,
- våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna,
- barnets egen uppfattning om våldet,
- vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet, och
- barnets behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Allmänna råd till 6 kap 1 § SOSFS 2014:4

En utredning till skydd och stöd för ett barn bör inriktas på barnets situation och behov samt på hur dess behov tillgodoses (SOSFS 2014:6).

Läs mer: *Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)*

Bevittnat våld och även själv utsatt för våld?

Våld mot kvinnor av närstående och våld mot barn förekommer i många fall samtidigt.⁹³ Det är därför viktigt att socialtjänsten uppmärksammar att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp även själva kan ha blivit utsatta för någon form av våld eller övergrepp. Barn som har varit utsatta för våld har även en förhöjd risk att som vuxna själva misshandla sina barn [78].

Barnets behov av insatser både med anledning av att ha bevittnat våld och att självt blivit utsatt för våld behöver utredas enligt vad som framgår av 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4. Socialnämndens utredning behöver ofta samordnas med andra aktörer t.ex. polisen när det pågår en brottsutredning.

Om det finns syskon i familjen är det viktigt att socialnämnden tar ställning till om även deras behov ska utredas (se 11 kap 1 § SoL och 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4).

Polisanmälan

Om det finns en misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, bör en polisanmälan skyndsamt göras, såvida det inte strider mot barnets bästa. Om det är oklart huruvida en polisanmälan ska göras, bör polis eller åklagare konsulteras (SOSFS 2014:6). När socialnämnden anmäler en misstanke om brott mot ett barn behöver det inte finnas någon misstänkt gärningsperson, utan det är just misstanken om ett brott som anmäls. Socialnämndens polisanmälan kräver inte att vårdnadshavaren eller barnet samtycker, inte heller att dessa informeras i förväg.

⁹³ Prop. 2006/07:38 s. 23

Socialnämndens uppgift är att utreda barnets och familjens situation samt barnets behov av hjälp och skydd och polisens uppgift är att utreda om det har begåtts något brott.⁹⁴

Ett barn kan vara i behov av stöd av socialnämnden oavsett polisens och åklagarens ställningstagande med anledning av polisanmälan. Det är viktigt att socialnämnden fullgör sin utredningsskyldighet även i ärenden där någon förundersökning inte inleds eller läggs ner liksom vid en friande dom. Att en förundersökning läggs ner behöver inte innebära att ett brott inte är begånget. Det kan vara så att bevisningen inte räcker för att åklagaren ska kunna föra utredningen vidare till åtal. Om en förundersökning om brott mot barn läggs ner kan Åklagarmyndigheten bjuda in till ett möte. Här kan socialnämnden få viktig information för sitt fortsatta utredningsarbete.

Om det under socialnämndens fortsatta utredning framkommer nya uppgifter, som styrker ett misstänkt övergrepp, kan ny kontakt tas med polis eller åklagare.

Läs mer: Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)

Barnets behov av stöd och hjälp akut

Redan under utredningen kan barnet ha behov av insatser. Öppna insatser kan t.ex. vara kontaktperson, samtalskontakter eller hjälp till kontakt med hälso- och sjukvården/BUP.

Barnet kan behöva bo utanför hemmet om det finns ett skyddsbehov som måste tillgodoses. I vissa fall kan ett beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU bli aktuellt. Vård enligt LVU kan endast komma ifråga om samtycke inte finns av den eller dem som har vårdnaden om barnet, eller när barnet har fyllt 15 år av honom eller henne själv (1 § LVU). Om samtycke finns ska en placering göras enligt socialtjänstlagen. En placering utanför hemmet kan göras i ett familjehem eller hem för vård eller boende, HVB (6 kap. 1 § SoL).

Det kan finnas behov av att kunna begränsa barnets umgänge med vårdnadshavare eller att hålla barnets vistelseort hemlig. För detta krävs ett beslut om vård enligt LVU⁹⁵ om man inte kan få till stånd en frivillig överenskommelse.

Det är viktigt att socialtjänsten har i åtanke att barnets överlevnadsstrategier kan anta former som innebär att det kanske inte direkt visar att det behöver hjälp [79]. Hjälpbehovet kan bli synligt först i ett senare skede, då tillvaron stabiliserats och blivit tryggare. Barnets behov av stöd och hjälp kan också skifta över tid. Det är inte ovanligt att reaktioner på traumatiska händelser uppstår med viss fördröjning. Barn har också andra sätt än vuxna att uttrycka psykiskt lidande. En viktig kunskap är att symtom och reaktioner på trauma inte alltid är synliga. Många traumarelaterade symtom, t.ex. flera symtom på PTSD, finns dolda inom individen och förutsätter ofta frågor baserade på kunskap om deras karaktär för att bli upptäckta.

⁹⁴ JO:s beslut den 27 mars 2013, dnr 2827-2012

⁹⁵ Se 14 § LVU

Våldets karaktär och omfattning

När ett barn har utsatts för eller bevittnat våld bör socialnämnden utreda våldets karaktär och omfattning (allmänna råd till 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Avsikten är inte att utreda våldet ur ett brottsutredande perspektiv, utan för att kunna bedöma vilka konsekvenser våldet kan få för barnets hälsa och utveckling och vilka insatser till stöd och hjälp barnet kan behöva. Det kan också vara en del i bedömningen av risken för fortsatt våld.

Det våld som barnet kan ha bevittnat avser inte bara våld mellan föräldrarna, utan även av eller mot någon annan närstående till barnet. Andra närstående, som syskon till barnet eller till föräldrarna, mor- eller farföräldrar, kan också vara offer för eller utövare av det våld som barnet bevittnat.⁹⁶ Det är viktigt att få en uppfattning om när den utsatta senast blev utsatt för våld, hur lång tid våldet har pågått eller om det är en enstaka händelse, om våldet varit grovt och om det har trappats upp. Syftet är att få en uppfattning om vad barnet varit med om och var, t.ex. om det skett i hemmet eller om det ägt rum på annan plats.

Socialnämnden behöver bilda sig en uppfattning om våldet utifrån de uppgifter som vårdnadshavarna/föräldrarna, eventuellt andra närstående personer, syskon, andra referenspersoner och barnet lämnar. I ett ärende där det finns en misstanke om att våld förekommit mellan vuxna i familjen är det viktigt att utredaren träffar föräldrarna var för sig. Det finns annars en risk för att den som varit våldsutsatt inte vågar berätta om det som kan vara av vikt för barnets säkerhet och behov.

Om föräldrarna bestämt sig för att separera kan det i vissa fall finnas risk för ökat våld som får omedelbara konsekvenser för barnet om våldet finns mellan föräldrarna.

Hur våldet påverkat barnet och relationen till föräldrarna

En utredning till skydd eller stöd för ett barn bör inriktas på barnets situation och behov samt på hur barnets behov tillgodoses (SOSFS 2014:6).

I ett hem där våld förekommer är barnets situation ofta svår och otrygg. Risken är stor att miljön haft en negativ påverkan på barnet. Barnet kan ta avstånd från både den förälder som utövar våldet och den förälder som kanske inte förmått förhindra våldet eller skydda barnet. Barn kan också ha påverkats av våld som skett på annan plats, t.ex. hos en umgängesförälder. Hur barnets föräldrar hanterar denna situation kan också påverka barnets relation till dem.

Enligt allmänna råd till 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4 bör socialnämnden utreda våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna. För att göra detta kan socialnämnden exempelvis samtala med barnet och personer i dess närhet, t.ex. föräldrar, förskola, skola samt genom utlåtande från exempelvis BUP, ta reda på hur barnet påverkats och vilka konsekvenser det fått för barnets utveckling att ha utsatts för eller bevittnat våld.

Barnet måste skyddas från fortsatt hot och våld. Betydelsefulla aspekter som behöver uppmärksammas särskilt utifrån våldserfarenheten är t.ex.

⁹⁶ Prop. 2006/07:38 s. 31, prop. 2012/13:10 s. 98

barnets anknytning till föräldrarna, psykiska hälsa och eventuell traumatisering. Traumatiserade barn behöver få adekvat hjälp från t.ex. barn- och ungdomspsykiatri.

Barnets egen uppfattning om våldet

Socialnämnden bör bl.a. utreda barnets egen uppfattning om våldet (allmänna råd till 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Syftet med att utreda hur barnet uppfattat det är att få veta hur barnet påverkats för att bedöma vilket stöd och vilken hjälp barnet kan behöva.

Det är viktigt att låta barnet berätta i sin egen takt och att förmedla att det aldrig är barnets fel att våldet inträffat (se även 11 kap. 10 § SoL).

Upplevelser av det som inträffat skiljer sig från barn till barn. Om det finns flera barn i en familj där det förekommit våld eller andra övergrepp behöver varje barn få lämna sin egen beskrivning av hur det upplevt våldet.

Vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet

Det är inte ovanligt att såväl den utsatta som den som utövar våldet intalar sig eller tror att barn inte märkt och förstått vad som pågår i den utsträckning som de faktiskt har.

Av allmänna råd till 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4 framgår vidare att vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser bör utredas. Föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov är avgörande för barnets hälsa och utveckling. I BBIC utreds ett antal aspekter när det gäller föräldrarnas förmåga, som bygger på studier av hur föräldrarnas beteende påverkar barnet [80–82].

Följande sex aspekter av föräldrarnas förmåga har i forskningen identifierats som särskilt viktiga för att tillgodose barns och ungas behov [83]:

- grundläggande omsorg
- säkerhet
- känslomässig tillgänglighet
- stimulans
- vägledning och gränssättning
- stabilitet.

Enligt 6 kap. 1 § föräldrabalken, FB, har barn rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Vårdnadshavaren har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov enligt 6 kap. 1 § FB blir tillgodosedda (6 kap. 2 § FB).

Att som barnets närstående utöva våld, i synnerhet om det sker i barnets närvaro, är ett uttryck för bristande föräldraförmåga. Hos den som är utsatt för våldet kan föräldraförmågan brista både vad gäller att skydda barnet från våldssituationer och p.g.a. den psykiska ohälsa som våldet ger upphov till. Utsattheten gör det svårt att vara psykiskt och fysiskt tillgänglig som förälder i den utsträckning som barnet behöver. Det är också belagt att posttraumatisk stress kan störa samspel mellan barn och föräldrar [84].

Om föräldrarna har psykiska problem, beroendeproblematik eller om det förekommer våld i familjen kan de ha svårigheter att organisera familjens och barnens liv på ett stabilt och förutsägbart sätt [85].

Forskning visar att en förälder som misshandlat sina barn är mindre stödjande och visar färre positiva beteenden mot barnen som att ge beröm, förklara saker och delta i lek [86]. Föräldrarna känner kanske skuld, skam och rädsla och förnekar att något hänt som skulle kunna påverka hur barnet mår. Det är vanligt att de bagatelliserar och förringar våldet. Det är därför viktigt för socialtjänsten i mötet med föräldrarna att så långt möjligt försöka skapa en arbetsrelation och visa förståelse för att det kan vara svårt för dem att tala om våldets konsekvenser för barnet. En förälder kan tro sig skona barnen genom att undvika att tala om våldet. Effekten kan istället bli att barnet blir mer osäkert och oroligt när det utsätts för ett trauma som inte får benämnas [77].

Föräldrarna kan förneka att det förekommit våld eller hävda att barnet inte har sett något. De kan även anklaga varandra för våldet och det är inte alltid möjligt att klarlägga vad som inträffat. Oavsett vad som hänt är det socialnämndens ansvar att utreda barnets behov av insatser.

Om barnet bara bor hos ena föräldern och den andra föräldern inte känner till att det förekommer våld i det hem där barnet bor kan information från honom eller henne hämtas in med stöd av 11 kap. 2 § SoL. Genom att få kännedom om barnets situation kan den föräldern ta ställning till vad han eller hon kan göra för att hjälpa och stötta barnet. Det kan gälla omgångens omfattning eller möjligheten att begära ändring i vårdnaden.

Barnets behov av stöd och hjälp på kort och lång sikt

Socialnämnden bör utreda barnets behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt (allmänna råd till 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Förutom ett eventuellt behov av skydd kan behovet av insatser enligt vad som framkommit i forskning grovt delas in i olika nivåer [84]. Alla barn som har utsatts för eller bevittnat våld behöver få sina upplevelser bekräftade av vuxna. En del barn behöver särskilda stödinsatser, t.ex. i form av krisbearbetning, känslomässig bearbetning och jag-stödjande insatser. Vissa barn som utvecklat en egen problematik utifrån våldsupplevelsen, t.ex. PTSD eller beteendeproblem, behöver dessutom specialiserat stöd med inriktning på sin specifika problematik.

Vilken sorts hjälp barnet kan behöva på kort och lång sikt beror bl.a. på om våldet utövats av personer som barnet ofta har kontakt med. Det är viktigt att ta reda på hur vårdnadshavarna planerar framtiden för sig och barnet samt vilket stöd och vilken hjälp de själva har tagit emot. Föräldrarnas inställning är också viktig av andra skäl. Ett barn som deltar i en stöd- eller hjälpverksamhet mot en förälders vilja kan försättas i en svår lojalitetskonflikt.

Barn som är aktuella inom socialtjänsten har många gånger behov av insatser från olika myndigheter och verksamheter. Därför behöver socialtjänsten ha en god samverkan med exempelvis förskolan, skolan och hälso- och sjukvården. Socialnämnden ska samverka externt för att skapa förutsättningar

för att samordna insatserna för ett våldsutsatt barn eller barn som bevittnat våld så att de inte motverkar varandra (3 kap. 10 § SOSFS 2014:4).

Insatser kan behövas både från socialtjänstens sida och från hälso- och sjukvården. Kommunen ska tillsammans med landstinget upprätta en individuell plan när en enskild har behov av insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården (2 kap. 7 § SoL).

Ändring av umgänge eller vårdnad

Nämnden bör vidare utreda om någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge, förmyndarskap eller målsägandebiträde enligt 5 kap. 2 § första stycket socialtjänstförordningen (2001:937).

Allmänna råd till 6 kap. 1 § 2014:4

Om socialnämnden vid exempelvis en utredning med anledning av att ett barn utsatts för eller bevittnat våld får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmyndarskap, är nämnden skyldig att göra en framställan eller ansökan till domstol om detta. Detsamma gäller om nämnden bedömer att ett barn är i behov av målsägandebiträde. (5 kap. 2 § första stycket socialtjänstförordningen [2001:937], SoF).

Det kan t.ex. under en barnavårdsutredning komma fram uppgifter om att barnet far illa av det umgänge som det har med en förälder, för att föräldern utsätter eller har utsatt den andre föräldern för våld eller andra övergrepp, samt att umgänget därför inte är till barnets bästa.

Om en förälder utsätter barnet eller någon annan familjemedlem för våld, trakasserier eller annan kränkande behandling är det i princip bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Det är knappast möjligt att tillgoda barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för gemensam vårdnad om den ena föräldern gör sig skyldig till övergrepp mot den andra, eller någon annan i familjen.⁹⁷

Om föräldrarna har gemensam vårdnad och en av dem brister i omsorgen om barnet ska domstolen anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Om även den föräldern brister i omsorgen om barnet, ska domstolen flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Socialnämnden har talerätt i dessa frågor (6 kap. 7 § FB).

Innan nämnden gör en framställning eller en ansökan kan det vara lämpligt att föräldrarnas inställning i frågan hämtas in och att föräldrarna i första hand utnyttjar sin egen talerätt. Socialnämnden har alltid skyldighet att väcka talan rörande barnets vårdnad eller umgänge (5 kap. 2 § SoF, 6 kap. 7 § och 6 kap. 15 a § FB).

Det är viktigt att socialnämnden verkligen uppmärksammar de fall där en åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad eller umgänge och att en ändring övervägs i tillräcklig omfattning. Samarbete med familjerätten kan vara nödvändigt.

⁹⁷ Proposition 2005/06:99 Nya vårdnadsregler s. 51

Sekretessfrågor

Barns sekretess i förhållande till vårdnadshavare

Huvudregeln är att en vårdnadshavare i egenskap av part har rätt att ta del av allt material som tillförs ett pågående ärende (16 § FL och 10 kap. 3 § OSL). Denna rätt är dock inte oinskränkt. Av 10 kap. 3 § OSL framgår att en uppgift, en handling eller annat material inte får lämnas ut om det med hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagt material inte röjs. I sådana fall ska enligt bestämmelsen myndigheten på annat sätt lämna parten upplysning om vad materialet innehåller i den utsträckning det behövs för att parten ska kunna ta till vara sin rätt och det kan ske utan allvarlig skada för det intresse som sekretessen ska skydda.

I 12 kap. 3 § OSL finns en särskild bestämmelse om sekretess i förhållande till vårdnadshavare och som gäller oavsett barnets ålder. Enligt denna bestämmelse gäller sekretess även i förhållande till vårdnadshavaren bl.a. om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. Med betydande men avses exempelvis att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas ut.⁹⁸

Sekretessregeln tar sikte på de mest angelägna fallen, där det kan finnas behov av att skydda barnet mot vårdnadshavaren. Det kan vara fråga om särskilt integritetskänsliga uppgifter eller andra uppgifter som kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt som allvarligt skadar barnet. Det framgår av lagens förarbeten att det inte är tillräckligt att barnet tycker att det är obehagligt eller tror att vårdnadshavaren kommer att vidta åtgärder som han eller hon motsätter sig, men som inte kan anses medföra betydande men för barnet.⁹⁹

Om att sekretessbelägga adress för våldsutsatta och deras barn vid boende på skyddat boende eller annat tillfälligt boende, se vidare s. 113.

När det gäller barnavårdsutredningar när en vårdnadshavare har skyddade personuppgifter, se vidare s. 156.

Sekretess till skydd för en enskild gäller som huvudregel inte i förhållande till den enskilde själv, och som enskild kan man samtycka till att en sekretessbelagd uppgift lämnas ut om inte annat anges i OSL (10 kap. 1 § och 12 kap. 2 § första stycket OSL). Om sekretessbelagda uppgifter som rör barn under 18 år behöver röjas måste båda vårdnadshavarna (om det finns två) samtycka till att informationen lämnas ut. Beroende på barnets ålder och mognad kan även barnet själv behöva lämna sitt samtycke. I förarbetena till den gamla sekretesslagen uttalades att när det gäller ungdomar kan det beroende på deras ålder och utveckling många gånger vara tillräckligt med deras eget samtycke.¹⁰⁰

⁹⁸ Proposition 1988/89:67 Om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m. s. 38

⁹⁹ Prop. 1988/89:67 s. 38

¹⁰⁰ Proposition 1979/80:2 Med förslag till sekretesslag m.m. s. 330

Hemlighålla barnets vistelseort vid LVU-placering

Det finns en särskild sekretessbestämmelse som direkt riktar sig mot föräldrars insyn. Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården enligt LVU får socialnämnden besluta att hemlighålla barnets vistelseort för föräldrar eller vårdnadshavare (14 § LVU, 26 kap. 2 § OSL). Ett beslut om att inte röja barnets vistelseort kan överklagas (41 § LVU).

Analysera och bedöma vilka insatser som behövs

Det är barnets behov av insatser som är styrande. Barnet ska alltid få individuellt anpassade insatser utifrån sina specifika behov. Att det finns ett visst basutbud eller en viss verksamhet i en kommun innebär inte att den passar alla barn, utan en insats kan behöva tillskapas speciellt för ett visst barn.

Bedöma behov

Bedömning av små barns symtom och behandlingsbehov är en svår uppgift, som kräver goda kunskaper om utvecklingspsykologi, anknytningsteori och traumasymtom. Forskning kan ge generell kunskap om barns och ungas utveckling, anknytningsmönster och separationseffekter samt risk- och skyddsfaktorer. Det är många gånger nödvändigt att konsultera BUP om konsekvenserna för ett barn som lever med våld.

Det är också viktigt att beskriva på vilket sätt de föreslagna insatserna kan hindra eller undanröja riskfaktorer och understödja skyddsfaktorer för just det enskilda barnet.

Val av insatser

Nämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp är utformade med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

Socialnämnden ska erbjuda barnet insatser med utgångspunkt i dess olika behov av

1. skydd,
2. råd och stöd, och
3. vård och behandling.

7 kap. 3 § SOSFS 2014:4

Dokumentation vid handläggning, genomförande och uppföljning av insatser

Socialstyrelsen har tagit fram nya reviderade föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS. Nedan följer ett urval av tillämpliga bestämmelser.

Läs mer: SOSFS 2014:5 samt Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten (2015)

Dokumentera beslutsunderlaget

Inför nämndens beslut i ett ärende ska faktiska omständigheter, händelser av betydelse och bedömningar som ligger till grund för nämndens beslut sammanställas i ett beslutsunderlag. Av beslutsunderlaget ska det framgå

- vad ärendet gäller
- vem eller vilka personer ärendet avser, och
- vilka överväganden som ligger till grund för nämndens förslag till beslut.

Ett beslutsunderlag som gäller ett omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU, ska också innehålla uppgifter om målet eller målen för den insats som föreslås (5 kap. 9 § SOSFS 2014:5). Utöver detta ska ett beslutsunderlag som gäller insats enligt socialtjänstlagen också innehålla uppgifter om

- den enskildes uppfattning om sina behov och hur dessa kan tillgodoses
- den bedömning som har gjorts av den enskildes behov
- hur utredningen har genomförts
- den bedömning som har gjorts av den enskildes förmåga att själv tillgoda sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt
- vilka andra insatser som har övervägts tillsammans med den enskilde, och
- målet eller målen för den insats som föreslås (5 kap 10 § SOSFS 2014:5).

Dokumentation hos socialnämnden

Nämndens uppdrag till en utförare ska dokumenteras. Dokumentationen ska bl.a. innehålla uppgifter om vilken bedömning som nämnden har gjort av den enskildes behov, vad som ingår i uppdraget och vilket eller vilka mål som gäller för insatsen (5 kap. 22 § SOSFS 2014:5).

Vid beslut om insatser i form av kontaktperson, kontaktfamilj eller särskilt kvalificerad kontaktperson enligt 3 kap. 6 b § SoL bör uppgifter om hur insatsen ska genomföras dokumenteras i en genomförandeplan som upprättas av nämnden i samråd med den enskilde och uppdragstagaren (allmänna råd till 5 kap. 22 § SOSFS 2014:5).

Genomförandeplan som upprättas hos utföraren

Hur en insats ska genomföras bör dokumenteras i en genomförandeplan som upprättas hos utföraren, med hänsyn tagen till den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Planen bör upprättas med utgångspunkt i den beslutande nämndens uppdrag till utföraren. Om uppdraget gäller vård i ett hem för vård eller boende, bör genomförandeplanen även upprättas med

utgångspunkt från nämndens vårdplan (allmänna råd till 6 kap. 2 § SOSFS 2014:5).

Det bör vidare framgå av genomförandeplanen hur utföraren ska samverka med nämnden, andra utförare eller andra huvudmän, t.ex. hälso- och sjukvården, skolan eller Arbetsförmedlingen (allmänna råd till 6 kap. 2 § SOSFS 2014:5). Det ges även i allmänna råd till 6 kap. 2 § SOSFS 2014:5 ytterligare rekommendationer om vad en genomförandeplan bör innehålla.

Barnets och vårdnadshavarens delaktighet är viktig. Barnet ska ges information om vad de beslutade insatserna innebär för honom eller henne. Barnet ska också ges möjlighet att uttrycka sin inställning till de planerade insatserna.¹⁰¹

Vårdplan och genomförandeplan vid vård i familjehem eller HVB

När någon behöver vårdas i ett HVB eller i ett familjehem ska en plan upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna (vårdplan) enligt 11 kap. 3 § första stycket SoL. För barn och unga som vårdas i ett HVB eller i ett familjehem ska en plan upprättas över hur vården ska genomföras (genomförandeplan) enligt 11 kap. 3 § andra stycket SoL.

Läs mer: **Barn och unga i familjehem och HVB – handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter (2013) samt Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)**

Behoven förändras

För att kunna uppmärksamma behov av att ändra eller utöka beslutade insatser behöver socialnämnden följa upp dem.¹⁰² Det är ett grundläggande kvalitetskrav att beslutade öppna insatser ska följas regelbundet av socialnämnden under genomförandet av insatsen, tillsammans med den som utför insatsen och berörda barn och familjer.¹⁰³ Det är viktigt att barn själva får uttrycka sina åsikter i samband med uppföljningar och utvärderingar av beslut och åtgärder som rör dem, t.ex. när det gäller det stöd eller den vård de får.¹⁰⁴ Uppföljningen av öppna insatser enligt socialtjänstlagen bör enligt SOSFS 2014:6 göras i samråd med den som utför insatsen. Utgångspunkten för uppföljningen av insatsen bör vara de mål som finns beskrivna i det underlag som ligger till grund för beslutet samt den individuella planen enligt 2 kap. 7 § SoL eller genomförandeplanen, om sådana finns.

Socialnämnden ska noga följa vården av de barn och unga som vårdas i ett familjehem, jourhem eller HVB. Det framgår av bestämmelserna i 6 kap. 7 b § första stycket SoL. Hur detta ska gå till regleras närmare i andra stycket samma bestämmelse. Socialnämnden är också skyldig att minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs och hur vården bör inriktas och utformas (6 kap. 8 § SoL). För barn och unga som placeras för

¹⁰¹ Jfr 11 kap. 10 § SoL

¹⁰² Prop. 2006/07:38 s. 12

¹⁰³ Prop. 2012/13:10 s. 102 ff

¹⁰⁴ Proposition 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige s. 17

vård utanför det egna hemmet med stöd av LVU finns motsvarande bestämmelser i 13 § LVU.

I 11 kap. 4 a § SoL finns bestämmelser om uppföljning av ett barns situation när en utredning som gäller barnets behov av stöd och skydd avslutats utan beslut om insats.

Om behoven hos barnet förändras på ett sätt som gör att nämnden bedömer att den beslutade insatsen inte längre svarar mot barnets behov, ska detta dokumenteras. Av dokumentationen ska det också framgå vilka åtgärder som har vidtagits av nämnden för att anpassa insatsen till barnets behov. (5 kap. 24 § SOSFS 2014:5).

Läs mer: **Barn och unga i familjehem och HVB – handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter (2013)** samt **Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)**

Att utreda våldsutsatta barn under 18 år i vissa situationer

Om den som är under 18 år har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner eller hedersrelaterat våld, ska även bestämmelserna om utredning i 6 kap. gälla.

5 kap. 2 § SOSFS 2014:4

När socialnämnden får kännedom om att ett barn kan ha utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående, eller bevittnat våld av eller mot en närstående ska nämnden utan dröjsmål inleda en utredning om barnets behov av stöd och hjälp.

6 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Det är inte ovanligt att barn under 18 år utsätts för våld av flick- eller pojkvänner. Våld kan också utövas i situationer där en flicka betraktas som kvinna, till exempel vid hedersrelaterad brottslighet. Begreppet ”kvinna” är inte avgränsat nedåt i ålder, utan omfattar även barn under 18 år.¹⁰⁵ Även om tonåringar definitionsmässigt fortfarande är barn, kan de utsättas för partnervåld på samma sätt som vuxna. De kan även utsättas för hedersrelaterat våld. Deras våldsutsatthet kan föra med sig behov av insatser som liknar behoven hos våldsutsatta vuxna.

I ärenden som gäller

- den som är under 18 år och som har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner eller
- den som är under 18 år och som utsatts för hedersrelaterat våld

gäller bestämmelserna i 5 kap. SOSFS 2014:4 och 6 kap. SOSFS 2014:4 samtidigt. Dessa ärenden utreds alltid inom ramen för en barnavårdsutredning.

¹⁰⁵ Prop. 2006/07:38 s. 31

Partnervåld bland dem under 18 år

Genom lagändringar som trädde i kraft den 1 juli 2014 får den som är under 18 år inte ingå äktenskap. Möjligheten för underåriga att få dispens från ålderskravet har tagits bort.¹⁰⁶ Samtidigt infördes i brottsbalken, BrB, två nya brott, äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa (4 kap. 4 c och 4 d §§ BrB).

För samboförhållanden etc. ställs dock inte ålderskrav upp.¹⁰⁷

Läs mer: Uppslagsdel

Hedersrelaterat våld bland dem under 18 år

Målet i ärenden som rör barn är många gånger att barn och föräldrar ska kunna ha en fungerande relation. I ärenden med hedersrelaterad problematik kan en sådan strävan ibland innebära stora risker, samtidigt som familjen inte sällan är särskilt viktig för dessa ungdomar.¹⁰⁸ Därför är det nödvändigt att iaktta stor försiktighet och utifrån den utsattas bästa i sådana situationer bedöma vilka insatser som bäst kan gagna ungdomen på kort och lång sikt.¹⁰⁹

När insatser ges till flera i en familj ska de samordnas med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta (3 kap. 9 § SOSFS 2014:4).

Läs mer: Vänd dem inte ryggen – utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck (2014)

¹⁰⁶ Prop. 2013/14:208 s. 6 och 22 ff

¹⁰⁷ Prop. 2006/07:38 s. 31

¹⁰⁸ Länsstyrelsen i Östergötland har sedan 2005 olika nationella regeringsuppdrag för att förhindra och förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Länsstyrelsen driver inom ramen för uppdraget ett nationellt kompetensteam för råd och konsultation, som vänder sig till yrkesverksamma eller ideella föreningar avseende barn eller ungdom som är eller misstänks utsättas för hedersrelaterat förtryck, våld, barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning.

¹⁰⁹ I betänkandet *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap* (SOU 2012:35) redogörs för Kvinnors nätverks/Linnamottagningens erfarenheter i frågan om förändringsarbete i familjer där unga människor har omhändertagits eller själva lämnat sina familjer på grund av hedersrelaterat våld eller förtryck.

Insatser till våldsutsatta vuxna

Behov hos våldsutsatta varierar. Socialnämndens insatser måste därför anpassas till behov och omständigheter i det enskilda fallet. Insatserna ska vidare samordnas så att de inte motverkar varandra (3 kap. 9 och 10 §§ SOSFS 2014:4). För att kommunen ska kunna ge ett behovsanpassat stöd kan det vara nödvändigt att samarbeta över kommungränserna, t.ex. när det gäller skyddade boenden.

Socialnämnden ska erbjuda

1. våldsutsatta vuxna,
2. den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av en partner, eller
3. den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

insatser akut och på kort och lång sikt med utgångspunkt i behovet av skydd, stöd och hjälp. Utredningen, inklusive riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

7 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Nämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp har utformats med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

Nämnden bör såväl vid planering av verksamheten som i enskilda ärenden beakta de särskilda behov som en våldsutsatt kan ha på grund av bl.a.

- sin ålder,
- funktionsnedsättning,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- sin sexuella läggning,
- att hon eller han tillhör en nationell minoritet,
- att hon eller han har en utländsk bakgrund,
- missbruk och beroende, eller
- risken för hedersrelaterat våld.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

Stöd och hjälp

Socialnämnden bör kunna erbjuda stöd och hjälp i form av bl.a.

- information och råd,
- stödsamtal,
- hjälp att ordna stadigvarande boende,
- stöd i föräldraskap,
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer, och
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården och andra myndigheter, t.ex. Polisen och Skatteverket.

Allmänna råd till 7 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Information och råd

Den som är våldsutsatt behöver ofta information om t.ex. hur en polisanmälan görs, om rätten till målsägandebiträde i vissa fall, om möjligheten till kontaktförbud, inklusive kontaktförbud avseende gemensam bostad, om trygghetspaket, om rätten till skadestånd, om familjerättens arbete när det kan vara aktuellt och om vad frivilligorganisationer kan erbjuda. Sådan information kan behöva ges såväl akut som i ett senare skede. Denna information behöver bl.a. vara tillgänglig för personer med olika funktionsnedsättningar, på lätt svenska och på olika språk. Informationen kan behöva ges vid upprepade tillfällen.

Stödsamtal

Samtal kan vara av olika karaktär och omfattning. Vilken typ av samtal som kan bli aktuellt beror exempelvis på den våldsutsattas behov av stöd och hjälp på kortare och längre sikt, vem som utövat våldet, om personen lever kvar i en relation där våld förekommer, har lämnat den eller befinner sig mitt i en uppbrottsprocess.

För en person som vill leva kvar i en relation där hon eller han har utsatts för våld kan samtalen syfta till att stärka självkänslan, avlasta från skuld känslor och, om det är möjligt, öka personens handlingsutrymme och livskvalitet. Det är dock viktigt att vara uppmärksam på att samtalen inte medverkar till att individen utsätts för fara eller att barn riskerar att utsättas för eller bevittna våld.

En person som lämnat en relation där hon eller han utsatts för våld kan vara i behov av samtal som bl.a. syftar till att stärka självkänslan och minska känslor av skuld och skam.

Om en våldsutsatt person är ambivalent i fråga om att stanna kvar i en relation eller lämna den kan motiverande samtal behövas, i syfte att öka den egna motivationen till förändring.

Att delta i en samtalsgrupp för att kunna dela och utbyta tankar och känslor med andra som har liknande erfarenheter kan för en del våldsutsatta personer bidra till att de får möjlighet att bearbeta känslor och den kris som kan ha uppstått p.g.a. våldet.

En våldsutsatt person som är traumatiserad behöver ofta få hjälp till adekvat behandling inom psykiatrin.

Hjälp med att ordna stadigvarande boende

Socialnämnden bör kunna erbjuda den våldsutsatta stöd och hjälp bl.a. i form av hjälp att ordna ett stadigvarande boende (allmänna råd till 7 kap. 1 § SOSFS 2014:4).

Det kan vara boende i hemkommunen eller i en annan kommun, beroende på hur den individuella situationen ser ut. Därför är det värdefullt att socialnämnden har upparbetade kontakter och samverkar med både kommunala och privata hyresvärdar, såväl i den egna kommunen som i andra. Det kan också handla om att verka för att våldsutövaren erbjuds en ny bostad så att den våldsutsatta kan bo kvar i sitt hem.

En våldsutsatt person kan behöva få information om möjligheten att ansöka om insatser i en annan kommun om hon eller han behöver flytta på grund av våldet, men inte kan göra det utan att de insatser som hon eller han behöver lämnas. (Se 2 a kap. 8 § 2 SoL).

Läs mer i kapitlet **Socialnämndens ansvar samt Socialstyrelsens meddelandeblad nr 3/2011 Ansvarsfördelning mellan bostättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011**

Stöd i föräldraskapet

Med familjepedagogiska insatser avses t.ex. stödjande insatser i familjernas hem. Det kan röra sig om stödjande samtal och/eller pedagogiska insatser, oftast i kombination. Syftet är att hjälpa familjerna att strukturera sin vardag och att återupprätta och bevara positiva och hållbara familjerelationer. Målet är att alla familjemedlemmar ska ges möjlighet att utvecklas på ett konstruktivt sätt. En familjepedagog kan t.ex. vara ett stöd i föräldrarollen.

Det kan behövas ett stöd i föräldraskapet som innebär att se hur våldet påverkat barnet och relationen mellan barn och föräldrar och förstå barnets reaktioner och behov av att få trygghet, bekräftelse, stöd, svar på frågor och möjlighet till bearbetning. Det kan också handla om att ha ett adekvat förhållningssätt till barnet och dess beteende, i synnerhet om reaktionerna på en tidigare pressad situation kommer först i ett senare skede. Vidare kan det behövas stöd i samspelet med barnet.

Läs mer i kapitlet **Insatser till våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld**

Förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer

Socialnämnden bör kunna erbjuda våldsutsatta stöd och hjälp i form av att förmedla kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer (allmänna råd till 7 kap. 1 § SOSFS 2014:4).

Det handlar om information om vart det är möjligt att vända sig och t.ex. få stöd och hjälp utöver det som socialnämnden har beviljat, eller om personen av andra skäl önskar få kontakt med en ideell verksamhet. Det kan exempelvis gälla kvinno- och brottsofferjourer, trossamfund, intresseorganisationer av olika slag eller advokat.

Om det inte är helt klart att den enskilde endast önskar upplysningar ska hennes eller hans begäran uppfattas som en framställan om bistånd och avgöras i ett beslut.¹¹⁰ Det betyder att socialnämnden i kontakten med hjälpsökande våldsutsatt inte kan hänvisa personen generellt till frivilligorganisationer.¹¹¹

Hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvård och myndigheter

Socialnämnden bör kunna erbjuda hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården och olika myndigheter (allmänna råd till 7 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Det kan till exempel vara Polismyndigheten, Skatteverket, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller Kronofogdemyndigheten.

Den våldsutsatta kan exempelvis behöva information om telefonnummer eller adress till rätt person på den aktuella myndigheten. Det kan också handla om hjälp med att boka en tid. I vissa fall kan det även finnas behov av att följa med, t.ex. till en vårdcentral eller till Polismyndigheten.

Kontakt med hälso- och sjukvården

Den våldsutsatta kan behöva hjälp med kontakt med hälso- och sjukvården för vård, för att få fysiska skador omsedda och dokumenterade och/eller för professionell krisbearbetning.

Den våldsutsatta kan även behöva kontakt med hälso- och sjukvården för att få någon typ av psykoterapeutisk eller annan behandling.

Kontakt med Polismyndigheten m.fl.

En våldsutsatt person kan såväl i ett akut som i ett senare skede behöva hjälp med att kontakta Polismyndigheten om hon eller han vill göra en polisanmälan. Det är dock den våldsutsatta personen som bestämmer om en anmälan ska göras, och ska inte känna sig pressad till det.

Om den våldsutsatta gjort polisanmälan kan hjälp även behövas i kontakten med Polismyndigheten i samband med brottsutredningen eller för att t.ex. ansöka om kontaktförbud.

Det kan också finnas behov av kontakt med andra rättsvårdande myndigheter, bl.a. i samband med en eventuell rättegång.

I mål som rör våld i nära relationer ställs ofta höga krav på uppgifter från den som utsatts för våldet, eftersom dessa många gånger är den huvudsakliga

¹¹⁰ Se JO:s ämbetsberättelser 1987/88 s. 155 och 1997/98 s. 347

¹¹¹ Jfr RÅ 2007 ref. 43

bevisningen. Därför är det viktigt att ett målsägandebiträde förordnas tidigt under rättsprocessen, för att den våldsutsatta ska få det stöd och den hjälp som kan behövas.

Om brottsskadeersättning och målsägandebiträde, se vidare i Uppslagsdel.

Kontakt med Skatteverket

Socialnämnden kan behöva hjälpa till i kontakterna med Skatteverket. Den våldsutsatta kan behöva få information om vilka konsekvenser olika typer av skyddade personuppgifter kan få och möjlighet att diskutera vilken form av skydd som kan vara till stöd för den enskilde.

Läs mer i kapitlet **Skyddade personuppgifter**

Kontaktperson

Socialnämnden kan utse en särskild kontaktperson med uppgift att hjälpa den enskilde och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det (3 kap. 6 b § första stycket SoL). Kontaktpersonens uppgift är att fungera som ett personligt stöd och hjälpa till på olika sätt. En våldsutsatt person kan många gånger behöva kontakt med flera olika myndigheter. Kontaktpersonen kan hjälpa genom att förmedla kontakt med hälso- och sjukvården eller olika myndigheter samt stödja den enskilde i dessa kontakter.

Det finns inga formella krav på kvalifikationer för en kontaktperson. Enligt 3 kap. 3 § SoL ska insatserna inom socialtjänsten vara av god kvalitet. Enligt samma bestämmelse ska det för utförande av uppgifter inom socialtjänsten finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet. En kontaktperson för en våldsutsatt person kan därför behöva kunskap om våld och vilka effekter våldet kan få för den som utsätts. Kontaktpersonen behöver också kunskap om kommunens olika möjligheter att hjälpa våldsutsatta.

Kontaktperson i samband med barns umgänge med den andre föräldern

En våldsutsatt person som har barn kan behöva stöd för sin egen del, t.ex. då ett barn ska lämnas för umgänge med den andre föräldern. När det t.ex. finns risk för fortsatt våld efter en separation kan en kontaktperson tillsättas, som ett bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL. Om det är den våldsutsatta föräldern som ansöker om kontaktperson för att närvara då barnet överlämnas till umgängesföräldern, så är det den våldsutsatta personen som beviljas biståndet. Den andre vårdnadshavaren behöver då inte samtycka till det, eftersom det är en vuxen person, och inte barnet, som beviljas biståndet.

Om umgängesstöd, se vidare i kapitlet Familjerättens arbete i familjer där det förekommer våld.

Läs mer: **Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt (2012)**

Hämta tillhörigheter i bostaden

En våldsutsatt person kan vara tvungen att lämna sitt hem akut utan att få med sig kläder och andra ägodelar, varken till sig själv eller eventuella barn. Det finns då ett behov av att kunna hämta personliga tillhörigheter.

Det ligger inom socialnämndens ansvar att så långt det är möjligt med beaktande av eventuella säkerhetsrisker och andra avväganden som situationen kräver, hjälpa den våldsutsatta att hämta personliga tillhörigheter i hemmet.¹¹²

Det rättsliga läget när det gäller myndigheternas skyldigheter att bistå våldsutsatta med att hämta personliga tillhörigheter har belysts i ett slutbetänkande som lagts fram av den nationella samordnaren mot våld i nära relationer [14]. Utredningen konstaterar att såväl socialtjänsten som polisen anser att det är oklart vad myndigheterna har för skyldigheter när det gäller att bistå våldsutsatta med att hämta personliga tillhörigheter. Utredningen bedömer dock att socialtjänstlagen och polislagen ger tillräckligt utrymme för myndigheterna att under visa förutsättningar bistå en våldsutsatt att hämta personliga tillhörigheter i hemmet.¹¹³

Om partnern motsätter sig att saker hämtas eller hävdar att vissa saker inte tillhör den våldsutsatta kan vare sig socialnämnden eller polisen vidta några åtgärder. Tvisten om äganderätten får lösas på civilrättslig väg.

En ansökan om handräckning hos Kronofogden kan övervägas om det bedöms som utsiktslöst för den våldsutsatta att få ut sina ägodelar ur bostaden. Om bodelning inte är gjord kan det emellertid uppstå problem om det inte är klarlagt vilka saker som tillhör den som utsatts för våld.

Placering

En våldsutsatt person kan ha behov av stöd och hjälp i form av en placering utanför hemmet. Exempelvis kan en våldsutsatt kvinna med beroendeproblematik behöva en placering i ett familjehem eller på ett HVB för att få stöd och hjälp för hela sin situation.

Insatser med stöd av LSS

En våldsutsatt person som omfattas av personkretsen i 1 § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, kan behöva insatser med stöd av såväl SoL som LSS. Insats enligt LSS som kan komma ifråga är exempelvis bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna (9 § LSS).

¹¹² Socialstyrelsen har fått regeringens uppdrag att inventera och utvärdera socialtjänstens rutiner och riktlinjer när det gäller medverkan när våldsutsatta behöver hämta tillhörigheter i hemmet (S2014/6509/FST).

¹¹³ Se vidare i SOU 2014:49 Våld i nära relationer – en folkhälsofråga s. 114 ff

Ekonomiskt bistånd

Socialnämnden bör ha beredskap att kunna handlägga ett ärende om ekonomiskt bistånd som gäller en våldsutsatt och som är akut.

Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd framgår det när våld eller andra övergrepp av eller mot närstående särskilt bör beaktas i bedömningen av den enskildes rätt till ekonomiskt bistånd.

Allmänna råd i 7 kap. SOSFS 2014:4

Förutsättningar för rätt till ekonomiskt bistånd

Det ekonomiska biståndet är tänkt att fungera som ett yttersta skyddsnät för människor som har tillfälliga svårigheter att klara sin försörjning. Endast den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt (4 kap. 1 § SoL). Den enskilde är skyldig att efter förmåga bidra till sin försörjning.¹¹⁴

Huvudprincipen är att man måste utnyttja alla de möjligheter som normalt står till buds för att försörja sig själv. För att kunna avgöra om en biståndssökande har rätt till ekonomiskt bistånd måste socialtjänsten bl.a. bedöma om behovet kan tillgodoses genom egna tillgångar.

Personer som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp kan behöva akut bistånd från socialtjänsten upprepade gånger. Ofta är en del av behovet ekonomiskt och kan till exempel gälla oplanerade och brådskande utgifter för vardagliga behov. Men att en person utsätts för våld eller andra övergrepp behöver inte automatiskt betyda att den vanliga biståndsprövningen helt sätts ur spel. Socialtjänsten måste bedöma hur de ska hantera det från fall till fall.

Det är dock viktigt att det i varje enskilt fall görs en helhetsbedömning, om hjälpbehovet bedöms bli kort- eller långvarigt, vad som kan anses skäligt samt vilka konsekvenser det kan få om den enskilde inte får det sökta biståndet.

Handlingar som avser personer som är eller har varit aktuella för utredning eller insats i en verksamhet ska hållas samman i personakter. En personakt ska avse endast en person. (4 kap. 2 och 3 §§ SOSFS 2014:5). En personakt hos nämnden får dock avse flera personer i en familj om det gäller ansökan om bl.a. ekonomiskt bistånd för två eller flera personer i ett hushåll (4 kap. 3 § 1 SOSFS 2014:5). Om det finns misstanke om att det förekommer våld eller andra övergrepp i en familj som har en gemensam personakt hos nämnden, bör akten delas så att uppgifter om var och en i familjen dokumenteras i skilda akter (allmänna råd till 4 kap. 3 § SOSFS 2014:5).

¹¹⁴ Prop. 1996/97:124 s. 62

Bedömningsgrunder vid handläggningen av ekonomiskt bistånd

Akuta ekonomiska behov

Våldsutsatta och deras eventuella barn kan behöva akut ekonomiskt bistånd för t.ex. mat. Vid en bedömning av ekonomiskt bistånd kan nämnden behöva göra en särskild riskbedömning, d.v.s. om den våldsutsatta utan risk kan hämta tillhörigheter som bankkort eller kläder. Att inte ha tillgång till sitt uttagskort innebär i praktiken att inte förfoga över ett bankkonto, även om det med relativt kort varsel är möjligt att skaffa ett nytt kort hos banken eller motsvarande, om den våldsutsatta har tillgång till legitimation.

Socialnämnden bör om det är nödvändigt, kunna göra en kontantutbetalning (SOSFS 2013:1). Det kan vara om t.ex. en våldsutsatt person inte har tillgång till bankkort e.d.

Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre nivå

Socialnämnden bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en högre nivå bl.a. om den enskilde tillfälligt har höga kostnader, t.ex. för livsmedel, kläder, skor eller telefon, p.g.a. att hon eller han är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående, eller för något annat brott (SOSFS 2013:1).

När det gäller en person som är eller har varit utsatt för våld av närstående kan det ibland vara förenat med risk att få tillgång till sina saker. Det kan gälla kläder och skor, såväl till ombyte som för olika typer av väderlek, både till den våldsutsatta och till eventuella barn. Det kan vara gymnastikkläder som ett barn behöver för aktiviteter i skolan. I vissa fall kan den våldsutsatta även behöva ersätta kläder som på olika sätt skadats eller förstörts i samband med våldet.

Posten för livsmedel kan även behöva beräknas till högre nivå för en person som är utsatt för våld av närstående, eftersom den enskilde inte alltid har samma möjlighet som vanligt att laga mat om det exempelvis blivit nödvändigt att lämna sitt hem. Det kan innebära fördyrade livsmedelskostnader p.g.a. behov av mer hel- och halvfabrikat eller att den våldsutsatta och eventuella barn för en tid är hänvisade till att äta på restaurang eller motsvarande.

Kostnader för telefon kan bli högre för en person som är eller har varit utsatt för våld i nära relation än för en vanlig konsument, t.ex. för att det behövs många samtal rörande skyddsåtgärder p.g.a. förföljelse eller hot. Det kan också vara motiverat ur skyddssynpunkt att socialnämnden godkänner kostnader för fler mobiltelefoner för en familj som är eller har varit utsatt för våld än vad socialnämnden normalt beviljar en familj. Barnen kan behöva egna mobiler för att snabbt kunna nås. En person som är utsatt för förföljelse kan behöva komma i omedelbar kontakt med sina barn om en överhängande risksituation uppstår och de behöver sätta sig i säkerhet.

Byte till dyrare bostad

Om den som får ekonomiskt bistånd önskar flytta till en dyrare bostad, bör socialnämnden ge bistånd beräknat på den nya boendekostnaden under förutsättning att flyttningen är nödvändig för att den enskilde ska uppnå en skälig levnadsnivå. Det kan t.ex. gälla om personen måste flytta till följd av att hon eller han är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående, eller för något annat brott (SOSFS 2013:1).

För den som är eller har varit utsatt för våld i nära relation är det många gånger nödvändigt att för en tid lämna sin bostad för att söka skydd. I vissa fall är det inte möjligt för en våldsutsatt person att fortsätta att bo i den tidigare bostaden, bo kvar i den egna kommunen eller stadsdelen. Efter en tid av tillfälligt boende i en jourlägenhet eller ett skyddat boende kan det därför uppstå behov av hjälp med att skaffa en ny permanent bostad åt den våldsutsatta och eventuella barn. Beroende på situationen på bostadsmarknaden och tillgång till lediga lägenheter kan det i sådana situationer vara av största vikt att socialnämnden är flexibel i förhållande till vad som räknas som godtagbara boendekostnader.

I vissa fall är den våldsutsatta bunden till den ursprungliga bostaden genom kontrakt och andra avtal, och kan vara betalningsskyldig för den på olika sätt, trots att våld och risk för fortsatt våld gör det omöjligt att bo kvar där. Den våldsutsatta kan då behöva få hjälp av socialnämnden med att ordna dessa åtaganden i kontakt med hyresvärd och/eller bank e.d., samt genom att nämnden för en kortare tid överväger att acceptera dubbla boendekostnader.

Hemutrustning vid bosättning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till behövlig hemutrustning vid bosättning, om det finns särskilda skäl (SOSFS 2013:1). Sådana skäl kan t.ex. vara att den enskilde omgående behöver flytta till en annan bostad till följd av att hon eller han är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående, eller för något annat brott.

En person som på grund av våld av närstående har tvingats lämna sin ordinarie bostad av säkerhetsskäl har ibland inte möjlighet att få med sig sina personliga ägodelar och tillhörigheter.

När det gäller hemutrustning som möbler, husgeråd, armaturer, sängkläder m.m. i en bostad som den enskilde delar med en make, partner eller sambo som utövar våld, finns det lagliga hinder för den våldsutsatta att ta med sig delar av det gemensamma boet utan den andres medgivande och innan bodelning har genomförts. Därför är det många gånger nödvändigt att ge ekonomiskt bistånd till hemutrustning, exempelvis i avvaktan på bodelning – om behovet inte kan tillgodoses på annat sätt.

En person som är eller har varit utsatt för våld av närstående kan ha ett stort behov av en stabil och lugn miljö. Att underlätta etablering i ett nytt, tillfälligt eller mer permanent boende kan därför ses som ett led i bearbetningen av konsekvenserna av våldet, för såväl den våldsutsatta som för eventuella barn.

Lätt realiserbara tillgångar

När socialnämnden bedömer om den enskilde har rätt till ekonomiskt bistånd, bör nämnden beakta kontanter, bankkonton och andra tillgångar som denne

förfogar över och som lätt kan realiserats, t.ex. aktier och obligationer (SOSFS 2013:1).

Socialnämnden bör bedöma från fall till fall om även andra lätt realiserbara tillgångar, t.ex. bil, ska påverka bedömningen av rätten till ekonomiskt bistånd. Innehav av bil bör inte vara ett hinder om den enskilde måste ha bil för att hon eller han riskerar att bli utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående. (SOSFS 2013:1).

Detta är viktigt att beakta i t.ex. sådana situationer där en person p.g.a. våld av närstående oplanerat tvingats lämna sitt hem och ordinarie boende.

Beräkning av makars och sambors inkomst

Vid prövning av ekonomiskt bistånd bör alla inkomster räknas för makar, registrerade partner och sambor (SOSFS 2013:1).

Utgångspunkten är bestämmelsen i 6 kap. 1 § äktenskapsbalken, ÄktB, som anger att makar efter förmåga är skyldiga att bidra till det underhåll som behövs för att deras gemensamma och personliga behov tillgodoses. En make som försummar sin skyldighet kan av domstol åläggas att betala underhållsbidrag till den andra maken (6 kap. 5 § ÄktB). Makar har således en ömsesidig underhållsskyldighet. Den legala underhållsskyldigheten mellan makar kvarstår så länge äktenskapet består.

I sambolagen (2003:76) finns inte uttryckligen en sådan motsvarande underhållsskyldighet för parterna. Av rättspraxis framgår dock att sammanboende som lever under äktenskapsliknande förhållanden kan jämföras med gifta (Jfr exempelvis RÅ 85 2:1). Samma gäller även för en del andra sociala förmåner och bidrag.

Socialnämnden bör endast undantagsvis ge ekonomiskt bistånd enbart till den ena parten, om den som har inkomst inte bidrar till familjens försörjning. Nämnden bör kunna ge bistånd, t.ex. i avvaktan på att den andra parten bidrar med sin inkomst eller uppfyller de villkor som nämnden ställer på honom eller henne. Villkoren kan t.ex. gälla att stå till arbetsmarknadens förfogande, ta erbjudet lämpligt arbete eller delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Andra situationer då nämnden bör kunna göra undantag från principen om gemensamma tillgångar är om den ena parten är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av den andra parten. (SOSFS 2013:1).

Normalt bör den ena parten i ett par alltså inte få bistånd för egen del utan att den andres inkomster eller tillgångar beaktas. Om en person som är eller har varit utsatt för våld av närstående söker ekonomiskt bistånd hos socialtjänsten kan socialnämnden försöka hjälpa den enskilde att få ut medel till sin försörjning från den andra parten. Men i de fall då den enskilde tvingats fly från den våldsutövande parten eller utsatts för ekonomisk kontroll av honom eller henne är det sällan möjligt för den våldsutsatta att få medel till sin försörjning från våldsutövaren. Det kan därför ibland vara nödvändigt att trots den andres inkomster bevilja ekonomiskt bistånd till den våldsutsatta personen.

Barn och skolungdomar som utsatts för eller bevittnat våld eller andra övergrepp

Om föräldrarna till ett barn eller till en skolungdom, som har fyllt 18 men inte 21 år, inte fullgör sin underhållsskyldighet och om socialnämnden inte

kan förmå dem till det, bör nämnden överväga att ge ekonomiskt bistånd direkt till barnet eller skolutgången utifrån ålder och mognad. Om ett barn eller en skolutgång, som fyllt 18 men inte 21 år, på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd bör nämnden vid behovsbedömningen överväga att bortse från föräldrarnas underhållsskyldighet i de fall barnet eller skolutgången har utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna (SOSFS 2013:1).

Ekonomiskt bistånd för livsföringen i övrigt

Ekonomiskt bistånd är inte begränsat till försörjningsstöd, utan omfattar även livsföringen i övrigt (se 4 kap. 1 § SoL). Med begreppet livsföring i övrigt avses alla de olika behov som den enskilde kan ha för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå och som inte omfattas av försörjningsstödet.¹¹⁵

Ekonomiskt bistånd för sin livsföring i övrigt kan avse bl.a. kostnader för hälso- och sjukvård, tandvård, glasögon, flyttkostnader, umgängesresor, rekreation och skulder (SOSFS 2013:1).

När det gäller personer som är eller har varit utsatta för våld av närstående kan det ofta vara aktuellt med ekonomiskt bistånd till olika skyddsåtgärder som extra lås, titthål i ytterdörr och liknande. Det kan även vara nödvändigt att bevilja bistånd till mobiltelefon för alla medlemmar i hushållet.

Andra skyddsåtgärder kan vara särskilda arrangemang för att upprätthålla skyddet av personuppgifter för en våldsutsatt kvinna och hennes barn som är kvarskrivna med sekretessmarkering i en annan kommun än där de bor. Det kan i en sådan situation vara omöjligt att använda bibliotekskort, terminskort för skolresor, högkostnadsskydd m.m., eftersom dessa ofta är knutna till personnummer.

Som alltid är det i enlighet med 4 kap. 1 § SoL den individuella behovsbedömningen som får avgöra om bistånd ska ges eller inte.

Skadestånd

Ett skadestånd som den enskilde får för att kompensera ekonomiska förluster och som inte utgör ersättning för inkomstförlust, bör socialnämnden i regel inte räkna med som faktisk inkomst (SOSFS 2013:1). Efter individuell bedömning kan socialtjänsten göra undantag för t.ex. ideellt skadestånd som den enskilde har fått på grund av ett brott och behöver för att betala kostnader för rehabilitering av fysisk eller psykisk skada. Frågan om ifall försäkringsersättning avseende ideell skada ska undantas vid prövning av rätt till försörjningsstöd har prövats av Regeringsrätten.¹¹⁶ Normalt gäller att ideellt skadestånd räknas som tillgång.

Läs mer: Ekonomiskt bistånd – handbok för socialtjänsten (2013)

¹¹⁵ Proposition 2000/01:80 Ny socialtjänstlag m.m. s. 92

¹¹⁶ RÅ 2010 ref. 42

Tillfälligt boende

Socialnämnden ska vid behov erbjuda

1. våldsutsatta vuxna,
2. den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner, eller
3. den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

stöd och hjälp i form av lämpligt, tillfälligt boende som motsvarar den våldsutsattas behov av skydd med utgångspunkt i utredningen och riskbedömningen.

7 kap. 2 § SOSFS 2014:4

För att socialnämnden ska kunna erbjuda individuellt anpassade och utformade insatser krävs att socialtjänsten har kännedom om lämpliga tillfälliga boenden för olika personers behov. Socialtjänsten behöver t.ex. beakta de särskilda behov som kan finnas för olika grupper t.ex. äldre och yngre personer, män, barn, kvinnor med missbruksproblematik, kvinnor med psykiska och fysiska funktionsnedsättningar, ungdomar utsatta för hedersrelaterat våld, hbt-personer, kvinnor med utländsk bakgrund och svag förankring i det svenska samhället.

Med utredningen och riskbedömningen som grund ska socialnämnden erbjuda ett lämpligt tillfälligt boende som motsvarar den våldsutsattas behov av skydd.

Skyddat boende

Om den våldsutsatta behöver stöd och hjälp i ett skyddat boende, bör boendet ha tillräcklig bemanning och tillräckliga skyddsanordningar för att kunna erbjuda skydd mot hot, våld och andra övergrepp.

Det boende som erbjuds den våldsutsatta bör vara lämpligt för eventuellt medföljande barn oavsett ålder och kön.

Om det skyddade boendet tar emot barn, bör det i boendet finnas personal med kunskaper om barns behov.

Allmänna råd till 7 kap. 2 § SOSFS 2014:4

Många som utsätts för våld och hot behöver stöd, både akut och på längre sikt, exempelvis när det gäller boende.

De flesta kommuner erbjuder någon form av skyddat boende, främst för kvinnor. I vissa fall driver kommunen ett eget skyddat boende, i andra fall drivs det av ideella föreningar, ofta kvinnojourer, eller privata aktörer.

Socialtjänstinsatsen skyddat boende definieras i Socialstyrelsens termbank som en boendeinrättning som tillhandahåller platser för heldygnsvistelse

avsedda för personer som behöver insatser i form av skydd mot hot, våld eller andra övergrepp tillsammans med andra relevanta insatser.

Oftast har insatsen skyddat boende använts för kvinnor som utsatts för våld i nära relationer. Men också män kan vara i behov av skyddat boende.¹¹⁷ Även män kan vara utsatta för våld av sin partner eller utsatta för hedersrelaterat våld. Barn kan behöva skydd från hot och våld, både som direkt utsatta och som vittne till hot och våld som en förälder utsätts för. Det gäller även tonårspojkar, som inte tas emot av alla boenden enligt Socialstyrelsens kartläggning av skyddade boenden [87].

Syftet med skyddat boende kan vara att tillfälligt ge skydd i en akut, ibland livshotande situation. Men skyddat boende kan också vara en del av en mer långsiktig insats med stöd- och behandlingsinsatser.

På ett skyddat boende kan det finnas olika typer av åtgärder till skydd mot hot, våld eller andra övergrepp, till exempel tillräcklig bemanning, tillräckliga skyddsanordningar som lås och larm men även andra åtgärder, som hemlig adress. Bemanningen och skyddsanordningarna bör vara tillräckliga för att kunna erbjuda skydd mot hot, våld och andra övergrepp (allmänna råd till 7 kap. 2 § SOSFS 2014:4).

Annat lämpligt tillfälligt boende

För den som tillfälligt behöver lämna sitt hem p.g.a. våldsutsatthet står inte alltid behovet av skydd i förgrunden. Istället kan behovet vara att få en tillfällig bostad för att ordna upp sin situation och skaffa ett permanent boende. Socialnämnden kan efter utredning, om det motsvarar den enskildes behov, även erbjuda annat lämpligt tillfälligt boende. Det kan handla om utslussningsbostäder, lägenheter, HVB, mamma-och-barn-placering eller andra former av boenden. Hotell eller liknande är i de flesta fall olämpligt, dels ur säkerhetssynpunkt, dels för att sådana boenden inte är anpassade eller avsedda för vuxna och barn i kris. Socialnämnden bör även kunna erbjuda stöd och hjälp i form av t.ex. råd och stödsamtal (allmänna råd till 7 kap. 1 § SOSFS 2014:4).

Ansvar för medföljande barn

Det boende som erbjuds den våldsutsatta bör vara lämpligt för eventuellt medföljande barn oavsett ålder och kön.

Om det skyddade boendet tar emot barn, bör det i boendet finnas personal med kunskaper om barns behov.

Allmänna råd till 7 kap. 2 § SOSFS 2014:4

¹¹⁷ I Socialstyrelsens kartläggning av skyddade boenden 2013 anges på s. 14 att 70 män tillbringade minst en natt på skyddat boende under 2011.

När en våldsutsatt person tar med sig barn till ett skyddat boende eller annat tillfälligt boende har socialnämnden i allmänhet inte fattat beslut om att placera barnet. Socialnämnden har dock ett långtgående utredningsansvar när det gäller barn (Jfr 11 kap. 1 § SoL och 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4).

Om en våldsutsatt person med barn erbjuds tillfälligt boende av socialnämnden ska den enhet som handlägger barnavårdsärenden informeras om detta.¹¹⁸ Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur informationen som har kommit till nämndens kännedom ska föras vidare till den del av verksamheten som har utredningsansvaret för våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld (3 kap. 4 § SOSFS 2014:4).

Det boende som erbjuds den våldsutsatta bör vara lämpligt för medföljande barn, oavsett ålder och kön (allmänna råd till 7 kap. 2 § SOSFS 2014). Det kan exempelvis behöva finnas utrymme för lek och aktiviteter. Det betyder däremot inte att alla tillfälliga boenden har skyldighet att ta emot barn, till exempel kan det vara olämpligt på vissa skyddade boenden med inriktning mot missbruk.

När det gäller barn som vistas på skyddade boenden, kan de vid inflyttningen behöva få information så att de kan förstå var de hamnat och varför.

Barn som vistas i skyddat boende eller annat lämpligt tillfälligt boende har stora behov. De kan behöva krisstöd, kontinuerligt känslomässigt stöd, kontakt med hälso- och sjukvården och naturligtvis stöd från skolan. Det kan finnas behov av juridiskt stöd för brottsskadeersättning.

Om det skyddade boendet tar emot barn, bör det i boendet finnas personal med kunskaper om barns behov (allmänna råd till 7 kap. 2 § SOSFS 2014:4).

Skolgång för medföljande barn

Barnets hemkommun har enligt 10 kap. 24 § SkoL ansvar för att se till att barnet får den skolgång det har rätt till. När ett barn bor med en förälder i ett tillfälligt boende i en annan kommun, känner skolan ibland inte till att barnet flyttat. För att barnet ska få sin skolgång är detta något som behöver uppmärksammas av socialtjänsten.

Läs mer: *Fristad från våld – en vägledning om skyddat boende (2013)*

Djur

I en akut situation kan våldsutsatta tvingas lämna husdjur trots att de befarar att djuren utsätts för våld eller vanvård. Det kan därför vara lämpligt att socialtjänsten och dess utförare uppmärksammar våldsutsattas oro för husdjur. Hot om att skada husdjur kan vara en del av det psykiska våldet [88]. Den ideella föreningen Veterinär omtanke om våldsutsatta, VOOV, verkar inom området. Länsstyrelserna har tagit fram en broschyr – *Våld mot djur och våld i nära relationer* [89].

¹¹⁸ Prop. 2012/13:10 s. 45, Jfr JO:s ämbetsberättelse 1993/94 s. 264

Sekretess i tillfälligt boende

Inom socialtjänsten gäller sekretess för uppgift om en enskilds personliga förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men (26 kap. 1 § OSL). Sekretesskyddade uppgifter om en enskild får lämnas ut om den enskilde samtycker till detta (12 kap. 2 § OSL). Sekretess hindrar inte heller att sekretesskyddade uppgifter lämnas till annan myndighet, om en sådan uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning (10 kap. 28 § OSL). Ett exempel på en sådan uppgiftsskyldighet finns i 14 kap. 1 § SoL.

För verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som utför socialtjänst, till exempel ideella föreningar, gäller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § SoL. Den som är eller har varit verksam inom sådan verksamhet får inte obehörigen röja vad han eller hon därvid fått veta om enskildas personliga förhållanden.

I 21 kap. OSL finns bestämmelser om sekretess till skydd för uppgift om enskilds personliga förhållanden oavsett i vilket sammanhang uppgiften förekommer. Enligt 21 kap. 3 § OSL gäller sekretess för uppgift om en enskilds bostadsadress eller annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysning om var den enskilde bor stadigvarande eller tillfälligt, den enskildes telefonnummer, e-postadress eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att komma i kontakt med denne samt för motsvarande uppgifter om den enskildes anhöriga, om det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne kan komma att utsättas för hot eller våld eller lida annat allvarligt men om uppgiften röjs. Bestämmelserna i 21 kap. 3 § OSL ska dock inte tillämpas om någon annan sekretessbestämmelse, som ger ett starkare skydd för uppgiften, är tillämplig hos myndigheten.

Läs mer: Sekretess- och tystnadspliktsgränser – i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården (2012) och Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten (2015)

Sekretess för medföljande barn i tillfälligt boende

När ett barn följer med en våldsutsatt till ett skyddat boende eller annat tillfälligt boende kan den våldsutövande föräldern vilja ta reda på var barnet befinner sig. Beroende på om den våldsutövande föräldern är vårdnadshavare eller inte gäller olika sekretessregler i förhållande till barnet.

Enligt 12 kap. 3 § OSL har en förälder som är vårdnadshavare rätt att ta del av sekretessbelagda uppgifter om barnet i den utsträckning vårdnadshavaren behöver uppgifterna för att tillvarata sina rättigheter och skyldigheter enligt 6 kap. 11 § FB (se även ovan s. 92). Detta gäller dock enligt samma bestämmelse inte om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.

Om en utredning har inletts på barnet har vårdnadshavaren dessutom partsinsyn enligt 10 kap. 3 § OSL och därmed rätt att ta del av de uppgifter som finns i barnets akt. Det finns dock vissa situationer i vilka socialnämnden trots partsinsynen kan sekretessbelägga uppgifter om var barnet befinner sig. Se vidare 10 kap. 3 § och 12 kap. 3 § första stycket 1 OSL.

Socialnämnden kan även behöva ta ställning till om någon ändring i vårdnaden behövs (5 kap. 2 § SoF).

Om en våldsutövande förälder som inte är vårdnadshavare begär att ta del av uppgifter från barnets personakt ska nämnden göra en sedvanlig sekretessprövning enligt 26 kap. 1 § OSL för att ta ställning till om och i så fall vilka uppgifter som kan lämnas ut. Nämnden kan även fråga den våldsutsatta i egenskap av vårdnadshavare om den samtycker till att några uppgifter om barnet kan lämnas ut.

JO har i ett ärende som gällde en kvinna och ett barn som hotades av barnets far och som bodde i skyddat boende på hemlig adress uttalat att inte ens uppgift om kvinnans och barnens bostadsort borde ha lämnats ut till mannen, trots att föräldrarna hade gemensam vårdnad.¹¹⁹

¹¹⁹ JO 1994/95 s. 504, dnr 524-1993

Insatser till våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

Om ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld behöver stöd och hjälp med anledning av våldet, akut eller på kort eller lång sikt, ska socialnämnden erbjuda barnet insatser med utgångspunkt i dess olika behov av

1. skydd,
2. råd och stöd, och
3. vård och behandling.

7 kap. 3 § SOSFS 2014:4

Nämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp har utformats med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

Allmänna råd i 3 kap. SOSFS 2014:4

Individuellt anpassade insatser

Barn som utsatts för eller bevittnat våld är ingen enhetlig grupp, och olika barn kan behöva olika insatser. Det är därför viktigt att det finns tillgång till olika former av insatser, så att barnet kan få stöd och hjälp akut, t.ex. i form av skydd, på kort och lång sikt. Insatserna ska vidare samordnas så att de inte motverkar varandra (se 3 kap. 9 och 10 §§ SOSFS 2014:4).

Socialtjänsten behöver tydligt skilja på barnets och övriga familjemedlemmars behov av insatser.¹²⁰ Socialnämnden bör kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd samt insatser till våldsutövare utifrån barnets behov (allmänna råd till 7 kap. 3 § SOSFS 2014:4). Om insatser ges till flera i en familj ska insatserna samordnas med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barns om bevittnat våld (se 3 kap. 9 och 10 §§ SOSFS 2014:4).

Om det finns flera syskon i en familj, behöver varje barns behov av insatser bedömas individuellt. Om en tidigare våldsutövande förälder flyttar hem igen måste risken för nya våldshandlingar och barnets behov av skydd och andra insatser bedömas (se 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4).

Insatsen behöver anpassas till bl.a. barnets ålder, erfarenheter och individuella förutsättningar och behov samt våldets karaktär. Behoven av insatser kan också variera över tid. Konsekvenserna av vad barnet varit med om kanske inte visar sig omedelbart, utan först efter en tid.

¹²⁰ Prop. 2006/07:38 s. 34

Skydd

Om våldet ägt rum inom familjen kan barnen behöva en förändrad livssituation och skydd från ytterligare upplevelser av våld och andra övergrepp.

Råd och stöd

Råd och stöd kan exempelvis bestå av ett antal samtal med en socialsekreterare. Samtalen kan vara av varierande karaktär. Ett barn kan t.ex. behöva tala med någon utanför familjen om sin situation, hur det går i skolan eller sin oro för att det ska hända någon av föräldrarna något. Andra samtal kan vara av mer stödjande karaktär för att hjälpa barnet att förstå vad som hänt och hur han eller hon kan gå vidare. Det kan underlätta för barnet att få prata om sina känslor för en förälder som utövat våld mot den andra föräldern och att få information, t.ex. om frågor som gäller vårdnad, boende och umgänge.

I vissa fall kan barnet behöva få möjlighet att möta och tala med våldsutövaren om vad det känner för det som inträffat. I sådana fall ska barnet ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågan (11 kap. 10 § SoL). Nämnden kan även behöva beakta om detta medför några risker eller svåra påfrestningar för barnet.

Samtalsstöd – enskilt eller i grupp

Alla barn som utsatts för eller bevittnat våld i sin familj kan ha behov av att berätta och få hjälp att bearbeta sina upplevelser. Stödjande insatser stärker barnets förmåga att hantera sina upplevelser och förebygger att symtom utvecklas eller kvarstår. Det finns olika former av samtalsstöd som erbjuds, både enskilt och i grupp.

När det gäller barn som bevittnat våld är det vanligast med så kallade ”Trappan-samtal”, en krisintervention där barnet individuellt får möjlighet att berätta och prata om det som hänt med en utomstående vuxen. Trappan-modellen har utvärderats av FoU-stöd vid Regionförbundet i Uppsala län [90]. Bojens barngrupper och Kid’s Club [91] är exempel på gruppsamtal där barn kan ge sin bild av upplevelserna av våld. Project Support [92, 93] kan beskrivas som intensivt socialt arbete, där socialt stöd till föräldern i hemmiljö kombineras med träning av föräldrafärdigheter. Både Kid’s Club och Project Support prövas inom forskningen och är avsedda att användas i socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Ytterligare två metoder prövas, som är avsedda att användas inom barn- och ungdomspsykiatri, traumafokuserad kognitiv beteendeterapi (TF-CBT) [94] och Child Parent Psychotherapy (CPP) [95]. Syftet med studien är att undersöka hur väl metoderna passar för att användas i Sverige, kartlägga eventuella hinder samt behov av justeringar för svenska förhållanden.

I Socialstyrelsens rapport till stöd för socialtjänstens arbete med dessa barn beskrivs olika verksamheter som med både pedagogiska och terapeutiska metoder syftar till att bidra till en bearbetning av barnets upplevelse av våldet [77, 79].

Kontaktperson

Barn som utsatts för eller bevittnat våld kan vara i behov av en utomstående att prata och göra saker tillsammans med. Socialnämnden kan utse en kontaktperson eller en kontaktfamilj som stöd och hjälp till ett barn. För barn

som inte har fyllt 15 år får en kontaktperson utses bara om barnets båda vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Om barnet har fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnet självt begär det eller samtycker till det (se 3 kap. 6 a och 6 b §§ SoL). Om ett barn som har fyllt 15 år begär att få en kontaktperson har vårdnadshavarens inställning ingen avgörande betydelse. Det är angeläget att beslut om en insats utan vårdnadshavarnas samtycke alltid föregås av en lämplighetsbedömning.¹²¹

Behov av kontaktperson kan finnas redan då utredningen pågår.

Ett barn som kommer till ett tillfälligt boende tillsammans med en förälder kan vara i behov av en egen kontaktperson som kan stödja barnet i de nya dagliga rutinerna, t.ex. förskola, skola och fritid. Kontaktpersonen kan också behöva finnas till hands för annan hjälp och stöd som barnet kan behöva för att få vardagen att fungera.

Stöd i förskola och skola

Kontakt med skolkurator eller någon annan inom elevhälsan kan vara ett stöd för barnet, i synnerhet om problemen hemma också kan bidra till svårigheter i skolarbetet och kamratkontakterna. Det kan också vara viktigt för skolan att känna till något om barnets svårigheter för att kunna ge ett adekvat stöd inom förskolans eller skolans ram.

Samarbete kan också behövas kring barn med skyddade personuppgifter.

Kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer

En kontakt med t.ex. BRIS eller Rädda Barnen kan ge barnet stöd genom att det inte känner sig ensamt, på så sätt att det eventuellt kan få kontakt med andra barn med liknande erfarenheter, t.ex. via nätforum.

Vård och behandling

Stöd i anknytningen

Ett barn som varit med om att anknytningspersonen uppträtt oförutsägbart eller skrämmande eller inte haft förmåga att skydda barnet kan ha haft svårt att skapa en trygg anknytning. Att uppleva våld i familjen kan innebära ett trauma, med allvarliga konsekvenser för anknytningen [59]. Samspeletsstöd som syftar till att öka förutsättningarna för barnet att bygga upp en trygg anknytning kan därför behövas. För bedömning och behandling av svåra och omfattande störningar i anknytningsrelationen behöver barn- och ungdomspsykiatri konsulteras.

Barnpsykiatriskt stöd

Många barn som utsatts för och bevittnat våld utvecklar olika symtom på psykisk ohälsa, till exempel aggressivitet, rastlöshet, ångest, depression och symtom på posttraumatisk stress. Symtombilden kvarstår ofta trots att våldet upphört. Barn med symtom på psykisk ohälsa har rätt till vård och behandling, och forskning visar att specialiserade insatser krävs för att ge nödvändig hjälp. Det finns anpassade behandlingsmetoder som i internationella studier visat goda resultat, varav några finns tillgängliga på vissa håll i Sverige, till

¹²¹ Prop. 2012/13:10 s. 106

exempel traumafokuserad kognitiv beteendeterapi (TF-KBT) [94] och Child Parent Psychotherapy (CPP) [95].

Brottsskadeersättning

Barn som utsatts för våld eller bevittnat våld kan ha rätt till brottsskadeersättning.

Läs mer: Uppslagsdel

Samtycke till insatser

Om föräldrarna har gemensam vårdnad måste båda vårdnadshavarna som huvudregel samtycka till de insatser som erbjuds (Jfr 6 kap. 13 § FB).

Om socialnämndens bedömning är att barnet eller familjen har behov av någon form av öppenvårdsinsats, t.ex. Trappan-samtal, eller om barnet har behov av vård utanför det egna hemmet, erbjuds sådan insats i samråd med vårdnadshavaren/na. Om föräldrarna tackar nej till en föreslagen insats och det inte finns skäl för vård enligt LVU avslutas utredningen utan åtgärd. Barn över 15 år har dock rätt till vissa insatser även om vårdnadshavaren inte samtycker, enligt 3 kap. 6 b § SoL.

Socialnämnden kan i samband med att utredningen avslutas utan beslut om insats, komma överens med barnet eller vårdnadshavaren om en uppföljande kontakt. En sådan uppföljning får också ske utan samtycke om barnet bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd. (11 kap. 4 a § SoL). Det är dock angeläget att i möjligaste mån försöka motivera föräldrarna till att barnet får de insatser det behöver.

Finns det däremot skäl för en placering utanför det egna hemmet och vårdnadshavarna inte samtycker till denna behöver socialnämnden ta ställning till om den ska ansöka om vård enligt LVU.

Barnet har under vissa omständigheter möjlighet att få tillgång till vissa insatser när vårdnadshavarna inte är överens. Av 6 kap. 13 a § FB framgår att socialnämnden, när det krävs med hänsyn till barnets bästa, kan besluta att en åtgärd får vidtas även om den ena vårdnadshavaren inte samtycker bl.a. när det gäller behandling i öppna former som ges med stöd av 4 kap. 1 § SoL. Med detta avses behandlingsinsatser som ges enskilt eller i grupp, till exempel samtal med en kurator eller en socialsekreterare. Placeringar utanför det egna hemmet som inte är öppna, det vill säga i ett familjehem eller i ett HVB omfattas inte.¹²²

Läs mer: Socialstyrelsens meddelandeblad nr 10/2012 Barnets möjligheter att få hälso- och sjukvård samt sociala insatser när vårdnadshavarna inte är överens

¹²² Proposition 2011/12:53 Barns möjlighet att få vård s. 28

Stöd till föräldrarna utifrån barnets behov

Socialnämnden bör kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd med utgångspunkt i barnets behov.

Allmänna råd till 7 kap. 3 § SOSFS 2014:4

Det är viktigt att båda föräldrarna blir medvetna om barnets utsatthet och behov av hjälp, men också vilken risksituation barnet befinner sig i när en närstående till barnet utsätter någon för våld eller blir våldsutsatt. De behöver få insikter om våldets konsekvenser för barnet. Detta gäller både för våldsutsatta och våldsutövande föräldrar. Föräldrar strävar generellt efter att upprätthålla tron på att de i sitt föräldraskap – trots svårigheter – gjort allt vad de kan för att skydda sitt barn mot onödigt lidande. Mot denna bakgrund är det viktigt att ge föräldrar tid och stöd i att acceptera och stå ut med att omständigheterna i familjen varit till skada för barnet. Föräldrar kan även behöva stöd i föräldrarollen, i sin omsorgsförmåga och förmåga att vara lyhörda för barnets behov.

Mor- och farföräldrar eller andra i nätverket kan vara betydelsefulla personer för barnet och kan utgöra en bra resurs för att stötta barnet, men kan behöva råd och stöd för att kunna göra detta på ett sätt som är bra för barnet. Syskon kan också behöva råd och stöd, även om de själva inte bevittnat våldet.

Om insatser till våldsutövare utifrån barnets behov, se vidare i kapitlet Socialnämndens ansvar för den som utövar våld.

Insatser till våldsutsatta barn under 18 år i vissa situationer

Socialnämnden ska erbjuda

1. våldsutsatta vuxna,
2. den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av en partner, eller
3. den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

insatser akut och på kort och lång sikt med utgångspunkt i behovet av skydd, stöd och hjälp. Utredningen, inklusive riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

7 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Om ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld behöver stöd och hjälp med anledning av våldet, akut eller på kort eller lång sikt, ska socialnämnden erbjuda barnet insatser med utgångspunkt i dess olika behov av

1. skydd,
2. råd och stöd, och
3. vård och behandling.

7 kap. 3 § SOSFS 2014:4

Det är inte ovanligt att barn under 18 år utsätts för våld av flick- eller pojkvänner. Våld kan också utövas i situationer där en flicka betraktas som kvinna, till exempel vid hedersrelaterad brottslighet. Begreppet ”kvinna” är inte avgränsat nedåt i ålder, utan omfattar även barn under 18 år.¹²³ Även om tonåringar definitionsmässigt fortfarande är barn, kan de utsättas för partnervåld på samma sätt som vuxna. De kan även utsättas för hedersrelaterat våld. Deras våldsutsatthet kan föra med sig behov av insatser som liknar behoven hos våldsutsatta vuxna.

Flickor och pojkar under 18 år som utsatts för våld eller andra övergrepp av en pojk- eller flickvän eller utsatts för hedersrelaterat våld utreds inom ramen för en barnavårdsutredning samtidigt som 5 kap. är tillämpligt. Detta innebär att bestämmelserna i såväl 5 som 6 kap. SOSFS 2014:4 är tillämpliga samtidigt (5 kap. 2 § SOSFS 2014:4). Se ovan s. 97.

När det gäller insatser till dessa barn är alla föreskrifter och allmänna råd till våldsutsatta i 7 kap. tillämpliga.

¹²³ Prop. 2006/07:38 s. 31

Skyddat boende eller annat lämpligt tillfälligt boende

Skyddat boende är en insats som ges som bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL såväl för kvinnor och män som för flickor och pojkar.¹²⁴ Det kan också bli aktuellt med boende i jourhem eller annat lämpligt tillfälligt boende som motsvarar den våldsutsattas behov av skydd med utgångspunkt i utredningen och riskbedömningen (se 7 kap. 2 § och 7 kap. 3 § 1 SOSFS 2014:4).

En person kan utsättas för hedersrelaterat våld för att familjen inte accepterar hans eller hennes sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Det är viktigt att beakta att även partnern kan vara extremt utsatt, till exempel genom att beskyllas för att ”förleda” familjens ungdomar.

När det gäller hedersrelaterat våld kan ett långsiktigt perspektiv för skyddsinsatserna behövas. En tonåring som tvingas lämna familj och släkt kan uppleva stor isolering. Det är viktigt att beakta att insatser kan behövas med anledning av den psykiska ohälsan [96]. Se även kapitlet Att utreda våldsutsatta barn under 18 år i vissa situationer.

När insatser ges till flera i en familj ska de samordnas med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta (3 kap. 9 § SOSFS 2014:4).

Läs mer: [Fristad från våld – en vägledning om skyddat boende \(2013\) samt Vänd dem inte ryggen – utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck \(2014\)](#)

Ekonomiskt bistånd

I situationer då det finns en mycket stark konflikt mellan barn och föräldrar och när barnet inte bör bo kvar i hemmet eller vara beroende av föräldrarna kan det bli aktuellt att socialnämnden ger ekonomiskt bistånd direkt till barnet. Av SOSFS 2013:1 framgår att om ett barn på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd bör nämnden vid behovsbedömningen överväga att bortse från föräldrars underhållsskyldighet i de fall barnet är utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående. Ett exempel kan vara ungdomar som lever under hot och tvång, t.ex. beroende på hedersrelaterade konflikter.

Att utan medgivande från vårdnadshavaren bistå ett barn ekonomiskt är en åtgärd som dock endast bör användas i undantagsfall (SOSFS 2013:1).

Läs mer: [Ekonomiskt bistånd – handbok för socialtjänsten \(2013\)](#)

¹²⁴ Prop. 2006/07:38 s. 11

Insatser till personer som utövar våld

Socialnämnden har ansvar för att ta ett helhetsgrepp när det gäller frågan om våld i nära relationer. Det innebär att nämnden även har ansvar för att personer som utövar våld erbjuds det stöd och den hjälp som de kan behöva. Insatser till våldsutövaren är av avgörande betydelse för att förebygga att våldet upprepas.¹²⁵

Socialnämndens ansvar för den som utövar våld

Att erbjuda och ge insatser till personer som utövar våld är en viktig del i arbetet för att förebygga och motverka våld. Våldsutövaren kan själv fara illa av sitt beteende och kan ha mycket att vinna på en förändring.

Det är angeläget att insatserna för personer som utövar våld har ett säkerhetsperspektiv när det gäller våldsutsatta och barn som bevittnat våld.¹²⁶

Insatser

Socialnämnden bör med utgångspunkt i barnets behov kunna erbjuda insatser dels till våldsutövande föräldrar, dels till andra våldsutövande vuxna som bor tillsammans med barn. Insatserna bör syfta till att våldet upphör och att våldsutövaren får en ökad förståelse för hur våld påverkar barn. De bör genomföras med beaktande av barnets behov av trygghet och säkerhet.

Nämnden bör vidare, utöver vad som anges i första stycket, kunna erbjuda våldsutövare insatser som syftar till att de förändrar sitt beteende och upphör med att utöva våld. Insatserna bör genomföras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Allmänna råd i 7 kap. SOSFS 2014:4

Socialtjänsten kan på olika sätt komma i kontakt med eller försöka komma i kontakt med personer som utövar våld. När socialtjänsten får kontakt med våldsutsatta är det angeläget att försöka få till stånd en dialog med den som utövar våldet och erbjuda denne samtal. I samtal med våldsutövaren kan information ges om vad som kan erbjudas.

¹²⁵ Prop. 2006/07:38 s. 25 och prop. 2011/12:4 s. 29

¹²⁶ Skr. 2007/08:39 s. 9 f

En våldsutsatt person kan vara mer motiverad att söka hjälp att förändra sin situation om hon eller han vet att även våldsutövaren erbjuds hjälp. Om våldsutövaren är förälder är det viktigt att få denne att inse att våldshandlingarna också drabbar barnen. Genom att komma till insikt om detta och upphöra med våldet kan föräldern bidra till barnets välmående och hälsa.¹²⁷ För de våldsutövare som inte är positiva till behandling men som accepterar fler samtal med socialsekreteraren är det möjligt att inleda en serie motivations-samtal. Andra aktörer som kan motivera våldsutövare att söka hjälp är bl.a. familjerätten, familjerådgivningen och hälso- och sjukvården. Socialtjänsten måste tydligt skilja mellan de insatser som kan ges som service och dem som ges som bistånd efter beslut enligt 4 kap. 1 § SoL.

I kontakten med en person som utövar våld mot sin partner kan frågan om ett alternativt boende för våldsutövaren behöva tas upp. Detta kan vara ett alternativ om den våldsutsatta vill bo kvar i den gemensamma bostaden och den lösningen inte bedöms innebära någon risk för ytterligare våld. Det kan alltså vara lämpligt att kommunen har tillgång till tillfälliga boenden inte bara för våldsutsatta utan även för dem som utövar våld.

Ett förebyggande arbete

För att motverka våld i nära relation är det viktigt att rikta insatser inte enbart mot personer som redan utövar sådant våld, utan även mot personer som riskerar att göra det. Utgångspunkten är att personerna måste ta ansvar för och förstå vidden av sina handlingar. Därför behövs verksamheter som syftar till att medvetandegöra våldsutövares ansvar, attityder och värderingar samt till att hjälpa dem som utövar våld att upphöra med det. Förebyggande arbete är viktigt också för att förhindra att våldsutövaren använder våld i en ny relation. Det kan dessutom vara ett led i att förhindra att även nästa generation utövar våld i nära relationer.¹²⁸

Olika typer av verksamheter

Det finns olika typer av verksamheter dit våldsutövare kan vända sig för att få behandling [97]. Socialstyrelsen har kännedom om ett 60-tal verksamheter utanför kriminalvården [98]. Verksamheterna kan delas in i två grupper – de som drivs av socialtjänsten (kommunen) och de som drivs av ideella organisationer. I båda dessa grupper finns verksamheter som specialiserat sig på våldsproblematik och kriscentra, där man både tar emot män i kris (utan våldsproblem) och män som utövar våld.

På generella mans- eller kriscentra vänder sig verksamheterna till män i allmänhet och inte enbart till våldsutövare. I de flesta fall handlar insatserna om samtal – från tre till fyra, upp till ett tjugotal. Vissa verksamheter arbetar även med grupper och samtalsserier. Såväl den teoretiska basen som modellen för insatsen varierar mellan olika verksamheter. De flesta är inspirerade av pedagogik, kognitiv beteendeterapi, systemteori och psykodynamisk teori, med lite olika tyngdpunkt.

¹²⁷ Prop. 2006/07:38 s. 23 ff

¹²⁸ Prop. 2006/07:38 s. 23 ff

För mottagningarna med fokus på våld är våldsutövare den uttalade målgruppen. Dessa mottagningar är till stor del inspirerade av norska Alternativ till våld (ATV).

Insatser till våldsutövare utifrån barnets behov

Socialnämnden bör med utgångspunkt i barnets behov kunna erbjuda insatser dels till våldsutövande föräldrar, dels till andra våldsutövande vuxna som bor tillsammans med barn. Insatserna bör syfta till att våldet upphör och att våldsutövaren får en ökad förståelse för hur våld påverkar barn. (Allmänna råd i 7 kap. SOSFS 2014:4). Ett exempel på program som syftar till att påverka den våldsutövande förälderns insikter om barnets behov och föräldraskapet är *Caring Dads*.¹²⁹

Insatser till våldsutövare utifrån barnets behov bör genomföras med beaktande av barnets behov av trygghet och säkerhet (allmänna råd i 7 kap. SOSFS 2014:4). Se även kapitlet Att utreda våldsutsatta barn under 18 år i vissa situationer.

Insatser till våldsutövare i övrigt

Socialnämnden bör även i andra situationer än då de lever med barn kunna ge insatser till våldsutövare (allmänna råd i 7 kap. SOSFS 2014:4).

Insatserna bör genomföras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld (allmänna råd i 7 kap. SOSFS 2014:4).

För att tillgodose tryggheten och säkerheten hos våldsutsatta och eventuella barn under den tid våldsutövaren går i behandling kan man använda sig av s.k. partnerkontakt.¹³⁰ Partnerkontakt är en arbetsmetod för att värna om den våldsutsatta personens och hennes eller hans eventuella barns säkerhet under den tid våldsutövaren går i behandling. Partnerkontakten utgår från den verksamhet där våldsutövaren får behandling.¹³¹ En förutsättning för partnerkontaktverksamheten är att våldsutövaren samtycker till att dennes partner/före detta partner kontaktas av en partnerkontaktperson och erbjuds hjälp med att planera för säkerheten. En bedömning av säkerheten runt den våldsutsatta görs med hjälp av standardiserade bedömningsmetoder. Partnerkontakten är frivillig för den våldsutsatta och kan bedrivas parallellt med att hon eller han får mer omfattande stöd och hjälp av socialtjänsten eller andra verksamheter.

¹²⁹ Insatsen finns beskriven i Sveriges kommuners och landstings (SKL) kunskapsöversikt *Våldsförebyggande arbete med män*, 2011.

¹³⁰ Se även prop. 2006/07:38 s. 24

¹³¹ Socialstyrelsen har 2015 publicerat rapporten Partnerkontakt: Säkerhetsarbete med våldsutsatta personer när våldsutövaren går i behandling – en studie av en försöksverksamhet.

Att följa upp insatserna

Det är viktigt att insatser som ges till våldsutsatta, barn som bevittnat våld eller våldsutövare följs upp för att socialnämnden systematiskt ska kunna undersöka om insatserna leder till förbättringar för den enskilde.

Ansvar för uppföljning

Kvaliteten i socialnämndens verksamheter ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras (3 kap. 3 § SoL). I 3 kap. 16 § och 6 kap. 7 § KL, finns ett generellt krav på uppföljning och kontroll. Detta krav gäller enligt bestämmelserna både för kommunens egen verksamhet och för verksamhet som nämnden överlämnat till någon annan.

Enligt 3 kap. 2 § SOSFS 2011:9 ska den som bedriver socialtjänst med stöd av ledningssystemet planera, leda kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten. Av 2 kap. 1 § och 5 kap. 2 § SOSFS 2011:9 framgår att nämnden ska utöva egenkontroll över verksamheten. Det innebär att nämnden systematiskt ska följa upp och utvärdera verksamhetens resultat och kontrollera att verksamheten bedrivs enligt ledningssystemets processer och rutiner.

Uppföljning av socialnämndens insatser har flera syften. Förutom att ge struktur, kontinuitet och delaktighet i insatsen skapar uppföljningen ett värdefullt och nödvändigt underlag för kunskaps- och metodutveckling [99].¹³²

Enligt 3 kap. 5 § SoL ska socialnämndens insatser för den enskilde utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.

Det är alltid den nämnd som har beviljat en insats enligt socialtjänstlagen som i förhållande till den enskilde ansvarar för att insatsen uppfyller kraven på god kvalitet. Med detta följer självklart en skyldighet att dokumentera att beslutet har verkställts samt att följa upp det beviljade biståndet.¹³³

Dokumentera uppföljningen

Åtgärder som vidtas av nämnden för att följa upp att den enskilde får den beviljade insatsen utförd enligt nämndens beslut och gällande författningar ska dokumenteras. Detsamma gäller åtgärder som vidtas av nämnden för att följa upp insatsen mot fastställda mål och den planering som gjorts tillsammans med den enskilde. (5 kap. 23 § SOSFS 2014:5).

Även de åtgärder som vidtas hos utföraren av socialtjänstinsatser för att följa upp att den enskilde får den beviljade insatsen utförd enligt nämndens beslut och gällande författningar ska dokumenteras. Detsamma gäller

¹³² Prop. 2012/13:10 s. 102

¹³³ Prop. 2005/06:115 s. 118

åtgärder som vidtas av utföraren för att följa upp insatsen mot fastställda mål och den planering som gjorts tillsammans med den enskilde. (6 kap. 4 § SOSFS 2014:5).

Om behoven hos den enskilde förändras på ett sätt som gör att nämnden bedömer att den beslutade insatsen inte längre svarar mot den enskildes behov, ska detta dokumenteras. Av dokumentationen ska det också framgå vilka åtgärder som har vidtagits av nämnden för att anpassa insatsen till den enskildes behov. (5 kap. 24 § SOSFS 2014:5).

När nämnden avslutar insatsen ska det av dokumentationen framgå när och av vilka skäl insatsen har avslutats (5 kap. 25 § SOSFS 2014:5).

Nämndens bedömning av i vilken utsträckning målet eller målen med insatsen har uppnåtts bör sammanfattas i en slutanteckning som tillförs personakten (allmänna råd till 5 kap. 25 § SOSFS 2014:5).

Läs mer: SOSFS 2014:5, Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten (2015) samt Systematisk uppföljning – beskrivning och exempel (2014)

Familjerättens arbete i familjer där det förekommer våld

Socialtjänstens familjerättshandläggare kan möta föräldrapar där det förekommit våld och andra övergrepp. Det gäller att vara medveten om att barn som har föräldrar med svåra konflikter eller barn som lever i familjer där våld förekommit, riskerar att fara illa och kan behöva olika slags insatser från socialtjänstens sida.

Förekomst av våld måste uppmärksammas

Hot eller misshandel kan utlösas eller öka i samband med en separation eller svårigheter i samarbetet kring barnet. Det är därför viktigt att socialtjänsten tänker på vilka säkerhetsåtgärder som kan behövas, t.ex. i kontakten med föräldrarna. I samband med att föräldrar delges en familjerättsutredning eller en dom om vårdnad, boende eller umgänge kan det finnas risk för att våldet trappas upp. Ett samarbete med individ- och familjeomsorgen är nödvändigt för att den våldsutsatta föräldern ska kunna få hjälp och stöd [100].

Våldsproblematiken är inte alltid uttalad eller känd, och den har inte alltid lyfts fram och tillmätts den betydelse som den bör ha när det gäller bedömningar och lösningar i frågor om vårdnad, boende och umgänge [97].

Om det i familjerättens arbete kommer fram uppgifter som talar för att barn utsatts för eller bevittnat våld ska handläggaren informera den enhet som handlägger barnavårdsärenden om detta så att en utredning om barnets behov av stöd och hjälp kan inledas. Socialnämnden har ansvar att fastställa rutiner för hur sådan information ska föras vidare till den del av verksamheten som har utredningsansvaret (se 3 kap. 4 § SOSFS 2014:4).

Det är viktigt att familjerätten samarbetar med den enhet som handlägger barnavårdsärendet när barnet är aktualiserat på båda enheterna. Likaså behöver familjerätten samarbeta med den som handlägger den våldsutsatta föräldrarnas behov av insatser. (Se mer om samverkan i 3 kap. 9 och 10 §§ SOSFS 2014:4).

Barnets bästa i familjerätten

Utgångspunkten i svensk lagstiftning är att det som är bäst för barnet ska vara avgörande i alla beslut om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § första stycket FB). Det finns inga andra intressen som kan gå före barnets bästa, t.ex. rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders önskan att ha kontakt med barnet. Vad som är barnets bästa anges inte i lagtext, men i 6 kap. 2 a § FB anges vissa omständigheter som kan beaktas. Även den uppräknade av barnets grundläggande rättigheter som görs i 6 kap. 1 § FB kan vara till hjälp. Här anges att barnet har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran och

ska behandlas med aktning för sin person och egenart. Kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling får inte förekomma.¹³⁴

I förarbetena anges att om en förälder utsätter ett barn eller någon annan i familjen för våld, trakasserier eller andra kränkningar är det i de flesta fall bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdsnaden. Det är knappast möjligt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för gemensam vårdnad om denne förälder gör sig skyldig till övergrepp mot den andre föräldern eller någon annan i familjen. Gemensam vårdnad kan vara oförenligt med barnets bästa även om en konflikt mellan föräldrarna inte kan sägas vara så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta.¹³⁵

Barnets bästa är avgörande för såväl domstolens som socialnämndens bedömning och beslut att t.ex. godkänna eller inte godkänna ett avtal som föräldrarna träffar. Uttrycket barnets bästa får inte användas slentrianmässigt, utan såväl domstolar som socialnämnder behöver ha ett tydligt resonemang utifrån det enskilda fallet.¹³⁶

Vid bedömningen av vad som är barnets bästa ska det enligt 6 kap. 2 a § andra stycket FB särskilt fästas avseende vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap. 2 a § tredje stycket FB).

Riskbedömning

Socialnämnden och domstolen ska i alla beslut vid bedömningen av barnets bästa fästa särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, olovligen förs bort, hålls kvar eller annars far illa (se 6 kap. 2 a § andra stycket FB). Bestämmelsen tar sikte på att det är risken som ska beaktas. Det behöver alltså inte vara klarlagt att det kommer att inträffa. Det räcker med att det finns omständigheter som talar för att det finns en risk för att barnet kommer att fara illa. Att en eventuell polisanmälan om våld inte lett till en fällande dom ska inte tolkas som att det är klarlagt att barnet inte löper någon risk.¹³⁷

När uppgifter om våld förs fram måste uppgifterna alltid prövas och en riskbedömning göras. Bedömningen av risken ska väga tungt och få betydelse för bedömningen av vad som är bäst för barnet. Det gäller inte bara övergrepp som är riktade direkt mot barnet, utan även övergrepp som riktar sig mot andra i familjen, t.ex. mot en förälder eller ett syskon. Omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen är t.ex. tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom.¹³⁸

¹³⁴ Jfr prop. 2005/06:99 s. 39 f

¹³⁵ Prop. 2005/06:99 s. 42, 51 och 87

¹³⁶ Prop. 2005/06:99 s. 39 f

¹³⁷ Prop. 2005/06:99 s. 42 och 86

¹³⁸ Prop. 2005/06:99 s. 41 ff och 85 f

Om det är utrett att en förälder tidigare gjort sig skyldig till övergrepp bör en nyanserad bedömning göras av det inträffade. Om övergreppen har skett systematiskt under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer finns det ofta skäl att utgå ifrån att barnet skulle fara illa med den föräldern som vårdnadshavare. Detsamma gäller om det framgår att övergreppen är ett utslag av förövarens behov av att utöva makt och kontroll. Ett sådant beteende kan vara svårt att förändra och innebär allmänt sett en större risk för att barnet ska fara illa. Om en förälder däremot gjort sig skyldig till en enstaka överilad handling mot den andre föräldern kan risken vara mindre för att barnet kommer att fara illa. Det är också av betydelse när i tiden våldet eller kränkningarna ägt rum. Om övergreppen ligger längre tillbaka i tiden och förhållandet mellan föräldern och barnet har fungerat väl efter detta behöver det inte innebära att det alltid finns en risk för att barnet kommer att fara illa. Är det omvänt så att övergreppen nyligen ägt rum och förhållandet mellan barnet och föräldern är osäkert kan risken vara större. Om den våldsutövande föräldern har genomgått behandling för att undvika en upprepning är även det en omständighet som behöver beaktas i bedömningen. Hänsyn måste också tas till barnets inställning.¹³⁹

Barnets behov av en nära och god kontakt med föräldrarna

I de allra flesta fall är det bäst för barnet att ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna, även om de inte bor tillsammans. Men barnets rätt till kontakt med båda sina föräldrar innebär inte att barnet under alla förhållanden måste leva eller umgås med en förälder. Ett barn måste ha en absolut rätt att inte själv bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling.¹⁴⁰

Om det blir aktuellt med umgänge med en förälder som utövat våld är det viktigt att värdera vilka risker det kan medföra för barnet, såväl psykiskt som fysiskt. Barnet ska inte behöva bevittna våld mot den andra föräldern i samband med umgänge.

Hänsyn till barnets vilja

När det förekommer uppgifter om våld i familjen är det särskilt viktigt att barnets uppfattning om sin situation tydligt framkommer i socialnämndens ställningstagande.

För att kunna bedöma vad som är barnets bästa behöver socialnämnden samtala med barnet så att det får möjlighet att komma till tals. Barns rätt att komma till tals i olika familjerättsliga sammanhang regleras i 6 kap. 19 och 20 §§ FB.

Det är viktigt att lyssna på barnet och respektera det som en egen individ med egna uppfattningar. Alla barn, oavsett ålder, har rätt att komma till tals. Socialtjänsten bör i större utsträckning anpassa möten och samtal efter barnets individuella förutsättningar [101].

¹³⁹ Prop. 2005/06:99 s. 42 f

¹⁴⁰ Prop. 2005/06:99 s. 41 och 85

Om det i ett enskilt fall bedömts som olämpligt att tala med barnet är det en information som kan vara bra för rätten att få kunskap om.

Samarbetssamtal

Kommunen ska sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller vårdnad, boende, umgänge och frågor som gäller barnets försörjning (samarbetssamtal) (5 kap. 3 § SoL och 6 kap. 18 § FB).

När separerade föräldrar behöver hjälp att hantera svårigheter och konflikter i sitt föräldraskap kan samarbetssamtal vara en väg att gemensamt komma fram till vad som är bäst för barnet. Samarbetssamtal är frivilliga för föräldrarna.

När samarbetssamtal kan ifrågasättas

Innan samarbetssamtal inleds bör samtalsledaren, genom föräldrarna, i regel genom enskilda samtal, ta reda på om det har förekommit våld eller andra övergrepp, hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen. Om så är fallet bör samtalsledaren noga överväga om det är lämpligt att påbörja samtal (allmänna råd i SOSFS 2012:4).

Handläggaren kan till exempel redan i det första telefonsamtalet fråga om det är något som kvinnan eller mannen inte vill eller vågar prata om vid gemensamma samtal med den andra föräldern. Det är också möjligt att fråga hur parterna brukar hantera konflikter, för att sedan gå in på frågan om det har förekommit våld eller andra problem i familjen som kan påverka förutsättningarna för samarbetssamtal. Många gånger kan det vara nödvändigt att ha enskilda samtal med föräldrarna för att kunna bedöma om, och i så fall hur, samtalen ska planeras för att söka nå en överenskommelse om barnet.

Det enskilda samtalet kan bl.a. ägnas åt att kartlägga våld, andra problem som finns i relationen samt hur det påverkar barnens situation.

Samtalsledaren bör ta reda på i vilken utsträckning barnet har bevittnat våld, andra övergrepp eller kränkande behandling och hur barnet har reagerat. Vidare bör samtalsledaren ta reda på om barnet självt har blivit utsatt och om barnet kan behöva stöd (allmänna råd i SOSFS 2012:4).

När samtalsledaren kommit fram till att det inte är lämpligt med samarbetssamtal behöver föräldrarna informeras om samtalsledarens bedömning.

Läs mer: *Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt (2012)*

Särskilda åtgärder för samtalen

Om en förälder uppger att det har förekommit våld eller andra problem behöver samtalsledaren bedöma vilka säkerhetsåtgärder som kan behövas vid samtalen, om samtalen ska påbörjas. Bedömningen görs dels utifrån den våldsutsattas upplevelse och beskrivning – det vill säga hur hon eller han bedömer risker och skyddar sig – dels en riskbedömning av den våldsbenägne, utifrån kända riskfaktorer.

En säkerhetsplan görs upp i samråd med den utsatta föräldern. I en sådan kan t.ex. ingå att föräldrarna inte ska komma och gå samtidigt eller att tider för enskilda samtal inte bokas i anslutning till varandra. Det måste också finnas möjlighet att vänta i olika rum. Den utsatta föräldern kan också ha någon som följer med och möter eller ha möjlighet att gå ut en annan väg [100].

Avtal

Föräldrar som är överens kan reglera frågor om vårdnad, boende och umgänge genom avtal. Kommunen har skyldighet att sörja för att föräldrarna får hjälp att träffa avtal (5 kap. 3 § SoL). Ett av socialnämnden godkänt avtal får samma verkan som en dom, vilket innebär att det kan verkställas.¹⁴¹

Vid socialnämndens prövning av föräldrarnas avtal ska nämnden se till att frågor om vårdnad, boende eller umgänge blir tillräckligt utredda (6 kap. 17 a § tredje stycket FB). När nämnden tar ställning till föräldrarnas överenskommelse ska den göra samma slags prövning som en domstol gör när föräldrarna är överens. Ett avtal skrivs ofta i anslutning till samarbetsamtal när föräldrarna enats [100].

Innan socialnämnden godkänner ett avtal om vårdnad, boende och umgänge bör utredaren träffa föräldrarna (allmänna råd i SOSFS 2012:4).

Utredaren bör i samtalet med föräldrarna ta reda på om barnet eller någon annan i familjen har utsatts för våld eller andra övergrepp eller om barnet olovligen har förts bort, hållits kvar eller på annat sätt farit illa (allmänna råd i SOSFS 2012:4).

Upplysningar

I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får rätten, om det behövs, fatta ett interimistiskt beslut. Innan rätten fattar ett sådant beslut kan rätten hämta in upplysningar från socialnämnden. Ett sådant interimistiskt beslut gäller till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden (se 6 kap. 20 § andra stycket FB).

Barnets bästa ska vara avgörande även vid interimistiska beslut (jfr 6 kap. 2 a § FB). En anledning till att ett interimistiskt beslut behöver fattas kan vara att det finns misstankar om våld i familjen eller risk för att barnet ska föras bort.

Om föräldrarna eller barnet lämnar uppgifter om våld eller andra övergrepp eller om nämnden på annat sätt har kännedom om sådana uppgifter, t.ex. i en barnavårdsutredning, är det viktigt att dessa uppgifter kommer till domstolens kännedom så att de kan vägas in i bedömningen vid det interimistiska beslutet.

¹⁴¹ Proposition 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge s. 87

Utredning om vårdnad, boende eller umgänge

Socialnämnden har skyldighet att på begäran av rätten utreda frågan om vårdnad, boende eller umgänge (se 6 kap. 19 § andra och tredje styckena FB). Normalt vänder sig domstolen till socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört.

Om någon av föräldrarna har skyddade personuppgifter, se vidare kapitlet Skyddade personuppgifter.

Om det inte är olämpligt ska den som verkställer utredningen försöka klarlägga barnets inställning, redovisa den för rätten samt lämna förslag till beslut (6 kap. 19 § fjärde stycket FB).

Syftet med en utredning om vårdnad, boende eller umgänge är att ge underlag och förslag till domstolens beslut om en lösning till barnets bästa [100].

Utredaren bör i sin bedömning bl.a. särskilt lyfta fram om det finns en risk för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller andra övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller på annat sätt far illa (allmänna råd i SOSFS 2012:4).

Ett förslag till beslut som lämnas till domstolen bör vara väl motiverat och beskriva vilka konsekvenser det får för barnet. Om det är olämpligt att lämna ett förslag till beslut, bör utredaren ange skälen för detta.

Ett resonemang om vad olika alternativ kan innebära för barnet på kort och lång sikt bör alltid redovisas (allmänna råd i SOSFS 2012:4).

Om en förälder motsätter sig gemensam vårdnad, måste alltid en prövning göras av de skäl som den föräldern framför. Detta är tydligt, inte minst om motståndet mot gemensam vårdnad har sin grund i sådana förhållanden som våld eller andra former av övergrepp från den andra förälderns sida.¹⁴²

Umgänge med kontaktperson eller umgängesstöd

En kontaktperson är en frivillig insats som nämnden kan bevilja föräldrar eller barn som har behov av det (se 3 kap. 6 § SoL).

Ett umgängesstöd är en person som medverkar vid umgänget när barnet har behov av det. Det är rätten som beslutar om umgängesstöd (se 6 kap. 15 c § FB).

För att bedöma om insatserna fungerar och om de ska bestå behöver de följas upp regelbundet (Jfr 6 kap. 16 c § fjärde stycket FB och 3 kap. 6 c § SoL. Se även allmänna råd i SOSFS 2012:4).

Socialnämndens ansvar att följa upp familjerättsärenden

Socialnämnden ska i sitt omsorgsansvar för barn och ungdomar tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge har avgjorts (5 kap. 1 § SoL).

¹⁴² Prop. 2005/06:99 s. 50

Efter avslutad utredning och när rättens dom har vunnit laga kraft bör socialnämnden erbjuda föräldrarna en tid för uppföljningssamtal. I samband med detta bör utredaren även erbjuda barnet ett uppföljningssamtal, om det inte är olämpligt (allmänna råd i SOSFS 2012:4).

Läs mer: **Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt (2012)**

Hälso- och sjukvårdens ansvar

Hälso- och sjukvårdens olika verksamheter har en viktig roll för att upptäcka och uppmärksamma våld, verka för att våldsutsatta erbjuds vård och omvårdnad eller hänvisa till stöd- och hjälpinsatser från andra aktörer. Tandvården kan medverka till tidig upptäckt, behandling och dokumentation av odontologiska skador.

Vårdgivarens ansvar

I det följande redogörs för hälso- och sjukvårdens ansvar i arbetet med våld i nära relationer. Föreskrifterna i 8 kap. SOSFS 2014:4 gäller verksamheter som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen. Föreskrifterna i 8 kap. 1–3 §§ SOSFS 2014:4 gäller även för verksamheter som omfattas av tandvårdslagen (se 1 kap. 2 § SOSFS 2014:4). Vidare gäller föreskrifterna i 1 kap., 2 kap. och 9 kap. SOSFS 2014:4 för verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen och tandvårdslagen.

Med vårdgivare avses statlig myndighet, landsting och kommun i fråga om sådan hälso- och sjukvård som myndigheten, landstinget eller kommunen har ansvar för samt annan juridisk person eller enskild näringsidkare som bedriver hälso- och sjukvård (1 kap. 3 § PSL).

Allmänt om hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvården ska arbeta för att förebygga ohälsa. Hälso- och sjukvården och tandvården ska bedrivas så att den ska uppfylla kraven på en god vård och tandvård (2 a och c §§ HSL, 3 § TvL samt 6 kap. PSL).

Den 1 januari 2015 trädde patientlagen (2014:821) ikraft. Syftet med lagen är att stärka och tydliggöra patientens ställning samt att främja patientens integritet, självbestämmande och delaktighet.¹⁴³

Målet med hälso- och sjukvården och tandvården är en god hälsa och tandhälsa samt en vård på lika villkor för hela befolkningen (1 kap. 6 § patientlagen, 2 § HSL och 2 § TvL).

Patienten ska få sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som är av god kvalitet och som står i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet (1 kap. 7 § patientlagen, se 6 kap. 1 § PSL).

När hälso- och sjukvård eller tandvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas (1 kap. 8 § patientlagen och 3 § TvL).

Landstinget ska erbjuda vård till dem som behöver omedelbar hälso- och sjukvård, även om de inte är bosatta inom landstinget. Landstinget ska erbjuda öppen vård åt dem som omfattas av ett annat landstings ansvar för hälso- och sjukvård. Dessa patienter omfattas inte av landstingets vårdga-

¹⁴³ Proposition 2013/14:106 Patientlag s. 1

ranti. I övrigt ska vården ges på samma villkor som dem som gäller för de egna invånarna. (4 § HSL).¹⁴⁴

I lagen (2008:344) om hälso- och sjukvård till asylsökande m.fl. finns särskilda bestämmelser kring hälso- och sjukvård för asylsökande m.fl. I lagen (2013:407) om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd finns vidare särskilda bestämmelser kring hälso- och sjukvård för utlänningar som visats i landet utan nödvändiga tillstånd.

Enligt 3 kap. 1 § PSL ska vårdgivaren planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att kravet på god vård uppfylls.

Hälso- och sjukvården ska vara av god kvalitet. Det är angeläget att en helhetssyn anläggs på patientens förhållanden. Det räcker ofta inte att bara ställa en diagnos och behandla ett visst symtom. För att nå ett varaktigt resultat och för att förebygga att en sjukdom eller skada inträffar på nytt är det inte sällan av avgörande betydelse att personalen får en uppfattning om varför patienten har ett visst problem och varför en sjukdom eller skada kan ha drabbat patienten.¹⁴⁵ Ett gott bemötande är grundläggande i alla patient-kontakter [102].

Rutiner

Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att vårdgivaren ska ansvara för att det ledningssystem som ska finnas innehåller de processer och rutiner som behövs för att utveckla och säkerställa att verksamheten uppfyller de krav som ställs i det följande.

2 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Varje vårdgivare ska fastställa de rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

8 kap. 1 § SOSFS 2014:4

Ärenden som gäller våldsutsatthet kan aktualiseras i olika verksamheter inom hälso- och sjukvården, såsom akutmottagningar, primärvården, vuxenpsykiatri, missbruks- och beroendevården, kvinnohälsovården, barn- och ungdomspsykiatri, elevhälsan, ungdomsmottagningar, geriatrisk vård och den kommunala hälso- och sjukvården. Även rehabiliteringen innebär en möjlighet att upptäcka våldsutsatthet. Alla verksamheter inom hälso- och sjukvården behöver därmed definiera våldsutsatthet som ett ansvarsområde och fastställa rutiner och riktlinjer för detta arbete.

¹⁴⁴ Landstingets ansvar omfattar dock inte sådan hälso- och sjukvård som en kommun inom landstinget har ansvar för enligt 18 § första och tredje stycket HSL.

¹⁴⁵ Prop. 1997/98:55 s. 44

Vårdgivaren ansvarar för att utarbeta rutiner för att säkra verksamhetens kvalitet. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete innehåller bestämmelser om hur det ska gå till. Inom ramen för arbetet med ledningssystemet ska den som bedriver verksamheten ta reda på vad som är kvalitet för just den verksamheten. Det görs genom att kartlägga vilka krav och mål som finns i olika lagar och föreskrifter om hälso- och sjukvård och tandvård och i beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter (2 kap. 1 § SOSFS 2011:9). Ett exempel på ett sådant krav är skyldigheten att göra anmälningar till socialnämnden enligt 14 kap. 1 § SoL.

Ledningssystemet ska innehålla de processer och rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i verksamhetens alla delar. Vårdgivaren och verksamhetschefen kan dessutom ha egna krav och mål för verksamheten utöver det som anges i lagar och föreskrifter. Det är vårdgivaren som ska säkerställa att verksamhetens personal arbetar i enlighet med processerna och rutinerna som ingår i ledningssystemet (6 kap. 1 § SOSFS 2011:9).

Det systematiska förbättringsarbetet omfattar riskanalyser, egenkontroll, utredning av rapporterade missförhållanden, hantering av inkomna klagomål och synpunkter samt förbättrande åtgärder (5 kap. SOSFS 2011:9). Med egenkontroll menas systematisk uppföljning och utvärdering av den egna verksamheten samt kontroll av att den bedrivs enligt de processer och rutiner som ingår i verksamhetens ledningssystem (2 kap. 1 § och 5 kap. 2 § SOSFS 2011:9).

Läs mer: **Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpning av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete (2012)**

Att ställa frågor om våld – en del av ledningssystemet

Vårdgivaren bör avgöra när och hur personalen i hälso- och sjukvårdens och tandvårdens verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna identifiera våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver vård och omvårdnad.

Allmänna råd i 8 kap. SOSFS 2014:4

Vårdgivaren ansvarar för att utarbeta de rutiner som behövs i verksamheten för när och hur frågan om våld ska ställas. Verksamheterna ansvarar också för att utarbeta de rutiner som behövs för hur personalen ska agera när personalen uppmärksammat att en enskild utsatts för våld (8 kap. 1 § SOSFS 2014:4). För att öka förutsättningarna för att upptäcka våldsutsatthet rekommenderar Socialstyrelsen utifrån bästa tillgängliga kunskap att hälso- och sjukvårdspersonalen och tandvårdspersonalen erbjuds fortbildning om våld i nära relationer.

Anmälningsskyldighet

Vårdgivare som i sin verksamhet tar emot barn eller deras närstående ska fastställa rutiner för hur anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) ska fullgöras vad gäller ett barn som kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld.

8 kap. 2 § SOSFS 2014:4

Både hälso- och sjukvården och tandvården omfattas av skyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL att genast anmäla till socialnämnden när man i verksamheten får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Hänvisningar till anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL finns i 2 f § HSL, 3 § TvL och 6 kap. 5 § PSL.

Om anmälningsskyldigheten, se vidare under rubriken Samhällets ansvar för barn som far illa eller riskerar att fara illa s. 30.

När patienten har skyddade personuppgifter

Bestämmelser om rutiner som säkerställer att det är möjligt att föra patientjournal även när en patient har skyddade personuppgifter finns i 3 kap. 5 § Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2008:14) om informationshantering och journalföring i hälso- och sjukvården.

8 kap. 3 § SOSFS 2014:4

Det finns tre grader av skyddade personuppgifter: sekretess- eller spärrmärkning, kvarskrivning och fingerade personuppgifter. Se vidare kapitlet Skyddade personuppgifter.

Enligt 3 kap. 5 § SOSFS 2008:14 måste vårdgivaren ha rutiner för att hantera journalföring för patienter med sekretessmarkerade uppgifter, patienter som är kvarskrivna och patienter som använder fingerade personuppgifter.

Rutinerna kan t.ex. handla om att inte registrera eller dokumentera adressuppgifter i patientjournal eller register, att inte ropa upp patients namn i samband med besök, att ge information till patienten om möjligheten att få sin journal spärrad, att mottränga vid patientkontakt eller att beakta möjligheten till reservpersonnummer.

Samverkan

Individuell plan

Bestämmelser om att landstinget tillsammans med kommunen ska upprätta en individuell plan när en enskild har behov av insatser både från hälso- och sjukvården och socialtjänsten finns i 3 f § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763).

8 kap. 4 § SOSFS 2014:4

Landstinget ska tillsammans med kommunen upprätta en individuell plan när den enskilde har behov av insatser både från hälso- och sjukvården och från socialtjänsten. Planen ska upprättas om landstinget eller kommunen bedömer att den behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda, och om den enskilde samtycker till det. Arbetet med planen ska påbörjas utan dröjsmål (3 f § första stycket HSL). Planen ska, när det är möjligt, upprättas tillsammans med den enskilde. Närstående ska ges möjligheter att delta i arbetet med planen, om det är lämpligt och den enskilde inte motsätter sig det. (3 f § andra stycket HSL).

Syftet med den individuella planen är att säkerställa samarbetet mellan huvudmännen så att individers samlade behov av hälso- och sjukvård och socialtjänst blir tillgodosedda.¹⁴⁶

Samverkan internt

Vårdgivaren ska samverka internt för att samordna hälso- och sjukvårdsåtgärderna så att de inte motverkar varandra. Om åtgärder riktas till flera i en familj, ska samtliga åtgärder samordnas. Detta ska göras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12-16 §§ patientsäkerhetslagen (2010:659).

8 kap. 5 § SOSFS 2014:4

¹⁴⁶ Prop. 2008/09:193 s. 19

Våldsutsatta kan behöva remitteras mellan flera olika enheter – primärvård, ortopedi, gynekologi, smittskydd, kurator/psykolog etc. – mellan vilka hälso- och sjukvårdsåtgärderna ska samordnas. Många våldsutsatta har också barn, vilket innebär att samverkan också måste ske mellan olika vårdenheter, som t.ex. vuxenpsykiatri, akutmottagningar och kvinnohälsovård. Våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld kan också få vård inom barn- och ungdomsmedicin, barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningar samt annan barnhälsovård såsom BVC eller elevhälsan. Samordning av insatser till våldsutsatta vuxna och barn är viktig, dels för att undvika dubbelarbete mellan olika verksamheter, dels för att undvika feldiagnostisering och onödigt lidande för patienten. Om den psykosociala utredningen går parallellt med den medicinska kan det underlätta arbetet för att hitta de bakomliggande orsakerna till symtomen.

Samverkan ska ske utifrån behovet av trygghet och säkerhet för våldsutsatta och barn som bevittnat våld. När flera enheter inom vården, t.ex. akutvård, ortopedi, laboratorium, är inblandade är det viktigt med rutiner som ger förutsättningar för en säker hantering. En våldsutsatt kan exempelvis leva med skyddade personuppgifter. Även transporter av våldsutsatta mellan olika vårdenheter kräver ofta samverkan och planering.

Samverkan externt

Vårdgivaren ska vidare samverka externt med andra verksamheter, myndigheter och organisationer som berörs för att skapa förutsättningar för att samordna insatserna från de olika aktörerna så att de inte motverkar varandra. Om insatserna ges till flera i en familj ska vårdgivaren även samverka för att skapa förutsättningar för att samordna samtliga insatser. Detta ska göras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12-16 §§ patientsäkerhetslagen (2010:659).

8 kap. 6 § SOSFS 2014:4

Den externa samverkan behövs såväl på ett övergripande plan mellan vårdgivare och myndigheter som på det lokala planet med exempelvis socialtjänst, skola, polis och kvinnojourer. För att samverkan ska fungera bra behövs kunskap om ansvarsområden och var överlappning av ansvar sker. Även om det övergripande ansvaret för samverkan enligt 3 kap. 5 § SoL samt för barn som far illa eller riskerar att fara illa enligt 5 kap. 1 a § SoL generellt ligger på socialtjänsten måste hälso- och sjukvården ibland hantera akuta situationer för våldsutsatta och barn som bevittnat våld, vilket behöver planeras för i samverkan med andra externa aktörer.

Utbyte av information

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12-16 §§ patientsäkerhetslagen (2010:659).

8 kap. 5 och 6 §§ SOSFS 2014:4

Sekretess gäller inom den offentliga hälso- och sjukvården för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men (25 kap. 1 § OSL). Till hälso- och sjukvården räknas i detta sammanhang även tandvården. Uppgifter får dock lämnas mellan myndigheter som bedriver hälso- och sjukvård i en kommun till en annan sådan myndighet i samma kommun. Vidare får uppgifter lämnas mellan myndigheter som bedriver hälso- och sjukvård i ett landsting till en annan sådan myndighet i samma landsting (25 kap. 11 § OSL). För offentligt bedriven hälso- och sjukvårdsverksamhet inom ett och samma landsting eller en och samma kommun finns därmed inga sekretessgränser. Även om ingen sekretess gäller mellan hälso- och sjukvårdsmyndigheter i samma kommun eller landsting måste naturligtvis normalt en patients uttryckliga önskemål om att hans eller hennes journal inte ska lämnas till en annan hälso- och sjukvårdsmyndighet i kommunen eller landstinget respekteras.¹⁴⁷ Den inre sekretessen innebär att den som arbetar hos en vårdgivare får ta del av dokumenterade uppgifter om en patient endast om han eller hon deltar i vården av patienten eller av annat skäl behöver uppgifterna för sitt arbete inom hälso- och sjukvården (4 kap. 1 § patientdatalagen [2008:355], PDL).

När det gäller informationsutbyte mellan olika kommuner respektive olika landsting gäller bestämmelserna om sammanhållen journalföring (6 kap. PDL).

Inom den privata hälso- och sjukvården gäller istället bestämmelser om tystnadsplikt (6 kap. 12–16 §§ PSL). Enligt förarbetena är ståndpunkten från lagstiftarens sida att den enskilde ska ha samma skydd för sin personliga integritet vare sig han eller hon behandlas av en offentlig eller privat vårdgivare.¹⁴⁸

När det gäller samverkan mellan hälso- och sjukvård och andra myndigheter eller organisationer får sekretesskyddade uppgifter om en enskild lämnas ut om den enskilde samtycker till detta (12 kap. 2 § OSL). Det innebär att det som regel krävs samtycke från den som uppgiften gäller för att en uppgift ska kunna lämnas ut. Att flera myndigheter som hälso- och sjukvård och socialtjänst och Polismyndigheten arbetar i en fast grupp för

¹⁴⁷ Proposition 2007/08:126 Patientdatalag m.m. s. 270-271

¹⁴⁸ Prop. 2007/08:126 s.46, 133 och 248, proposition 2005/06:141 Genomförande av EG-direktivet om kvalitet och säkerhet hos blod och blodkomponenter s. 63 och proposition 2005/06:161 Sekretessfrågor – skyddade adresser, m.m. s. 82 och 93, proposition 1980/81:28 Om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården samt den allmänna försäkringen s. 28

samverkan innebär inte att den sekretess som gäller mellan myndigheterna ändras. I en samverkansgrupp företräder varje tjänsteman sin myndighet och är bunden av dess sekretessbestämmelser.¹⁴⁹

Om samtycke inte finns, så kan uppgifter även lämnas med stöd av sekretessbrytande bestämmelser i 10 kap. och 25 kap. OSL. Sekretessreglerna hindrar exempelvis inte att uppgift om ett barn eller en närstående till denne lämnas från en myndighet inom hälso- och sjukvården till en annan sådan myndighet eller till en myndighet inom socialtjänsten om det behövs för att ett barn ska få nödvändig vård, behandling eller annat stöd. Detsamma gäller personer som fortgående missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel, vårdas med stöd av lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård eller lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Detsamma gäller även för uppgift om en gravid kvinna eller någon närstående till henne, om uppgiften behöver lämnas för en nödvändig insats till skydd för det väntade barnet. (25 kap. 12 § OSL).

När det gäller en enskild som på grund av sitt hälsotillstånd eller av andra skäl inte kan samtycka till att en uppgift lämnas ut, hindrar sekretessreglerna inte att en uppgift om den enskilde som behövs för att han eller hon ska få nödvändig vård, omsorg, behandling eller annat stöd lämnas från en myndighet inom hälso- och sjukvården till en annan myndighet inom hälso- och sjukvården eller inom socialtjänsten eller till en enskild vårdgivare eller en enskild verksamhet på socialtjänstens område (25 kap. 13 § OSL).

Ofta kan sekretesshinder för samverkan i enskilda ärenden lösas genom den enskildes samtycke till att information lämnas mellan myndigheter. Sådant samtycke löser handläggande vårdpersonal från sekretessbestämmelser i just det patientärendet. Om det rör uppgifter som avser ett barn måste båda vårdnadshavarna samtycka till att uppgiften lämnas ut, såvida inte barnet uppnått sådan ålder och mognad att barnet själv förfogar över sekretessen, se vidare s. 92. I de fall den enskilde inte samtycker kan ärenden diskuteras i avidentifierad form, d.v.s. utan att nämna sådant som kan bidra till att den enskilde går att identifiera.

Läs mer: Sekretess- och tystnadspliktgränser – i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården (2012)

¹⁴⁹ JO 1987/88 s. 148

Möjlighet att lämna ut uppgifter till åklagare och polis

Myndigheter och personal inom den offentliga hälso- och sjukvården och socialtjänsten har om vissa förutsättningar är uppfyllda en möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till åklagare och polis när det gäller misstanke om begångna brott.

Läs mer: Uppslagsdel.

Ansvar för samverkan

Vårdgivaren ska fastställa var i verksamheten ansvaret för den interna och externa samverkan ska ligga.

8 kap. 7 § SOSFS 2014:4

En förutsättning för att samverkan internt och externt ska fungera i praktiken är att det i verksamheterna är tydligt var ansvaret för samverkan ska ligga [71].

Kompetens

Vårdgivaren bör se till att personalen i hälso- och sjukvårdens och tandvårdens verksamheter har kunskap om våld och övergrepp av eller mot närstående för att kunna ge god vård samt ha förmågan att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

Allmänna råd i 8 kap. SOSFS 2014:4

Där det bedrivs hälso- och sjukvård eller tandvårdsverksamhet ska det finnas den personal som behövs för att god vård ska kunna ges (2 e § HSL, 4 a § TvL).

Kunskap om olika skador som kan indikera våldsutsatthet hos vuxna och barn samt att barn kan ha bevittnat våld är en förutsättning för hälso- och sjukvårdens arbete med våldsutsatthet. Våldsutsatta kan uppvisa fysiska skador men även värk och smärta, sömn- och ätstörningar, gynekologiska besvär, yrsel eller andra psykosomatiska problem. De kan också utveckla psykiska problem, såsom depression och ångest. Barn som upplevt våld mot en förälder riskerar långvarig psykisk ohälsa i form av depressivitet, ångest och självdestruktivitet, aggressivitet, svårigheter i umgänget med andra, koncentrationssvårigheter och svårigheter i skolan [103]. Barn som har bevittnat våld i familjen är i högre grad själva utsatta för direkt våld [104].

Exempel på viktiga kunskapsområden för hälso- och sjukvårds- samt tandvårdspersonalen kan vara:

- vad som utmärker våld i nära relationer
- våldets konsekvenser
- normaliseringsprocessen
- anmälningsskyldigheten
- hur man ställer frågor om våld
- skyddade personuppgifter.

Vård och omvårdnad

Våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

Om ett barn visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot en närstående, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen

1. gör en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453),
2. ställer frågor till en medföljande vuxen om orsaken till symtomen eller tecknen,
3. frågar barnet i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen när så är möjligt och med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad samt vårdnadshavarens samtycke, om sådant behövs, och
4. beaktar vilka behov barnet kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet.

Åtgärderna enligt första stycket samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som har väckt misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld ska dokumenteras i patientjournalen.

8 kap. 8 § SOSFS 2014:4

Gemensamt för många berättelser från barn som har farit illa på olika sätt, är att de levit i utsatthet länge innan det uppmärksammades. Barn beskriver att de försökte signalera genom olika sätt att agera – genom att skriva dikter, rita bilder eller att de spontant berättade om sin situation, men att de vuxna inte har hört eller förstått [105]. Det viktigaste tecknet för de barn som kan kommunicera och som har varit utsatta för övergrepp eller utsatthet är att de själva väljer att berätta. Om barnet berättar spontant är det viktigt att hälso- och sjukvårdspersonalen skapar möjlighet till en fortsatt berättelse genom att ställa öppna frågor och låta barnet tala till punkt, utan att lägga in sina egna värderingar och åsikter eller ställa ledande frågor. Barn kan ha frågor, föreställningar eller skuld känslor kring det som har hänt, eller det som

händer, som de behöver få hjälp med att hantera. Barn har rätt att få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken [106]. Barnets berättelse kan vara det avgörande för att socialtjänsten ska inleda en utredning för barnets skydd och stöd [56, 105].

Göra anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § SoL
Skyldigheten att anmäla omfattar anställda hos vissa myndigheter och de som är verksamma inom vissa yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheter (se 14 kap. 1 § SoL). Det innebär att den som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa har ett personligt ansvar för att anmälan görs. (se ovan s. 30).¹⁵⁰

Skyldigheten att anmäla begränsas inte av att den anmälningsskyldige vet att socialnämnden redan har inlett en utredning eller att socialtjänsten och barnet har haft annan kontakt [107].¹⁵¹ Även svårbedömda eller obestyrkta uppgifter ska anmälas om det finns en misstanke om att barnet kan fara illa. Det är inte anmälarens utan socialtjänstens sak att utreda och avgöra allvaret i barnets situation.¹⁵²

Läs mer. [Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare \(2014\)](#) samt [Barn som far illa eller riskerar att fara illa – en vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården om anmälningsskyldighet och ansvar \(2014\)](#)

Fråga medföljande vuxen om orsaken till symtomen eller tecknen

Personalen ska ställa frågor till medföljande vuxen om orsaken till symtomen eller tecknen. Ett professionellt förhållningssätt innebär att hälso- och sjukvårdspersonalen bemöter familjen med respekt och empati samt förhåller sig neutralt till föräldrarnas berättelser och inte låta sympatier eller vuxenperspektiv ta över. Hälso- och sjukvårdens ansvar är att undersöka och behandla barnet, inte att utreda vem som kan vara förövre.

Fråga barnet i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen

Enligt föräldrabalken, FB, har vårdnadshavaren rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren ska i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. (6 kap. 11 § FB). När patienten är ett barn ska barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen så långt som möjligt klarläggas. Barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. (4 kap. 3 § patientlagen).¹⁵³

Vilken mognad som krävs för att ett barns inställning ska tillmätas betydelse måste utredas vid varje enskilt tillfälle och är beroende av den planerade vårdens art och angelägenhetsgrad. Som utgångspunkt är det vårdnadshavaren som har beslutanderätt i frågor som rör barnet. Det är dock inte

¹⁵⁰ Socialstyrelsen har tagit fram en film om anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL. Filmen finns på www.socialstyrelsen.se

¹⁵¹ Se JO:s ämbetsberättelse 1992/93 s. 391 och 2004/05 s. 299

¹⁵² Prop. 2002/03:53 s. 65 och prop. 1996/97:124 s. 106

¹⁵³ Motsvarande bestämmelse finns i 3 a § TvL.

nödvändigt att i alla situationer inhämta samtycke från vårdnadshavaren. Det centrala för bedömningen av om barnet ska anses moget nog att ensamt få besluta om viss vård eller behandling är om barnet kan tillgodogöra sig relevant information och överblicka vilka konsekvenser som hans eller hennes beslut kan få.¹⁵⁴ Detta synsätt påverkar i vilken mån personal inom hälso- och sjukvården får samtala med ett barn utan att vårdnadshavarna samtycker till det. Ett professionellt förhållningssätt innebär att hälso- och sjukvårdspersonalen bemöter barnet med respekt och empati. Hälso- och sjukvårdens ansvar är att undersöka och behandla barnet, inte att utreda vem som kan vara förövare.

Beakta barnets behov av vård med anledning av våldet
Barnet kan ha behov av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet. Det ingår i hälso- och sjukvårdens uppdrag att erbjuda god vård och omvårdnad.

Barnet har under vissa omständigheter möjlighet att få tillgång till vissa insatser när vårdnadshavarna inte är överens. Av 6 kap. 13 a § FB framgår att socialnämnden, när det krävs med hänsyn till barnets bästa, kan besluta att en åtgärd får vidtas även om den ena vårdnadshavaren inte samtycker bl.a. när det gäller psykiatrisk eller psykologisk utredning eller behandling som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen. Med detta avses främst utredning eller behandling som ges inom barn- och ungdomspsykiatri, BUP. Utredning eller behandling enligt hälso- och sjukvårdslagen som ges i privat regi omfattas också. Med behandling avses i första hand olika former av samtalskontakter. Bestämmelsen tillämpas inte när vårdnadshavarnas samtycke inte behövs för att barnet är tillräckligt gammalt att bestämma på egen hand.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Prop. 2013/14:106 s. 65 ff. och s. 120. Se även Socialstyrelsens meddelandeblad nr.7/2010 Barn under 18 år som söker hälso- och sjukvård.

¹⁵⁵ Se vidare i prop. 2011/12:53 s. 25 ff

Våldsutsatta vuxna

Om en vuxen visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att hon eller han har utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen frågar den vuxne i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen. Om misstanke kvarstår om våld eller andra övergrepp, ska vårdgivaren se till att personalen

1. tar reda på om det finns barn i den vuxnes familj,
2. gör en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) om det finns barn i familjen,
3. informerar om möjligheten till vård och omvårdnad från hälso- och sjukvården eller stöd och hjälp från socialtjänsten och frivilligorganisationer, och
4. beaktar vilka behov den vuxne kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet.

Åtgärderna enligt första stycket 1, 3 och 4 samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som har väckt misstanke om att den vuxne har utsatts för våld eller andra övergrepp ska dokumenteras i patientjournalen.

8 kap. 9 § SOSFS 2014:4

Att fråga i enrum om våldet

När frågor om våld ställs inom hälso- och sjukvården är det betydelsefullt hur och under vilka omständigheter frågan ställs. En viktig förutsättning är att personalen ställer frågan i en för patienten trygg miljö [62].

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska därför fråga patienten i enrum om symtomen eller tecknen. Om misstanke kvarstår om våld eller andra övergrepp, ska personalen agera enligt 8 kap. 9 § 1–4 och andra stycket SOSFS 2014:4.

Ta reda på om det finns barn i familjen

För att anmälningsskyldigheten ska kunna fullgöras, ska hälso- och sjukvårdspersonalen ta reda på om det finns barn i den vuxnes familj. Det kan handla om såväl egna barn som andra barn som finns i den vuxnes familj.

Göra anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § SoL

Hälso- och sjukvården ska även göra en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § SoL.

Se vidare s. 30.

Informera om möjligheterna till vård, stöd och hjälp

I hälso- och sjukvårdens ansvar ingår att se till att den som söker hälso- och sjukvårdens tjänster, men som också behöver annat stöd, blir hänvisad till det eller de organ som har kompetens och resurser för uppgiften.¹⁵⁶

Kravet på god vård innebär bl.a. att den ska bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet (2 a § HSL). Vården och behandlingen ska så långt det är möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten. (5 kap. 1 § patientlagen).

Den våldsutsatta kan exempelvis behöva en kontakt med en kurator inom hälso- och sjukvården och medicinsk behandling för eventuella skador. Vidare ska patienten informeras om möjligheter till stöd och hjälp från socialtjänsten och frivilligorganisationer.

Regeringen har inrättat en nationell stödtelefon – kvinnofridslinjen – som drivs av Nationellt centrum för kvinnofrids (NCK) kliniska enhet vid Akademiska sjukhuset i Uppsala. Kvinnofridslinjen har till uppgift att ge professionellt stöd.¹⁵⁷

Beakta behovet av vård med anledning av våldet

Den vuxne kan ha behov av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet. Det ingår i hälso- och sjukvårdens uppdrag att ge god vård och omvårdnad.

Dokumentation i patientjournal

Av 3 kap. 1 § PDL framgår att vid vård av patienter ska det föras patientjournal. Enligt samma bestämmelse ska en patientjournal föras för varje patient och den får inte vara gemensam för flera patienter. Den som för patientjournal ansvarar för sina uppgifter i journalen (3 kap. 4 § PDL).

Enligt 3 kap. 2 § PDL är syftet med att föra en patientjournal i första hand att bidra till en god och säker vård av patienten. Enligt samma bestämmelse är patientjournalen även en informationskälla för patienten, uppföljning och utveckling av verksamheten, tillsyn och rättsliga krav, uppgiftsskyldighet enligt lag, samt forskning.

Patientjournalen ska, enligt 3 kap. 6 § PDL, innehålla de uppgifter som behövs för en god och säker vård av patienten. Dokumentationen av olika åtgärder kan vara helt avgörande för patientsäkerheten.¹⁵⁸ Dokumentationen är även viktig som underlag för rättsintyg. Dokumentation kan vara sådant som framkommer i samtal, observationer eller undersökningar, och som har betydelse för patientsäkerheten och kvaliteten.

Vårdgivaren ska säkerställa att det finns rutiner för hur patientuppgifter dokumenteras i journal samt att rutinerna säkerställer att uppgifterna så långt som möjligt dokumenteras med hjälp av nationellt fastställda begrepp och termer, klassifikationer och övriga kodverk (3 kap. 1 och 2 §§ SOSFS 2008:14). KVÅ-koder beskriver åtgärder utförda av hälso- och sjukvården och används för nationell statistik. En kod står för vilken åtgärd som utförts

¹⁵⁶ Prop. 1997/98:55 s. 44

¹⁵⁷ Se vidare www.kvinnofridslinjen.se

¹⁵⁸ Prop. 2007/08:126 s. 89

vid det aktuella vårdtillfället. Det finns en kod för anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL angående barn med möjligt skyddsbehov.

Dokumentation av symtom eller tecken samt hälso- och sjukvårdsåtgärder

Åtgärderna enligt första stycket samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som har väckt misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld ska dokumenteras i patientjournalen.

8 kap. 8 § andra stycket SOSFS 2014:4

Åtgärderna enligt första stycket 1, 3 och 4 samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som har väckt misstanke om att den vuxne har utsatts för våld eller andra övergrepp ska dokumenteras i patientjournalen.

8 kap. 9 § andra stycket SOSFS 2014:4

När det gäller ett *barn* ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen dokumenterar hälso- och sjukvårdsåtgärderna i 8 kap. 8 § första stycket 1 – 4 SOSFS 2014:4. Vårdgivaren ska vidare se till att hälso- och sjukvårdspersonalen i patientjournalen dokumenterar vilka symtom eller tecken som har observerats och som har väckt misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld. (8 kap. 8 § andra stycket SOSFS 2014:4).

En anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL om att ett barn visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående, ska alltså enligt nu nämnda bestämmelse dokumenteras i barnets journal.

När det gäller en *vuxen* ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen dokumenterar hälso- och sjukvårdsåtgärderna i 8 kap. 9 § första stycket 1, 3 och 4 SOSFS 2014:4. Vårdgivaren ska vidare se till att hälso- och sjukvårdspersonalen i patientjournalen dokumenterar vilka symtom eller tecken som har observerats och som väckt misstanke om att den vuxne har utsatts för våld eller andra övergrepp. (8 kap. 9 § andra stycket SOSFS 2014:4).

En anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL om att ett barn visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående, ska dokumenteras i barnets journal när barnet är patient. Som angetts ovan, ska patientjournalen bara avse en person och dokumentationen ska bidra till en god och säker vård av patienten. Det är inte belyst i lagstiftning eller förarbeten hur en anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL ska dokumenteras när det är den vuxne, och inte barnet, som är patient. Det är vårdgivaren som ansvarar för att det finns rutiner för hur

anmälan ska dokumenteras i enlighet med gällande regelverk i en sådan situation.

Det är viktigt att minimera riskerna för patienter i utsatta situationer. Bestämmelser om att en patient får motsätta sig att personuppgifter görs tillgängliga för elektronisk åtkomst för den som arbetar vid en annan vårdenheter eller inom en annan vårdprocess hos samma vårdgivare finns i 4 kap. 4 § PDL. Vårdnadshavare till ett barn har dock enligt samma bestämmelse inte rätt att spärra barnets uppgifter.

Sjukvårdshuvudmän kan erbjuda e-tjänster för direktåtkomst av journalinformation, i vilket sammanhang frågan om säkerheten för våldsutsatta har aktualiserats.¹⁵⁹

Läs mer: Barn som far illa eller riskerar att fara illa – en vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningskyldighet och ansvar (2014)

¹⁵⁹ Landstingens samarbetsorganisation Inera - Landsting och regioner i samverkan för e-hälsa, har tagit fram ett nationellt regelverk för landsting som erbjuder tjänsten "journalen på nätet" angående bl.a. hur man praktiskt går till väga för att skydda personer från otillbörlig åtkomst till information.

Landstinget i Uppsala län erbjuder sedan 2012 samtliga länsinvånare att ta del av sin patientjournal genom direktåtkomst över internet. Landstinget har valt att undanta patientinformation från vissa verksamheter från direktåtkomsten. Det rör exempelvis enheten för kvinnofrid vid Akademiska sjukhuset i Uppsala (se SOU 2014:23 Rätt information på rätt plats i rätt tid, Del 1 s. 859 ff.).

Rättsintyg

När polis eller åklagare ska utreda ett misstänkt brott är det ofta avgörande att snabbt undersöka och dokumentera kroppsskador hos personen som råkat ut för gärningen. På begäran av Polismyndigheten eller åklagare kan ett rättsintyg utfärdas (1 § lagen [2005:225] om rättsintyg i anledning av brott).

Ett rättsintyg är ett läkarintyg om skador eller annat som kan ha betydelse vid utredning av ett misstänkt brott. Syftet med intyget är att använda det som underlag i en brottsutredning eller som bevis i en rättegång i anledning av ett brott. Intyget kan t.ex. beskriva vilka skador en person har fått, liksom hur och när skadorna kan ha uppkommit.

Ett rättsintyg ska som regel hämtas in från läkare vid rättsmedicinsk avdelning inom Rättsmedicinalverket, eller läkare som enligt avtal med verket har åtagit sig att utfärda sådana intyg (2 § lagen om rättsintyg i anledning av brott). Rättsintyget grundar sig ofta på en läkarundersökning, men det förekommer också att dokumentation från sjukvårdsbesök, som patientjournaler och fotografier, ligger till grund för intyget.

Läkare och tandläkare i offentlig verksamhet är skyldiga att utfärda rättsintyg på begäran av polis eller åklagare (se 6 kap. 9 § PSL). Då ställs begäran vanligen direkt till den aktuella tandvårdskliniken. En betydande del av de skador (upp emot 60 procent) som uppkommer vid misshandel drabbar just ansiktet och munnen.

Brottsoffret ska samtycka både till läkarundersökningen och till utfärdandet av rättsintyg (5 § lagen om rättsintyg i anledning av brott). Ett samtycke till läkarundersökning innebär inte ett samtycke till att ett rättsintyg får utfärdas.

Ett rättsintyg får enligt 5 § lagen om rättsintyg i anledning av brott utfärdas utan samtycke av ett brottsoffer bl.a.

- vid misstanke om brott med ett minimistraff på ett års fängelse (t.ex. grov misshandel),
- vid misstanke om försök till brott med ett minimistraff på två års fängelse (t.ex. våldtäkt) och
- vid misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller brott som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor, mot någon som inte har fyllt arton år.

En våldsutsatt person kan ha sökt vård för sina skador utan att uppge att hon eller han utsatts för brott av något slag. Om Polismyndigheten senare begär ett rättsintyg kan ett sådant i de fall som specificeras ovan ändå utfärdas.

Skyddade personuppgifter

En del våldsutsatta som söker stöd hos socialtjänsten och vård hos hälso- och sjukvården har skyddade personuppgifter. Det är viktigt att socialtjänsten har kunskap om de olika former av skyddade personuppgifter som finns, hur man ansöker om att få sådana samt de krav som ställs på kommunens egen handläggning och hantering av information när det rör skyddade personuppgifter.

Även inom hälso- och sjukvården och tandvården behöver det finnas kunskap om skyddade personuppgifter och om aktuella rutiner för journalföring.

Hantering av skyddade personuppgifter

Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur skyddade personuppgifter ska hanteras.

3 kap. 5 § SOSFS 2014:4

Bestämmelser om rutiner som säkerställer att det är möjligt att föra patientjournal även när en patient har skyddade personuppgifter finns i 3 kap. 5 § Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2008:14) om informationshantering och journalföring i hälso- och sjukvården.

8 kap. 3 § SOSFS 2014:4

Inom kommunen behöver det finnas en beredskap att möta våldsutsatta och deras barn som lever med skyddade personuppgifter. Arbetet med våldsutsatta samt barn som bevittnat våld behöver präglas av ett säkerhetstänkande, bl.a. i hanteringen av handlingar så att exempelvis inte sekretessbelagda uppgifter kommer ut. Det kan handla om att ha checklistor för säkerhetsåtgärder, särskilda tekniska lösningar i dokumentationssystemen och att alltid motringa i kontakter med andra personer vilka berör personer med skyddade personuppgifter.

Rutiner kan också handla om samverkan med andra myndigheter och organisationer om skyddade personuppgifter – Polismyndigheten, Skatteverket, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, hälso- och sjukvården, kvinnojouren, förskola och skola m.fl. Inom kommunen kan det vara lämpligt att ha samarbete med t.ex. kommunala hyresvärdar, kultur- och fritidsförvaltningar.

Det kan vara nödvändigt att begränsa antalet personer inom socialtjänsten som känner till de uppgifter som är skyddade.

Enligt 4 kap. 5 § SOSFS 2014:5 ska personakten innehålla uppdaterade uppgifter om huruvida den enskilde har skyddade personuppgifter genom

sekretessmarkering i folkbokföringen enligt 22 kap. 1 § OSL eller beslut om kvarskrivning enligt 16 § folkbokföringslagen.

Det är viktigt att den som utför insatser enligt socialtjänstlagen har kunskap om hur de ska hantera skyddade personuppgifter. Socialnämnden behöver informera utföraren om att personen har skyddade personuppgifter och om vem/vilka som utföraren ska ha kontakt med hos beställaren/socialnämnden. Utföraren ansvarar för den praktiska hanteringen då insatserna genomförs.

Många ansökningar om skyddade personuppgifter avser barn som far illa eller riskerar att fara illa. Uppgift om att ett barn får skyddade personuppgifter ska överföras till den enhet inom socialnämnden som handlägger barnärenden när ärendet om den som ansökt om skyddade personuppgifter handläggs på en annan enhet.¹⁶⁰

När det gäller hälso- och sjukvården, se vidare i avsnittet Hälso- och sjukvårdens ansvar när patienten har skyddade personuppgifter, s. 137.

Läs mer: Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten (2015) samt Socialstyrelsens meddelandeblad Skyddade personuppgifter (2005) och på www.skatteverket.se

Olika nivåer av skyddade personuppgifter

Det finns tre grader av skyddade personuppgifter: sekretess- eller spärrmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter. Alla tre nivåerna kan kombineras med exempelvis namnbyte.

Sekretess- eller spärrmarkering

Markering för särskild sekretessprövning, s.k. sekretess- eller spärrmarkering är en varningssignal som sätts in på en eller flera uppgifter i folkbokföringsdatabasen. Den signalerar att det ska göras en noggrann prövning innan uppgiften lämnas ut. Det är vanligt att det är namn, personnummer eller adress som man vill skydda med en sekretessmarkering, och i dagligt tal kallas förfarandet ibland även "skyddad adress" eller "skyddad identitet". Den som vill ha sekretessmarkering begär detta hos Skatteverket. Det saknas formella krav kring denna begäran och kring Skatteverkets beslut, men begäran bör åtföljas av någon form av intyg eller liknande, t.ex. från Polismyndigheten eller socialtjänsten, som styrker att det finns en hotbild. Skatteverket ska snarast underrätta socialnämnden när sekretessmarkering i fråga om ett barn har förts in i databasen (7 § förordningen om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet).

Sekretessmarkering gäller oftast i ett år och kan förlängas. När Skatteverket lämnar ut uppgifter ur folkbokföringsdatabasen till andra myndigheter följer uppgift om sekretessmarkeringen med. Skatteverket kan vidarebefordra post till personer med sekretessmarkering.

¹⁶⁰ Se prop. 2012/13:10 s. 45

Kvarskrivning

Kvarskrivning innebär att en persons verkliga bostadsort och adress hålls hemlig. En person med kvarskrivning är efter flyttning skriven på församlingen på den gamla folkbokföringsorten och med adress hos Skatteverket. Skatteverket eftersänder all post. Det är Skatteverket som beslutar om kvarskrivning enligt 16 § folkbokföringslagen. Kravet för att få kvarskrivning är att man "av särskilda skäl kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt". Detta innebär i regel en konkret och allvarlig risk för förföljelse, t.ex. efter att någon har dömts för ett brott mot den person som begär kvarskrivning. Kvarskrivning beviljas endast om behovet av skydd inte kan tillgodoses genom kontaktförbud eller på annat sätt (16 § andra stycket folkbokföringslagen). Kvarskrivning kombineras ofta med sekretessmarkering. Kvarskrivning beviljas för högst tre år i taget. När det inte längre finns skäl för kvarskrivning ska den upphöra (17 § folkbokföringslagen).

För en person med kvarskrivning kan det innebära problem att få hjälp och service från samhället som är knuten till var man är folkbokförd. Den fördröjning som uppstår genom eftersändningen av posten kan ofta ge upphov till praktiska problem och kostnader.

Läs mer på www.skatteverket.se

Fingerade personuppgifter

Fingerade personuppgifter innebär att en person får byta identitet genom att använda andra personuppgifter än de verkliga. Möjligheten till medgivande att använda andra personuppgifter finns om man riskerar att bli utsatt för allvarlig brottslighet mot ens liv, hälsa eller frihet. Medgivande får inte lämnas om tillräckligt skydd kan beredas genom kvarskrivning eller på annat sätt. Medgivandet får begränsas till viss tid. (Se 1 § lagen [1991:483] om fingerade personuppgifter). Den som vill ha fingerade personuppgifter begär detta hos Polismyndigheten (2 § lagen om fingerade personuppgifter).

Om Polismyndigheten har avslagit begäran kan den som vill ha fingerade personuppgifter själv överklaga beslutet till Stockholms tingsrätt.

Personer som får fingerade personuppgifter måste ofta bryta med hela sitt tidigare liv, inklusive släkt och vänner. Om de har behov av bistånd från socialtjänsten, kan det vara Polismyndigheten som först kontaktar socialtjänsten för deras räkning.

Att leva med skyddade personuppgifter

Våldsutsatta och deras barn som lever med skyddade personuppgifter befinner sig i en särskilt utsatt situation. Det är angeläget att socialtjänsten tar hänsyn till detta när de bedömer behoven. Att leva med skyddade personuppgifter för med sig en rad olika konsekvenser – praktiska, sociala, ekonomiska och psykologiska. Känslan av utsatthet kan fortsätta att vara lika stark som tidigare. För vissa kan all energi gå åt till att vidta åtgärder för att inte

identiteten ska bli avslöjad. Följderna kan bl.a. bli rädsla, isolering, ohälsa och dålig ekonomi.

Våldsutsatta med någon typ av skyddade personuppgifter kan dessutom ha liknande behov av stöd och insatser som andra våldsutsatta, t.ex. hjälp med boende akut, på kort eller lång sikt, förmedling av och hjälp med kontakter med andra myndigheter, stödsamtal samt ekonomiskt bistånd.

Att leva med skyddade personuppgifter innebär ofta ökade kostnader för många vardagliga behov. Vissa säkerhetsåtgärder kan vara nödvändiga, som t.ex. titthål i dörr, byte av lås eller extra mobiltelefoner. Levnadsomkostnader som boende, livsmedel och kläder kan bli större.

Eftersom allt som kan knytas till ett personnummer hos någon i hushållet innebär en risk, kan man behöva hitta lösningar som tar längre tid och som för med sig ökade kostnader. Att det tar lång tid innan man får sin post kan t.ex. innebära extra kostnader. Det går inte att köpa något på avbetalning p.g.a. att man då måste lämna ut namn, adress och personnummer. Det innebär också en risk för avslöjande att skaffa bibliotekskort, terminskort för skolresor, högkostnadsskydd m.m. Skyddade personuppgifter kan t.o.m. få till följd att det blir svårt att försörja sig, eftersom det innebär en risk att lämna sina personuppgifter till exempelvis en arbetsgivare.

Att som barn leva med skyddade personuppgifter innebär stora begränsningar i aktiviteter och handlingsfrihet.¹⁶¹ Barnen får avstå från sådant som för många andra barn är självklart, t.ex. att vara med i idrottsföreningar, prenumerera på tidningar eller låna böcker och filmer på bibliotek. Det påverkar också deras relationer till klasskamrater och andra barn, t.ex. genom att barnet inte kan vara aktivt på sociala medier vilket kan leda till utanförskap. Även för barnen kan livet präglas av rädsla, såväl för egen del som för den våldsutsatta förälderns eller syskonens del [108].

Utredningar när någon av föräldrarna har skyddade personuppgifter

Utredningar om vårdnad, boende och umgänge

När en förälder har skyddade personuppgifter är frågan dels vilken domstol som är behörig att ta upp ett mål om vårdnad, boende och umgänge, dels vilken socialnämnd som är lämplig att verkställa sådana utredningar.

Behörig domstol

Huvudregeln är att frågor om vårdnad, boende och umgänge tas upp i domstolen på den ort där barnet har hemvist. Om det inte finns någon behörig domstol tas målet upp av Stockholms tingsrätt (6 kap. 17 § FB).

En förälder med skyddade personuppgifter behöver inte gentemot barnets andra förälder väcka talan hos domstolen i barnets hemkommun, utan kan välja annan domstol för att inte avslöja var han eller hon och barnet bor. Detta följer av bestämmelser i rättegångsbalken, RB. Domstolen prövar inte självmant sin behörighet. En sådan prövning görs först efter att motparten

¹⁶¹ Skolverket har tagit fram stödmaterialet Unga med skyddade personuppgifter. Materialet vänder sig till personal i förskola, skola och fritidshem samt till huvudmän för dessa verksamheter.

gjort en eventuell invändning mot domstolens behörighet (10 kap. 18 § RB). Gör inte en sådan invändning från den andre föräldern, kan domstolen handlägga tvisten, även om den formellt sett inte är behörig.

Ansvarig kommun

Det är rätten som fastställer riktlinjerna för hur en utredning ska bedrivas. Domstolen kan uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att verkställa utredningen (6 kap. 19 § tredje stycket FB). Normalt vänder sig domstolen till socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört med en begäran om utredning.

I de fall en förälder har skyddade personuppgifter kan rätten vända sig till socialnämnden i den kommun där den förälder som inte har skyddade personuppgifter bor. Andra möjligheter är att socialnämnden i en kommun där barnet är kvarskrivet får uppdraget. Ytterligare en möjlighet är att en socialnämnd i en kommun där familjen tidigare bott och som har kännedom om den gör utredningen. Syftet med att ärendet inte handläggs i barnets hemvistkommun är naturligtvis att orten där den med skyddade personuppgifter bor inte ska avslöjas.

En socialnämnd kan alltid samråda med domstolen om lämplig socialnämnd.

Vilken socialnämnd som verkställt utredningen kan aldrig hemlighållas, då detta enligt JK inte är förenligt med grundläggande rättssäkerhetskrav.¹⁶²

Läs mer: *Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt (2012)*

Partsinsyn

En sökande, klagande eller annan part har rätt att ta del av det som tillförts ärendet, om det gäller myndighetsutövning mot någon enskild (16 § FL och 10 kap. 3 § OSL). Socialnämndens utredning om vårdnad, boende eller umgänge utgör underlag för den myndighetsutövning som domstolen utövar mot den enskilde i sådana mål.¹⁶³ Socialnämnden ska tillämpa bl.a. 16 § FL när det gäller ett yttrande till en annan myndighet i ett mål eller ärende som rör myndighetsutövning hos denne enligt 11 kap. 8 § tredje stycket SoL.

Huvudregeln är att sekretess inte hindrar att en enskild som är part i ett mål eller ärende hos domstol eller annan myndighet och som på grund av sin partsställning har rätt till insyn i handlingen tar del av handlingar i målet eller ärendet. Huvudregeln gäller inte om det med hänsyn till något allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att en sekretessbelagd uppgift i materialet inte lämnas ut. I sådana fall ska myndigheten på annat sätt lämna parten upplysning om vad materialet innehåller, i den utsträckning det behövs för att parten ska kunna ta till vara sin rätt och det kan ske utan allvarlig skada för det intresse som sekretessen ska skydda (10 kap. 3 § OSL) [109].

För att inte röja i vilken kommun en förälder med skyddade personuppgifter bor, kan i vissa fall uppgift från t.ex. förskola eller skola och referenspersoner som utredaren haft kontakt med redovisas utan att namnen lämnas ut.

¹⁶² JK:s beslut 2003-03-31, dnr. 2967-01-21, 1151-02-21

¹⁶³ Se JO 1994/95 s. 363 och JO 2000/01 s. 317

Barnavårdsutredning

När våldsutsatta och barn har skyddade personuppgifter kan det uppstå svårigheter gällande hur nämnden ska hantera barnavårdsutredningen på ett säkert sätt. Det är viktigt att uppgifter inte röjs så att någon kommer till skada. Hur situationen ska hanteras när en våldsutövande förälder är vårdnadshavare och har partsinsyn i barnets ärende är inte specifikt belyst i lagstiftning eller förarbeten. Nämnden har då som skyldighet att underrätta vårdnadshavaren om att en utredning inleds (11 kap. 2 § tredje stycket SoL). Av samma bestämmelse framgår dock att nämnden kan avvakta med att underrätta om det finns särskilda skäl (se ovan kapitlet Utredda våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld s. 81).

Som bestämmelsen är utformad medger den inte att en socialnämnd under återopande av sekretess kan underlåta att informera en vårdnadshavare om att en barnavårdsutredning inleds. Inte heller får nämnden undanhålla vårdnadshavaren i vilken kommun som utredningen genomförs.¹⁶⁴ Det kan dock med stöd av 10 kap. 3 § OSL vara möjligt att hemlighålla vissa uppgifter rörande vad som kommit fram under utredningsarbetet.¹⁶⁵ Detta gäller om det av hänsyn till allmänt eller enskilds intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagda uppgifter i materialet inte röjs. I sådana fall ska man på annat sätt lämna parten upplysning av vad materialet innehåller i den utsträckning det behövs för att parten ska ta tillvara sin rätt och det kan ske utan allvarlig skada för det intresse som sekretessen ska skydda (10 kap. 3 § OSL).

Om en förälder och barn är kvarskrivna i en annan kommun, kan det vara lämpligt att den kommunen gör barnavårdsutredningen, även om barnet eller barnen inte bor där.

Det kan vidare ifrågasättas om föräldrarna i en situation som denna ska ha gemensam vårdnad utifrån bedömningen av barnets bästa.¹⁶⁶ Socialnämnden har att ta ställning till om den ska göra en framställning eller ansökan om ändring av vårdnaden till domstol om nämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om t.ex. vårdnad (5 kap. 2 § SoF).

¹⁶⁴ JK:s beslut 2003-03-31, dnr. 2967-01-21, 1151-02-21

¹⁶⁵ Jfr JO:s ämbetsberättelse 2005/06 s. 208

¹⁶⁶ Prop. 2005/06:99 s. 51

Uppslagsdel

Allmänt åtal

Flertalet brott, som t.ex. misshandel, olaga hot och våldtäkt, faller under allmänt åtal. När ett brott som hör under allmänt åtal kommer till Polismyndighetens kännedom, ska en anmälan tas upp och en förundersökning inledas. Det betyder att om ett brott som faller under allmänt åtal blivit känt för Polismyndigheten är den skyldig att utreda brottet, även när den som blivit utsatt inte önskar det. En mottagen anmälan hos Polismyndigheten kan alltså inte återtas.

Syftet med Polismyndighetens förundersökning är att utreda om brott har begåtts, vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om det finns tillräckliga skäl för att väcka åtal. Om förundersökningen leder till att åklagaren anser att brott kan styrkas väcker åklagaren åtal. Är bevisningen svag läggs förundersökningen ner. Om det framkommer nya omständigheter kan förundersökningen återupptas. (se 23 kap. rättegångsbalken, RB, och förundersökningskungörelsen [1947:948]).

Brottsbalksbestämmelser

Utdrag ur brottsbalken, BrB

3 kap. 5 § BrB

Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för *misshandel* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

4 kap. 4 a § BrB

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *grov fridskränkning* till fängelse i lägst nio månader och högst sex år.

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska han i stället dömas för *grov kvinnofridskränkning* till samma straff.

4 kap. 4 c § första stycket BrB

Den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för *äktenskapstvång* till fängelse i högst fyra år.

4 kap. 4 d § BrB

Den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen genom olaga tvång eller utnyttjande av hans eller hennes utsatta belägenhet ska förmås att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c §, döms för *vilseledande till tvångsäktenskapsresa* till fängelse i högst två år.

4 kap. 5 § BrB

Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, döms för *olaga hot* till böter eller fängelse i högst ett år. Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

6 kap. 1 § första stycket BrB

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för *våldtäkt* till fängelse i lägst två och högst sex år.

6 kap. 4 § första stycket BrB

Den som har samlag med ett barn under femton år eller som med ett sådant barn genomför en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag döms för *våldtäkt mot barn* till fängelse i lägst två och högst sex år.

Brottsskadeersättning

Den som begår ett brott är skyldig att ersätta offret för de skador som brottet orsakar, men om gärningsmannen inte kan betala skadeståndet finns två andra möjligheter att få ersättning.

För det första kan en person ha rätt till ersättning från en försäkring, t.ex. en kollektiv eller individuell olycksfallsförsäkring. Detta kan kontrolleras med personens skola, fackförening eller arbetsgivare eller med personens eget försäkringsbolag. Det är viktigt att så snart som möjligt anmäla skadan till försäkringsbolaget.

För det andra kan det finnas rätt till ekonomisk kompensation från staten, så kallad brottsskadeersättning enligt brottsskadelagen (2014:322). Rätten till sådan ersättning avser framför allt poster som har samband med skador på person, fysiska eller psykiska, liksom ersättning för allvarlig kränkning.

Förutsättningarna är dels att brottet är polisanmält, dels att personen inte kan få ersättning från gärningsmannen eller ett försäkringsbolag.

Ansökan om brottsskadeersättning görs hos Brottsoffermyndigheten.

Mer information kan hämtas från www.brottsoffermyndigheten.se.

Brottskadeersättning till barn som bevittnat våld

Barn som själva *utsatts för brott*, d.v.s. är målsägande, har enligt brottsskadelagen samma rätt som vuxna till att få skadestånd respektive brottsskadeersättning för skadorna på grund av sådana brott.

Barn som bevittnat brott som varit ägnat att skada barnets trygghet och tillit i förhållande till en närstående person har också rätt till brottsskadeersättning (9 § brottsskadelagen). Det är en ersättning som betalas ut från staten till barn som bevittnat brott mot en närstående.

Rätten till ersättning finns dels om brottet begåtts i Sverige, dels om ett barn som har hemvist i Sverige bevittnat brott utomlands, t.ex. under en semesterresa (2 § brottsskadelagen).

För att få ersättning måste det finnas någon form av dokumentation som visar att barnet bevittnat våldet. Brottet måste också vara polisanmält och i de flesta fall krävs en fällande dom. (Se www.brottsoffermyndigheten.se).

Ansökan om brottsskadeersättning

För att få brottsskadeersättning krävs en skriftlig ansökan. Blankett för ansökan kan beställas från www.brottsoffermyndigheten.se.

För barn är det vårdnadshavaren, eller vid gemensam vårdnad båda vårdnadshavarna, som ska ansöka för barnets räkning. En ansökan om brottsskadeersättning till ett barn får göras av endast en vårdnadshavare, om den andra vårdnadshavaren har begått brottet eller det annars finns särskilda skäl (18 § brottsskadelagen). Om ingen av vårdnadshavarna vill ansöka, ska socialnämnden, om det bedöms vara till barnets bästa, ta ställning till om den ska göra en anmälan till överförmyndarnämnden om att en god man bör förordnas för barnet (5 kap. 3 § SoF).¹⁶⁷

En ansökan om brottsskadeersättning ska som huvudregel ha kommit in till Brottsoffermyndigheten inom tre år från det att det rättsliga förfarandet avslutats, eller inom tre år från det att brottet begicks. Om brott har begåtts mot ett barn eller om ett barn har bevittnat brott får barnet göra en ansökan fram till den dag han eller hon fyller 21 år. (15 § brottsskadelagen).

I vissa fall kan en ansökan prövas trots att den kommit in för sent. Det gäller om det finns synnerliga skäl (15 § tredje stycket brottsskadelagen).

¹⁶⁷ Jfr proposition 2013/14:94 En ny brottsskadelag s. 37 ff. och prop. 2005/06:166 s. 28

Förstärkt besittningsskydd för brottsutsatta hyresgäster och bostadsrättsinnehavare

Regeringen har förstärkt besittningsskyddet till bostaden när en enskild utsatts för brott av en närstående. När en hyresgäst riskerar att förlora hyresrätten på grund av att han eller hon åsidosatt sina förpliktelser ska det särskilt beaktas om åsidosättandet har sin grund i att hyresgästen eller någon i hushållet utsatts för ett brott av en närstående. Detsamma ska gälla när en bostadsrättsinnehavare riskerar att förlora nyttjanderätten till en lägenhet. (12 kap. 42 § jordabalken och 7 kap. 19 § bostadsrättslagen [1991:614]). Läs vidare i proposition 2013/14:195 Stärkt besittningsskydd för utsatta hyresgäster.

Kontaktförbud

I samband med t.ex. att en våldsutsatt person anmäler att hon eller han blivit hotad, misshandlad eller utsatts för annat brott kan hon eller han ansöka om kontaktförbud.

Bestämmelserna om kontaktförbud regleras i lagen (1988:688) om kontaktförbud. En ansökan om kontaktförbud görs hos Polismyndigheten eller åklagaren, som utreder om det finns förutsättningar att besluta om kontaktförbud. Beslutet om kontaktförbud fattas sedan av åklagare. En ansökan om kontaktförbud ska alltid behandlas med skyndsamhet. (se 6 a, 7 och 9 §§ lagen om kontaktförbud).

Kontaktförbud innebär att en person kan förbjudas att besöka, eller på annat sätt ta kontakt med, en annan person eller följa efter denna person (1 § första stycket lagen om kontaktförbud). Det kan tas beslut om kontaktförbud om det finns en risk för att en person kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt trakassera den som beslutet avser att skydda. Det ska särskilt beaktas om den person som får kontaktförbud har begått brott mot den andre personens liv, hälsa eller frid (1 § andra stycket lagen om kontaktförbud). Förbudet får utvidgas till att avse förbud att uppehålla sig i närheten av en annan persons bostad eller arbetsplats eller annat ställe där den personen brukar vistas (2 § lagen om kontaktförbud), utvidgat kontaktförbud. Den som har överträtt ett utvidgat kontaktförbud får meddelas förbud att uppehålla sig inom ett större område än som följer av det utvidgade kontaktförbudet. Förbudet får omfatta ett eller flera områden i anslutning till sådana platser där den andra personen har sin bostad eller arbetsplats eller annars brukar vistas (2 § andra stycket lagen om kontaktförbud), särskilt utvidgat kontaktförbud. Om det inte finns särskilda skäl ska ett beslut om särskilt utvidgat kontaktförbud förenas med villkor om elektronisk övervakning (2 § tredje stycket lagen om kontaktförbud).

Om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot en sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid får kontaktförbudet avse förbud att uppehålla sig i

en bostad som brukas gemensamt med annan (1 a § lagen om kontaktförbud), kontaktförbud avseende gemensam bostad.

Ett beslut om kontaktförbud gäller i högst ett år, men kan förlängas med högst ett år i taget. Ett förbud avseende den gemensamma bostaden gäller i högst två månader och får förlängas om det finns särskilda skäl och med högst två veckor i taget. Särskilt utvidgat kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning får meddelas för högst sex månader och förlängas med högst tre månader i taget (4 § lagen om kontaktförbud).

Kontaktförbudet gäller inte kontakter som med hänsyn till särskilda omständigheter är uppenbart befogade (1 § fjärde stycket lagen om kontaktförbud), t.ex. om gemensamma barn blir akut sjuka.¹⁶⁸

Den som bryter mot ett kontaktförbud kan dömas till böter eller fängelse i högst ett år (24 § lagen om kontaktförbud).

När beslut om kontaktförbud meddelas, ska socialnämnden genast underrättas, om den mot vilken förbudet gäller och den som förbudet avser att skydda har gemensamma barn. När ett beslut om kontaktförbud avseende gemensam bostad meddelas ska socialnämnden alltid underrättas. Underrättelse ska ske till socialnämnden på den ort där förbudet helt eller huvudsakligen ska gälla. (4 a § förordningen 1988:691 om kontaktförbud).

I samband med att ett kontaktförbud avseende gemensam bostad meddelas ska den som meddelat beslutet informera den mot vilken förbudet gäller och den som förbudet avses skydda om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp (4 b § förordningen om kontaktförbud).

Den 1 maj 2015 träder en ny lag med kompletterande bestämmelser till EU:s förordning om skyddsåtgärder i civilrättsliga frågor i kraft, som möjliggör ömsesidigt erkännande av kontaktförbud inom EU. Se vidare proposition 2014/15:51 EU:s förordning om civilrättsliga skyddsåtgärder.

Målsägandebitråde

Vid sexualbrott (6 kap. BrB), brott mot en persons liv och hälsa (3 kap. BrB) och brott mot persons frihet och frid (4 kap. BrB) har den som utsatts för brott oftast rätt till ett målsägandebitråde (1 § lagen [1988:609] om målsägandebitråde). Ett målsägandebitråde ska ta till vara målsägandens intressen i målet och lämna stöd och hjälp till målsäganden samt också hjälpa till att föra en eventuell skadeståndstalan (3 § lagen om målsägandebitråde). Ett målsägandebitråde kan t.ex. närvara vid förhör med målsäganden. Ett målsägandebitråde får ersättning av statliga medel och innebär därför ingen kostnad för den enskilde (5 § lagen om målsägandebitråde).

En våldsutsatt person som har målsägandebitråde kan även ha en stödperson, se nedan s. 163, eftersom dessa funktioner har olika uppgifter i förhållande till den våldsutsatta och kompletterar varandra.

¹⁶⁸ Proposition 1987/88:137 Om besöksförbud s. 42

Möjlighet att lämna ut uppgifter till åklagare och Polismyndigheten

Misstanke om begånget brott mot vuxna

Myndigheter och personal inom den offentliga hälso- och sjukvården och socialtjänsten har en möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till t.ex. åklagare och Polismyndigheten när det gäller misstanke om vissa begångna brott (10 kap. 23 § OSL). Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse eller vid försök till brott minst två års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, våldtäkt, grov miss-handel, människohandel eller olaga frihetsberövande.

Misstanke om begånget brott mot barn

När det gäller misstanke om vissa begångna brott mot barn under 18 år gäller samma möjlighet, utan motsvarande begränsning i föreskriven straffskala för brottet (10 kap. 21 § OSL). Denna sekretessbrytande regel gäller om det rör brott enligt 3, 4, eller 6 kap. BrB, exempelvis brott mot liv och hälsa såsom misshandel, brott mot frid och frihet eller sexualbrott samt brott som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor. Dessa sekretessbrytande regler innebär ingen skyldighet för socialnämnden eller personalen att på eget initiativ anmäla misstankar om brott till de brottsutredande myndigheterna.

Begäran om utlämnande

Om t.ex. åklagare eller Polismyndigheten kommer med en begäran om utlämnande av uppgifter som enligt 10 kap. 21 och 23 §§ OSL får lämnas ut, är den myndighet som förfogar över uppgifterna dock skyldig att lämna ut uppgifterna (6 kap. 5 § OSL). Det är myndigheten som ska lämna ut uppgifterna som ska avgöra om förutsättningar föreligger för att lämna ut de begärda uppgifterna. Polis- eller åklagarmyndigheten måste således lämna tillräckligt mycket information för att en sådan prövning ska kunna göras.¹⁶⁹

Polisanmälan

Brott mot en vuxen

En våldsutsatt person avgör själv om hon eller han vill göra en polisanmälan mot den som utsatt denne för brott. Eftersom det oftast handlar om brott som faller under allmänt åtal kan andra personer också lämna uppgifter till polis eller åklagare. För socialtjänsten och hälso- och sjukvården finns begränsningar på grund av sekretessregler.

Se vidare under rubriken Möjlighet att lämna ut uppgifter till åklagare och Polismyndigheten.

Brott mot barn

Om det finns en misstanke om brott mot barn enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB eller lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor, bör socialnämnden

¹⁶⁹ Prop. 2005/06:161 s. 79 och 104

skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa. Om det är oklart huruvida en polisanmälan ska göras, bör polis eller åklagare konsulteras. (SOSFS 2014:6).

Sekretess hindrar varken socialnämnden eller hälso- och sjukvården från att polisanmäla misstanke om vissa brott mot någon som inte fyllt 18 år (12 kap. 10 § SoL resp. 10 kap. 21 § OSL). Det gäller brott mot liv och hälsa, d.v.s. kroppsskada eller exempelvis misshandel, brott mot frid och frihet eller sexualbrott, enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB, eller brott som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor.

Läs mer: SOSFS 2014:6 samt *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)*

Rättshjälp

Det kan finnas en rätt till rättshjälp för den som saknar försäkring med rättsskydd. Rättshjälp innebär att staten betalar en del av kostnaden för juridiskt biträde. Det är Rättshjälpsmyndigheten som beslutar i dessa frågor.

Läs mer på www.rattshjalp.se.

Skadestånd

Den som orsakar en skada på någon annans person eller egendom ska som huvudregel ersätta denna skada, d.v.s. försätta denna person i samma ekonomiska situation som om skadan aldrig hade skett. Skadeståndet har alltså främst ett reparativt syfte. Man skiljer mellan olika kategorier av skador (personskada, sakskada och ren förmögenhetsskada). Bestämmelser om skadestånd finns i skadeståndslagen (1972:207).

Stödperson under förundersökning och rättegång

En målsägande kan ta med sig en stödperson till förhör under förundersökningen och under rättegången. Man kan välja någon som man redan känner eller vända sig till socialtjänsten eller till brottsoffer- och kvinnojourer. Till brottsofferjourer finns ett antal ideellt arbetande särskilt utbildade stödpersoner anslutna, vilkas uppgift är att stödja och hjälpa brottsoffer. En brottsofferstödare kan ge stöd oavsett om den våldsutsatta gjort en polisanmälan eller inte. Även kvinnojourerna har stödpersoner. Brottsofferstödarna kan genom stöd och information motivera en våldsutsatt person att anmäla.

Läs mer på www.brottsoffermyndigheten.se

Särskild företrädare för barn

När en förundersökning har inletts eller återupptagits i fråga om brott mot barn som kan ge fängelse ska en särskild företrädare utses i vissa fall, enligt 1 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn. Det gäller om en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta tillvara barnets rätt. Den särskilda företrädaren ska i vårdnadshavarens ställe ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i rättegången (3 § lagen om särskild företrädare för barn).

Tekniskt skydd

Om det finns en allvarlig hotbild mot den våldsutsatta kan hon eller han via polisen få tillgång till ”tekniskt skydd”. Det kan röra sig om larmtelefon med direktkoppling till polisen, telefonsvarare och överfallslarm. Sådana trygghetspaket kan kombineras med andra skyddsmetoder [73].

Underrättelse från hälso- och sjukvården

Om en patient som lämnar eller avser att lämna ett sjukhus är farlig för någon annans personliga säkerhet eller sitt eget liv, har verksamhetschefen ansvar för att omedelbart underrätta någon närstående till patienten. Om patienten är farlig för viss person ska även denne underrättas. Om det behövs ska lämplig myndighet omedelbart underrättas (2 § 4 förordningen [1996:933] om verksamhetschef inom hälso- och sjukvården).

Underrättelser till målsäganden från Kriminalvården

Den som har blivit utsatt för ett brott mot liv, hälsa, frihet eller frid ska tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad, bl.a. när gärningspersonen får permission, inte kommer tillbaka från en permission eller andra vistelser utanför anstalten och om den intagne rymmer eller frigges. Underrättelse om frigivning ska lämnas i lämplig tid före frigivningen. (35 och 36 §§ fängelseförordningen [2010:2010]).

Vittnesstöd

Vittnesstödare finns på de flesta domstolar och kan hjälpa ett vittne när det kommer till domstolen för rättegång. Ett vittnesstöd är en ideellt verksam person som hjälper vittnen och brottsoffer med mänskligt stöd och praktisk information i samband med en brottmålsrättegång.

Vittnesstöden bär en bricka med texten "Vittnesstöd" och har avlagt ett moraliskt tystnadslöfte.

Vittnesstödet ska främst vara en medmänniska, men kan även förklara hur brottmålsprocessen går till. Det kan även informera om ersättning, vittnesed

och praktiska saker, som var garderob och toalett finns. Vittnesstöden kan också slussa vittnen och brottsoffer vidare till andra stödinstitutioner.

Läs mer på www.brottsoffermyndigheten.se

Referenser

1. General Recommendation No. 19 Violence against women. United Nations, New York, CEDAW; 1992.
2. Declaration on the Elimination of Violence against Women, A/RES/48/104, General Assembly. 1993.
3. Internationell konvention om barnets rättigheter, CRC. Förenta nationerna, New York; 1989.
4. Internationell konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, CRPD. New York: Förenta nationerna; 2006.
5. Kunskapsbank, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK). Hämtad 2014 från: <http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/>
6. Hradilova Selin, K. Våld mot kvinnor och män i nära relationer – Våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ); 2009.
7. Färdeman, E, Hvitfeldt, T, Irlander, Å. NTU 2013, Om utsatthet, trygghet och förtroende, Rapport 2014:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2014.
8. Frenzel, A. Brott i nära relationer – en nationell kartläggning. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ); 2014.
9. Våld och hälsa – en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet; 2014.
10. Våld i samkönade relationer – en kunskaps- och forskningsöversikt. NCK-rapport 2009:2 Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet; 2009.
11. Brottsutvecklingen i Sverige 2008–2011, Rapport 2012:13. Stockholm: Brå; 2012.
12. Dödsfallsutredningar 2012–2013 – Socialstyrelsens utredningar av vuxna och barn som avlidit med anledning av brott. Stockholm: Socialstyrelsen; 2014.
13. Kriminalstatistik 2012, Rapport 2013:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2013.
14. Våld i nära relationer – en folkhälsofråga, SOU 2014:49. Stockholm: Justitiedepartementet; 2014.
15. World report on violence and health. Genève: Världshälsoorganisationen, WHO; 2002.
16. Kostnader för våld mot kvinnor – en samhällsekonomisk analys Stockholm: Socialstyrelsen; 2006.
17. Att ta ansvar för sina insatser – Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor, SOU 2006:65. Stockholm: Fritzes; 2006.
18. Ending Violence Against Women. Baltimore: The Johns Hopkins University School of Public Health; 1999.
19. Ganley, AL. Improving the Health Care Response to Domestic Violence. A Resource Manual for Health Care Providers. San Fransisco: Family Violence Prevention Fund; 1998.
20. Harway, M, O'Neil, J M What Causes Men's Violence Against Women? London: Thousand Oaks; 1999.
21. Sällan sedda – utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Stockholm: Socialstyrelsen; 2011.

22. Skylla sig själv? – utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem. Stockholm: Socialstyrelsen; 2011.
23. Lundgren, E. Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, ROKS; 2013.
24. Heimer, GM, Björck, A, Kunosson, C. Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar. Lund: Studentlitteratur; 2014.
25. Holmberg, C, Enander, V. Varför går hon? – Om misshandlade kvinnors uppbrotsprocesser. Ystad: Kabusa böcker; 2004.
26. Rejmer, A, Sonander, A, Agevall, C. Våldsutsatta kvinnor berättar – En utvärdering av projekt Karin, Rapport 2010:2. Stockholm: Rikspolisstyrelsen och Lunds Universitet; 2010.
27. Hydén, M. Kvinnomisshandel inom äktenskapet – mellan det omöjliga och det möjliga. Stockholm: Liber utbildning; 1995.
28. Lindgren, M, Pettersson, K-Å, Hägglund, B, Björkman, J. Utsatta och sårbara brottsoffer. Stockholm: Jure; 2004.
29. Janlert, U. Folkhälsovetenskapligt lexikon. Natur och kultur i samarbete med Folkhälsoinstitutet. ; 2000.
30. Andersson, L. Ålderism. Lund: Studentlitteratur; 2008.
31. Saveman, B-I. Vanvård av personer med demenssjukdom. Kalmar: Humanvetenskapliga institutionen, högskolan i Kalmar.; 2007.
32. Blånader och silverhår – utbildningsmaterial om våld mot äldre kvinnor. Stockholm: Socialstyrelsen; 2013.
33. Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK; 2013.
34. Våld mot personer med funktionshinder. Stockholm: Brottförebyggande rådet; 2007.
35. Malmberg, D, Färm, K. Dolda brottsoffer. Polismyndighetens och socialtjänstens hantering av brott och övergrepp mot personer med funktionshinder. Uppsala: Uppsala universitet; 2008.
36. Levin, B. Vem bryr sig? – Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder. Umeå: Brottsoffermyndigheten; 2002.
37. Könsidentitet och könsuttryck. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen; 2012.
38. Fristad från våld – en vägledning om skyddat boende. Stockholm: Socialstyrelsen; 2013.
39. Holmberg, C, Stjernqvist, U, Sörensen, E. Våldsamt lika och olika – om våld i samkönade parrelationer. Stockholm: Stockholms universitet, Centrum för Genusstudier; 2005.
40. Hon Hen Han: En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner. Stockholm: Ungdomsstyrelsen; 2010.
41. Ulstein Moseng, B. Vold mot lesbiske og homofile tenåringer – En representativ undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse – Ung i Oslo 2006, NOVA Rapport 19/07. Oslo: Norsk institutt for forskning om opvekst, velferd og aldring; 2007.
42. Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Slutrapport från en nationell tillsyn 2012–2013. Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg; 2014.
43. Ensam och utsatt – Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med utländsk bakgrund. Stockholm: Socialstyrelsen; 2014.

44. Vänd dem inte ryggen – utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck. Stockholm: Socialstyrelsen; 2013.
45. Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt. NCK-rapport 2010:1. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK); 2010.
46. Annerbäck, E, Wingren, G, Svedin, CG, Gustafsson, PA. Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden – findings from a population-based youth survey. *Acta paediatrica*. 2010.
47. Grip, K. The Damage Done – Children Exposed to Intimate Partner Violence and their Mothers: Towards empirically based interventions in order to reduce negative health effects in children. Gothenburg: Department of Psychology, University of Gothenburg; 2012.
48. Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda (SOU 2001:72) Slutbetänkande av kommittén mot barnmisshandel. Stockholm: Fritzes; 2001.
49. Janson, S. Barn som utsätts för fysiska övergrepp: Socialstyrelsen; 2010.
50. Janson, S, Jernbro, C, Långberg, B. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2011.
51. Annerbäck, E, Sahlqvist, L, Svedin, C, Wingren, G, Gustafsson, P. Child physical abuse and concurrence of other types of child abuse in Sweden – Associations with health and risk behaviors. *Child Abuse Negl*. 2012; 36(7–8):585-95.
52. Naidoo, S. A profile of the oro-facial injuries in child physical abuse at a children's hospital. *Child Abuse Negl*. 2000; 24(4):521–34.
53. Kellogg, N, Committee on Child Abuse and Neglect. Oral and dental aspects of child abuse and neglect. *Pediatrics*. 2005; 116(6):1565-8.
54. Recognising abuse and neglect. Child protection and the dental team – an introduction to safeguarding children in dental practice 2013. Hämtad 2014 från:
http://www.cpdn.org.uk/content.aspx?group=recognising&page=recognising_abuse_recognisingabuseandneglect
55. When to suspect child maltreatment, National Collaborating Centre for Women's and Children's Health. London: RCOG Press; 2009.
56. Våga se, våga agera, Stiftelsen Allmänna Barnhuset. 2014. Hämtad 2014 från: www.tidigatecken.nu
57. Svedin, CG, Banck, L. Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar. Lund: Studentlitteratur; 2002.
58. Om våld i hederns namn och om skyldigheten att se och hjälpa utsatta Rapport 2008:5. Länsstyrelsen i Östergötland; 2008.
59. Broberg, A, Almqvist, L, Axberg, U, Grip, K, Almqvist, K, Sharifi, U, et al. Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma – resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet; 2011.
60. Broberg, A, Granqvist, P, Ivarsson, T, Risholm Mothander, P. Anknytningsteori: betydelsen av nära känslomässiga relationer. Stockholm: Natur och kultur; 2006.
61. "Tack för att ni frågar" – Screening om våld mot kvinnor. Stockholm: Socialstyrelsen; 2002.
62. Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. WHO clinical and policy guidelines. Genève: Världshälsoorganisationen, WHO; 2013.

63. Misstanke om hot och våld. Riktlinjer för habilitering & hälsa. Stockholm: Stockholms läns landsting; 2010.
64. Att ställa frågan om våld – ett utbildningsmaterial för hälso- och sjukvården. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK); 2011.
65. Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet Stockholm: Socialstyrelsen; 2014.
66. Taft, A, O'Doherty, L, Hegarty, K, Ramsay, J, Davidson, L, Feder, G. Screening women for intimate partner violence in healthcare settings. *Cochrane Database Syst Rev.* 2013; 4:CD007007.
67. O'Doherty, LJ, Taft, A, Hegarty, K, Ramsay, J, Davidson, LL, Feder, G. Screening women for intimate partner violence in healthcare settings: abridged Cochrane systematic review and meta-analysis. *BMJ.* 2014; 348:g2913.
68. Att fråga om våld som en del av anamnesen. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK); 2010.
69. Kvinnor och barn i rättens gränsland. Betänkande av utredningen om kvinnor som utsätts för våld efter att ha beviljats uppehållstillstånd i Sverige på grund av anknytning, (SOU 2012:45). Stockholm; 2012.
70. Kunskapsguiden. Hämtad 2015 från:
<http://www.kunskapsguiden.se/Sidor/start.aspx>
71. Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling och Socialstyrelsen; 2007.
72. Delredovisning av regeringsuppdrag avseende nationella riktlinjer kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnahus. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2009.
73. Riktlinjer för polisiära riskanalyser vid våld på individnivå. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2010.
74. Polisen och kommunerna vässar samarbetet. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Rikspolisstyrelsen och Sveriges kommuner och landsting; 2011.
75. Campbell, J, Webster, D, Glass, N. The Danger Assessment: Validation of a Lethality Risk Assessment Instrument for Intimate Partner Femicide. *J Interpers Violence.* 24(4):653–74.
76. BBIC, Barns behov i centrum. 2015. Hämtad 2015 2 februari från:
<http://www.socialstyrelsen.se/barnochfamilj/bbic>
77. När mamma blir slagen – Att hjälpa barn som levt med våld i familjen. Stockholm: Socialstyrelsen; 2005.
78. Lagerberg, D, Sundelin, C. Risk och prognos i socialt arbete med barn – forskningsmetoder och resultat. Stockholm: Gothia; 2000.
79. Eriksson, M, Biller, H, Balkmar, D. Mäns våldsutövande – barns upplevelser. En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov, Näringsdepartementet. Stockholm: Fritzes; 2006.
80. Loeber, R, Stouthamer-Loeber, M. Prediction. I: Quay H, red. *Handbook of juvenile delinquency.* New York: Wiley; 1987.
81. Rutter, M. Intergenerational Continuities and Discontinuities in Serious Parenting Difficulties. I: Cicchetti D, Carlson V, red. *Child Maltreatment; Theory and Research on the Causes and Consequences of Child Abuse and Neglect.* Cambridge: Cambridge University Press; 1989.

82. Wasserman, GA, Miller, LS, Pinner, E, Jaramillo, B. Parenting Predictors of Early Conduct Problems in Urban, High-Risk Boys. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 1996; 35(9):1227–36.
83. Framework for the Assessment of Children in Need and their families. London: Department of Health; 2000.
84. Broberg, A, Almqvist, L, Axberg, U, Almqvist, K, Cater, Å, Eriksson, M. Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma: Preliminära resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet; 2010.
85. Cleaver, H, Junell, I, Aldgate, J. Children's needs, Parenting Capacity: The Impact of Parental Mental Illness, Problem Alcohol and Drug Use and Domestic Violence on Children's Development. London: Department of Health; 1999.
86. Lundberg, I. Utsatta flickor och pojkar – en översikt av aktuell svensk forskning. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS); 2005.
87. Kartläggning av skyddade boenden i Sverige. Stockholm: Socialstyrelsen; 2013.
88. Holmberg, C. Nya målgrupper och metoder – om djurs roll i uppbrottsprocessen. I: Enander V, Holmberg C, red. Hur går hon? – om att stödja misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. Lund: Studentlitteratur; 2011.
89. Våld mot djur i nära relationer. Hämtad 2015 från: <http://www.lansstyrelsen.se/vastragotaland/SiteCollectionDocuments/Sv/manniska-och-samhalle/jamstalldhet/vald-i-nara-relationer/folder-djur-vald.pdf>
90. Källström Cater, Å. Trappanmodellen för samtal med barn som upplevt våld i familjen – en utvärdering för metodutveckling, FoU-rapport 2009/3. Uppsala: Regionförbundet Uppsala län och Örebro universitet; 2009.
91. Graham-Bermann, SA, Lynch, S, Banyard, V, Devoe, ER, Halabu, H. Community-based intervention for children exposed to intimate partner violence: An efficacy trial *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2007; 75 (2).
92. Jouriles, EN, McDonald, R, Spiller, L, Norwood, WD, Swank, PR, Stephens, N, et al. Reducing Conduct Problems Among Children of Battered Women. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2001; Vol 69:5.
93. McDonald, R, Jouriles, EN, Skopp, NA. Reducing Conduct Problems Among Children Brought to Women's Shelters: Intervention Effects 24 Months Following Termination of Services. *Journal of Family Psychology*. 2006; 20 (1)
94. Cohen, JA, Mannarino, AP, Deblinger, E. Treating trauma and traumatic grief in children and adolescents. 2006.
95. Lieberman, AF, Ghosh Ippen, CG, van Horn, P. Child-Parent Psychotherapy: 6-Months Follow-up of a Randomized Controlled Trial. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 2006; 45 (8)
96. Frihet och familj – en uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld Stockholm: Socialstyrelsen; 2007.

97. Att enas kring barnen med samhällets hjälp. Samarbetssamtal när det förekommit våld i relationen Stockholm: Socialstyrelsen; 2002.
98. Arbete med våld i nära relationer. Förstudie och förslag om metodutveckling. Stockholm: Socialstyrelsen 2011.
99. Systematisk uppföljning – beskrivning och exempel. Stockholm: Socialstyrelsen; 2014.
100. Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Stockholm: Socialstyrelsen; 2012.
101. Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Stockholm: Socialstyrelsen; 2014.
102. Att mötas i hälso- och sjukvård – Ett utbildningsmaterial för reflektion om bemötande och jämlika villkor. Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
103. Barn som anhöriga – konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter, eller avlider. Stockholm: Socialstyrelsen; 2013.
104. Kling, S. Fosterbarns Hälsa – det medicinska omhändertagandet av samhällsvårdade barns hälsa i Malmö. Malmö: Nordiska Högskolan för Folkhälsovetenskap; 2010.
105. Signaler – Våld i nära relationer – Barn och ungdomar berättar. Stockholm: Barnombudsmannen; 2012.
106. Strategi för att stärka barnets rättigheter, S2010.026. Stockholm: Socialdepartementet; 2011.
107. Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare Stockholm: Socialstyrelsen; 2014.
108. Hindberg, B. Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2009.
109. Lenberg, E, Geijer, U, Tansjö, A. Offentlighets- och sekretesslagen: en kommentar. Stockholm: Norstedts juridik; 2010.

Offentliga publikationer

Skrifter i serien Statens offentliga utredningar (SOU) och departementsserien (Ds)

SOU 2001:72 Barnmisshandel – att förebygga och åtgärda. Slutbetänkande från Kommittén mot barnmisshandel.

SOU 2006:65 Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Betänkande av Utredningen om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.

SOU 2012:35 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. Betänkande av Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap.

SOU 2012:45 Kvinnor och barn i rättens gränsland. Betänkande av Utredningen om kvinnor som utsätts för våld efter att ha beviljats uppehållstillstånd i Sverige på grund av anknytning.

SOU 2014:23 Rätt information på rätt plats i rätt tid. Betänkande av Utredningen om rätt information i vård och omsorg.

SOU 2014:49 Våld i nära relationer – en folkhälsofråga. Betänkande av Nationella samordnaren mot våld i nära relationer.

Ds 1998:43 Myndigheternas föreskrifter, 1 § författningssamlingsförordningen (1976:725).

Ds 2012:52 Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet samt vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad.

Propositioner

Prop. 1979/80:1 Del A. Om socialtjänsten.

Prop. 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m.m.

Prop. 1980/81:28 Om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården samt den allmänna försäkringen.

Prop. 1987/88:137 Om besöksförbud.

Prop. 1988/89:67 Om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m.

Prop. 1993/94:94 Mottagande av asylsökande m.m.

Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen.

Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge.

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.

Prop. 1999/2000:43 Uppehållstillstånd på grund av anknytning.

Prop. 2000/01:80 Ny socialtjänstlag m.m.

Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 2004/05:39 Kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), m.m.

Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler.

Prop. 2005/06:115 Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre.

Prop. 2005/06:141 Genomförande av EG-direktivet om kvalitet och säkerhet hos blod och blodkomponenter.

Prop. 2005/06:155 Makt att forma samhället och sitt eget liv–nya mål i jämställdhetspolitiken.

Prop. 2005/06:161 Sekretessfrågor – skyddade adresser, m.m.

Prop. 2005/06:166 Barn som bevittnat våld.

Prop. 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.

Prop. 2006/07:129 Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.

Prop. 2007/08:126 Patientdatalag m.m.

Prop. 2008/09:160 Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten.

Prop. 2008/09: 193 Vissa psykiatrirfrågor m.m.

Prop. 2009/10:131 Lex Sarah och socialtjänsten – förslag om vissa förändringar.

Prop. 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn.

Prop. 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige

Prop. 2010/11:49 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun.

Prop. 2011/12:4 Utredningar avseende vissa dödsfall.

Prop. 2011/12:53 Barns möjlighet att få vård.

Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga.

Prop. 2013/14:94 En ny brottsskadslag.

Prop. 2013/14:106 Patientlag.

Prop. 2013/14:178 Förstärkt skydd av personuppgifter för hotade och förföljda personer

Prop. 2013/14:195 Stärkt besittningsskydd för utsatta hyresgäster.

Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.

Prop. 2014/15:51 EU:s förordning om civilrättsliga skyddsåtgärder.

Regeringsskrivelser

Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Skr. 2007/08:39.

Socialstyrelsens författningssamling

SOSFS 2007:17 Socialstyrelsens allmänna råd om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser äldre personer.

SOSFS 2008:14 Socialstyrelsens föreskrifter om informationshantering och journalföring i hälso- och sjukvården

SOSFS 2008:32 Socialstyrelsens allmänna råd om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser personer med funktionshinder.

SOSFS 2011:5 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah.

SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

SOSFS 2012:4 Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge.

SOSFS 2013:1 Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd.

SOSFS 2014:4 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.

SOSFS 2014:5 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

SOSFS 2014:6 Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

SOSFS 2014:7 Socialstyrelsens föreskrifter om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn och ungdomsvård.

Socialstyrelsens handböcker

Om barnet behöver en ny vårdnadshavare (finns enbart att ladda ner elektroniskt).

Handboken – ett stöd för vårdgivare, verksamhetschefer, medicinskt ansvariga sjuksköterskor och hälso- och sjukvårdspersonal som ska tillämpa Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2008:14) om informationshantering och journalföring i hälso- och sjukvården.

Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt (art nr 2012-4-8).

Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete (art nr 2012-6-53).

Barn och unga i familjehem och HVB – handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter (2013-1-1).

Ekonomiskt bistånd – handbok för socialtjänsten (art nr 2013-12-31).

Lex Sarah – handbok för tillämpning av bestämmelserna om lex Sarah (art nr 2014-1-24).

Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare (art nr 2014-6-5).

Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (art nr 2015-1-9).

Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten (art nr 2015-1-10).

Socialstyrelsens meddelandeblad

Skyddade personuppgifter (art nr 2005-1-6).

Barn under 18 år som söker hälso- och sjukvård (art nr 2010-8-3).

Barnets möjligheter att få hälso- och sjukvård samt sociala insatser när vårdnadshavarna inte är överens (art nr 2012-10-25).

Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011 (art nr 2013-5-41).

Socialnämnders respektive ideella föreningars ansvar för god kvalitet m.m. vid utförandet av insatser enligt socialtjänstlagen (art nr 2013-5-53).

Nya regler om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn- och ungdomsvård (art nr 2014-6-21).

Övriga publikationer från Socialstyrelsen

När mamma blir slagen – Att hjälpa barn som levt med våld i familjen (art nr 2005-131-9).

Frihet och familj: en uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld (art nr 2007-112-3).

Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa (art nr 2007-123-31).

Fristad från våld (art nr 2013-9-2).

Sällan sedda (art nr 2011-9-6).

Skylla sig själv? (art nr 2011-10-1).

Sekretess- och tystnadspliktsgränser – i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården (art nr 2012-2-28).

Kartläggning av skyddade boenden i Sverige (art nr 2013-4-4).

Barn som anhöriga: konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter, eller avlider (art nr 2013-6-6).

Blånader och silverhår (art nr 2014-1-4).

Vänd dem inte ryggen (art nr 2014-1-6).

Ensam och utsatt (art nr 2014-1-7).

Dödsfallsutredningar 2012-2013. Socialstyrelsens utredningar av vuxna och barn som avlidit med anledning av brott (art nr 2014-1-19).

Rätten till socialt bistånd för medborgare inom EU/EES-området – en vägledning (art nr 2014-6-16).

Systematisk uppföljning – beskrivning och exempel (art nr 2014-6-25).

Barn som far illa eller riskerar att fara illa – en vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar (art 2014-10-4).

Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet (art nr 2014-10-30).

Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge (art nr 2014-12-40).

Att mötas i hälso- och sjukvård – Ett utbildningsmaterial för reflektion om bemötande och jämlika villkor (art nr 2015-1-5).

Bilaga SOSFS 2014:4

Våld i nära relationer

Socialstyrelsens författningssamling

Socialstyrelsen

Ansvarig utgivare: Chefsjurist Eleonore Källstrand Nord

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer;

**SOSFS
2014:4
(M och S)**

beslutade den 6 maj 2014.

Utkom från trycket
den 5 juni 2014

Socialstyrelsen föreskriver följande med stöd av 8 kap. 1 § 5 och 5 § socialtjänstförordningen (2001:937), 2 § 1 och 4 och 4 § 2 förordningen (1985:796) med vissa bemyndiganden för Socialstyrelsen att meddela föreskrifter m.m. samt 13 § andra stycket tandvårdsförordningen (1998:1338) och beslutar följande allmänna råd.

1 kap. Tillämpningsområde

1 § Dessa föreskrifter ska tillämpas i socialnämnds och i vårdgivares arbete med

1. barn och vuxna som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående (våldsutsatta), och
2. barn som har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående (barn som bevittnat våld).

2 § Föreskrifterna i 1–7 och 9 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av socialtjänstlagen (2001:453).

Föreskrifterna i 1, 2, 8 och 9 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen (1982:763).

Föreskrifterna i 1 kap., 2 kap., 8 kap. 1–3 §§ och 9 kap. ska även gälla för verksamhet som omfattas av tandvårdslagen (1985:125).

2 kap. Ledningssystem

1 § Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att vårdgivaren och den som bedriver socialtjänst ska ansvara för att det ledningssystem som ska finnas innehåller de processer och rutiner som behövs för att säkerställa att verksamheten uppfyller de krav som ställs i det följande.

SOCIALTJÄNST

3 kap. Socialnämndens planering

Mål och ansvarsfördelning

1 § Socialnämnden ska fastställa mål för arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld samt beskriva när och hur målen ska uppnås.

2 § Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret ligger för att utreda, fatta beslut i och följa upp ärenden som gäller våldsutsatta eller barn som bevittnat våld.

Verksamhet som överlämnats

3 § Om socialnämnden har lämnat över genomförandet av insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) till någon annan, ska nämnden fastställa hur kontroll och uppföljning av sådan verksamhet ska göras.

Rutiner

4 § Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information som har kommit till nämndens kännedom ska föras vidare till den del av verksamheten som enligt 2 § har utredningsansvaret när det har uppmärksamats att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld.

5 § Socialnämnden ska vidare fastställa rutiner för hur skyddade personuppgifter ska hanteras.

6 § Socialnämnden ska även fastställa rutiner för hur barn ska tas om hand och stödjas av personal med adekvat kompetens om en förälder har avlidit till följd av våld.

Kartläggning och analys

7 § Socialnämnden ska analysera om utbudet av insatser och andra sociala tjänster som erbjuds våldsutsatta och barn som bevittnat våld svarar mot behoven i kommunen.

Allmänna råd

För att kunna göra denna analys bör socialnämnden fortlöpande kartlägga förekomsten i kommunen av våldsutsatta och barn som bevittnat våld genom att bl.a.

- gå igenom dokumentationen i pågående ärenden,
- hämta in uppgifter från lokal eller officiell statistik, och
- hämta in uppgifter om förekomsten av våldsutsatta och barn som bevittnat våld från hälso- och sjukvården och andra myndigheter samt organisationer.

Information om socialtjänsten enligt 3 kap. 4 § SoL

Allmänna råd

Socialnämnden bör planera för hur grupper och enskilda, såväl vuxna som barn, ska nås med information om nämndens verksamhet för våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Stöd och hjälp enligt 5 kap. 11 § SoL

Allmänna råd

Socialnämnden bör avgöra när och hur personalen i nämndens verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna identifiera våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp.

Nämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp har utformats med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

Nämnden bör såväl vid planering av verksamheten som i enskilda ärenden beakta de särskilda behov som en våldsutsatt kan ha på grund av bl.a.

- sin ålder,
- funktionsnedsättning,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- sin sexuella läggning,
- att hon eller han tillhör en nationell minoritet,
- att hon eller han har en utländsk bakgrund,
- missbruk och beroende, eller
- risken för hedersrelaterat våld.

Samverkan

8 § Bestämmelser om att kommunen tillsammans med landstinget ska upprätta en individuell plan när en enskild har behov av insatser både från socialtjänsten och hälso- och sjukvården finns i 2 kap. 7 § socialtjänstlagen (2001:453).

9 § Socialnämnden ska samverka för att samordna sina insatser så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera i en familj, ska samtliga insatser samordnas. Detta ska göras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453).

10 § Socialnämnden ska vidare samverka externt med andra verksamheter, myndigheter och organisationer som berörs för att skapa förutsättningar för att samordna insatserna från de olika aktörerna så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera i en familj, ska nämnden även samverka för att skapa förutsättningar för att samordna samtliga insatser. Detta ska göras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453).

11 § Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret för den interna och externa samverkan ska ligga.

4 kap. Kompetens enligt 3 kap. 3 § andra stycket SoL

Handläggning och uppföljning

Allmänna råd

Den personal som arbetar med handläggning och uppföljning av alla slags ärenden som gäller enskilda enligt socialtjänstlagen (2001:453) bör ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående samt ha förmågan att omsätta kunskaperna i det praktiska arbetet.

Om ärendena avser våldsutsatta vuxna, bör personalen dessutom ha socionomexamen.

Genomförande av insatser

Allmänna råd

Personal som genomför insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) bör ha kunskap om våld och andra övergrepp för att kunna uppmärksamma att en person är våldsutsatt och se till att hon eller han får hjälp för sin våldsutsatthet.

Vidare bör personal som genomför insatser i verksamheter som särskilt är inriktade på att ge stöd och hjälp till våldsutsatta ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående samt ha förmågan att omsätta kunskaperna i det praktiska arbetet.

Barn

Allmänna råd

Personal som arbetar med handläggning och uppföljning av ärenden som gäller våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld bör dessutom ha kunskaper om

- hur man för samtal med ett barn om våld och andra övergrepp, och
- vilka konsekvenser det kan få för ett barn att utsättas för eller bevittna våld eller andra övergrepp av eller mot närstående.

1 § Bestämmelser om att socialnämnden ska använda handläggare som har avlagt svensk socionomexamen eller annan motsvarande utbildning för att utföra vissa uppgifter i socialtjänsten som gäller barn och ungdom finns i 3 kap. 3 a och b §§ socialtjänstlagen (2001:453).

5 kap. Utredning av våldsutsatta vuxna och barn i vissa situationer

Utredning enligt 11 kap. 1 § SoL

Allmänna råd

I ärenden som gäller

- våldsutsatta vuxna,
- den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner, eller
- den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

bör socialnämnden, med anledning av våldet, utreda bl.a.

- behovet av stöd och hjälp akut,
- våldets karaktär och omfattning,
- våldets konsekvenser för den våldsutsatta,
- hur den våldsutsatta hanterar sin situation,
- hur den våldsutsattas nätverk ser ut,
- om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap, och
- behovet av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Riskbedömning

1 § I en utredning som gäller

1. våldsutsatta vuxna,
2. den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner, eller
3. den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

ska socialnämnden bedöma risken för ytterligare våld.

Allmänna råd

När socialnämnden gör riskbedömningen bör den använda en standardiserad bedömningsmetod.

Nämnden bör, med samtycke från den våldsutsatta, ta del av polisens bedömning av risken för fortsatt våld. Nämnden bör vidare delge polisen sin riskbedömning, om det inte finns hinder enligt of-fentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

2 § Om den som är under 18 år har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner eller hedersrelaterat våld, ska även bestämmelserna om utredning i 6 kap. gälla.

6 kap. Utredning av våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

1 § När socialnämnden får kännedom om att ett barn kan ha

1. utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående, eller
2. bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot en närstående

ska nämnden utan dröjsmål inleda en utredning om barnets behov av stöd och hjälp.

Nämnden ska vidare bedöma risken för att barnet kommer att utsättas för eller bevittna ytterligare våld.

Allmänna råd

Socialnämnden bör utreda bl.a.

- barnets behov av stöd och hjälp akut, inklusive vård eller boende i ett annat hem än det egna,
- våldets karaktär och omfattning,
- våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna,
- barnets egen uppfattning om våldet,
- vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet, och
- barnets behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Nämnden bör vidare utreda om någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge, förmynderskap eller målsägandebiträde enligt 5 kap. 2 § första stycket socialtjänstförordningen (2001:937).

7 kap. Insatser

Insatser till våldsutsatta vuxna och barn i vissa situationer

Stöd och hjälp

1 § Socialnämnden ska erbjuda

1. våldsutsatta vuxna,
2. den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner, eller
3. den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

insatser akut och på kort och lång sikt med utgångspunkt i behovet av skydd, stöd och hjälp. Utredningen, inklusive riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

Allmänna råd

Socialnämnden bör kunna erbjuda stöd och hjälp i form av bl.a.

- information och råd,
- stödsamtal,
- hjälp att ordna stadigvarande boende,
- stöd i föräldraskap,
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer, och
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården och andra myndigheter, t.ex. Polisen och Skatteverket.

Ekonomiskt bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL

Allmänna råd

Socialnämnden bör ha beredskap att kunna handlägga ett ärende om ekonomiskt bistånd som gäller en våldsutsatt och är akut.

Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd framgår det när våld eller andra övergrepp av eller mot närstående särskilt bör beaktas i bedömningen av den enskildes rätt till ekonomiskt bistånd.

Tillfälligt boende

2 § Socialnämnden ska vid behov erbjuda

1. våldsutsatta vuxna,
2. den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner, eller
3. den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

stöd och hjälp i form av lämpligt, tillfälligt boende som motsvarar den våldsutsattas behov av skydd med utgångspunkt i utredningen och riskbedömningen.

Allmänna råd

Om den våldsutsatta behöver stöd och hjälp i ett skyddat boende, bör boendet ha tillräcklig bemanning och tillräckliga skyddsanordningar för att kunna erbjuda skydd mot hot, våld och andra övergrepp.

Det boende som erbjuds den våldsutsatta bör vara lämpligt för eventuellt medföljande barn oavsett ålder och kön.

Om det skyddade boendet tar emot barn, bör det i boendet finnas personal med kunskaper om barns behov.

Insatser till barn

3 § Om ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld behöver stöd och hjälp med anledning av våldet, akut eller på kort eller lång sikt, ska socialnämnden erbjuda barnet insatser med utgångspunkt i dess olika behov av

1. skydd,
2. råd och stöd, och
3. vård och behandling.

Allmänna råd

Socialnämnden bör kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd med utgångspunkt i barnets behov.

Insatser till våldsutövare enligt 4 kap. 1 § SoL

Allmänna råd

Socialnämnden bör med utgångspunkt i barnets behov kunna erbjuda insatser dels till våldsutövande föräldrar, dels till andra våldsutövande vuxna som bor tillsammans med barn. Insatserna bör syfta till att våldet upphör och att våldsutövaren får en ökad förståelse för hur våld påverkar barn. De bör genomföras med beaktande av barnets behov av trygghet och säkerhet.

Nämnden bör vidare, utöver vad som anges i första stycket, kunna erbjuda våldsutövare insatser som syftar till att de förändrar sitt beteende och upphör med att utöva våld. Insatserna bör genomföras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

8 kap. Vårdgivarens ansvar

Rutiner

1 § Varje vårdgivare ska fastställa de rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

2 § Vårdgivare som i sin verksamhet tar emot barn eller deras närstående ska fastställa rutiner för hur anmälningskyldigheten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) ska fullgöras vad gäller ett barn som kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld.

3 § Bestämmelser om rutiner som säkerställer att det är möjligt att föra patientjournal även när en patient har skyddade personuppgifter finns i 3 kap. 5 § Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2008:14) om informationshantering och journalföring i hälso- och sjukvården.

Planering och ledning av verksamheten enligt 3 kap. 1 § patientsäkerhetslagen

Allmänna råd

Vårdgivaren bör avgöra när och hur personalen i hälso- och sjukvårdens och tandvårdens verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna identifiera våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver vård och omvårdnad.

Samverkan

4 § Bestämmelser om att landstinget tillsammans med kommunen ska upprätta en individuell plan när en enskild har behov av insatser både från hälso- och sjukvården och socialtjänsten finns i 3 f § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763).

5 § Vårdgivaren ska samverka internt för att samordna hälso- och sjukvårdsåtgärderna så att de inte motverkar varandra. Om åtgärder riktas till flera i en familj, ska samtliga åtgärder samordnas. Detta ska göras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12–16 §§ patientsäkerhetslagen (2010:659).

6 § Vårdgivaren ska vidare samverka externt med andra verksamheter, myndigheter och organisationer som berörs för att skapa förutsättningar för att samordna insatserna från de olika aktörerna så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera i en familj, ska vårdgivaren även samverka för att skapa förutsättningar för att samordna samtliga insatser. Detta ska göras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12–16 §§ patientsäkerhetslagen (2010:659).

7 § Vårdgivaren ska fastställa var i verksamheten ansvaret för den interna och externa samverkan ska ligga.

Personal enligt 2 e § HSL och 4 a § tandvårdslagen (1985:125)

Allmänna råd

Vårdgivaren bör se till att personalen i hälso- och sjukvårdens och tandvårdens verksamheter har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna ge god vård samt har förmågan att omsätta kunskaperna i det praktiska arbetet.

Vård och omvårdnad

8 § Om ett barn visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot en närstående, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen

1. gör en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453),
2. ställer frågor till en medföljande vuxen om orsaken till symtomen eller tecknen,
3. frågar barnet i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen när så är möjligt och med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad samt vårdnadshavarens samtycke, om sådant behövs, och
4. beaktar vilka behov barnet kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet.

Åtgärderna enligt första stycket samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som väckt misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld ska dokumenteras i patientjournalen.

9 § Om en vuxen visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att hon eller han har utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen frågar den vuxne i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen. Om misstanke kvarstår om våld eller andra övergrepp, ska vårdgivaren se till att personalen

1. tar reda på om det finns barn i den vuxnes familj,
2. gör en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), om det finns barn i familjen,
3. informerar om möjligheten till vård och omvårdnad från hälso- och sjukvården eller stöd och hjälp från socialtjänsten och frivilligorganisationer, och
4. beaktar vilka behov den vuxne kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet.

Åtgärderna enligt första stycket 1, 3 och 4 samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som väckt misstanke om att den vuxne

har utsatts för våld eller andra övergrepp ska dokumenteras i patientjournalen.

9 kap. Undantagsbestämmelse

1 § Socialstyrelsen kan medge undantag från bestämmelserna i dessa föreskrifter, om det finns särskilda skäl.

-
1. Denna författning träder i kraft den 1 oktober 2014.
 2. Författningen ersätter Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2009:22) om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld.

Socialstyrelsen

TAINA BÄCKSTRÖM

Marit Birk